

ΤΟΥΡΚΙΑ

Εξετάζοντας τον Ελληνισμό στην Τουρκία δεν θα περιλάβουμε την προ του 1922 περίοδο, η οποία βεβαίως διαφέρει όχι μόνο ως προς την ιστορία και την ανάπτυξη των ελληνικών κοινοτήτων και το ρόλο της Εκκλησίας, αλλά και ως προς τη φύση του οθωμανικού/τουρκικού κράτους. Αυτό ισχύει τόσο για το ελληνικό στοιχείο της μικρασιατικής χερσονήσου (που εκμηδενίστηκε μετά το 1922-1923), αλλά και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου και της μείζονος Κωνσταντινούπολης. Η σύντομη αυτή ανασκόπηση θα καλύψει κυρίως την ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης.

Την αποχώρηση της Αντάντ, τον Οκτώβριο 1922, ακολούθησε μεγάλη φυγή Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης προς την Ελλάδα και αλλού. Ο αριθμός των Ελλήνων, που εκδιώχθηκαν από την περιοχή κατά την περίοδο 1922-1924, υπολογίζεται σε περίπου 155.000 άτομα. Ο αριθμός αυτός περιλαμβάνει έλληνες πολίτες, Έλληνες μη ανταλλάξιμους, Έλληνες που είχαν εισέλθει στην πόλη μετά το 1918 και κατοίκους των προαστίων της. Συνολικά, κατά την περίοδο 1924-1934 ο ελληνικός πληθυσμός της μείζονος Κωνσταντινούπολης μειώθηκε από 297.788 σε 111.200 άτομα.

Τα αίτια αυτής της τραγικής συρρίκνωσης του ελληνικού στοιχείου της Κωνσταντινούπολης (η σειρά της Ίμβρου και Τενέδου θα έρθει αργότερα) θα πρέπει να αναζητηθούν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ασφυξία που δημιουργούσαν οι πολιτικές του κεμαλικού κράτους. Με βασικό στόχο τον –ακόμα και με βίαια μέσα– εκτουρκισμό της οθωμανικής κοινωνίας, το τουρκικό κράτος ανάγκασε χιλιάδες Έλληνες να χάσουν τη δουλειά τους, αλλά και επιχειρηματίες να εκποιήσουν τις επιχειρήσεις τους σε Τούρκους αντί πολύ χαμηλού τιμήματος. Παράλληλα, με την πρόφαση της προσβολής ή της μη άσκησης προπαγάνδας υπέρ του τουρκικού κράτους και του κεμαλικού καθεστώτος, απομακρύνθηκαν από τα καθήκοντά τους δεκάδες δάσκαλοι των ελληνικών σχολείων, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση της λειτουργίας τους. Η υποβάθμιση αυτή, σε συνδυασμό με τη διοικητική αποκοπή των σχολείων από τα κοινοτικά όργανα της διοίκησής τους και τον προνομιακό διορισμό τουρκοδιδασκάλων, επέφερε δραματική μείωση των ελλήνων μαθητών, από 24.269, το 1921, σε 5.923 το 1928.

Ανάλογη πίεση δέχτηκαν και οι διάφορες κοινοτικές οργανώσεις φιλανθρωπικού και πολιτιστικού χαρακτήρα. Ενδεικτικό είναι το κλείσιμο του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως και η κατάσχεση της πολύτιμης βιβλιοθήκης και του αρχείου του. Το 1935 τουρκικός νόμος αφαιρούσε από τα χέρια των νομίμως εκλεγμένων εφορειών τη διοίκηση και τον οικονομικό έλεγχο των κοινοτικών κοινωφελών ιδρυμάτων και τον παρέδιδε σε διοικητές διορισμένους από το τουρκικό κράτος.

Κατά την ίδια περίοδο άρχισε να υπονομεύεται συστηματικά και η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το κεμαλικό κράτος αμφισβήτησε καταρχάς τον οικουμενικό χα-

ρακτήρα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, προσπαθώντας για πρώτη φορά το 1923 να το παρουσιάσει ως θεσμό εσωτερικού τουρκικού δικαίου. Επίσης η υπονόμηση συνεχίστηκε με την υποστήριξη του τουρκικού κράτους προς τον αυτοαναγορευθέντα επικεφαλής της λεγόμενης «Τουρκικής Ορθοδόξου Εκκλησίας», παπά Ευτύμ Καραχισαρίδη, ο οποίος άρχισε από το 1924 να σφετερίζεται εκκλησίες του Πατριαρχείου μαζί με τις περιουσίες τους.

Οι τουρκικές πολιτικές συνεχίστηκαν και στα επόμενα χρόνια, με διάφορες μορφές και με καταπάτηση διεθνών συνθηκών και συμφωνιών. Με την επιστράτευση των νέων Ελλήνων στα εξοντωτικά τάγματα εργασίας του τουρκικού στρατού και την επιβολή, στα 1942, του περιβόητου “Varlik vergisi” (ειδικού φόρου επί της περιουσίας των ομογενών με επαχθείς όρους πληρωμής) έγινε πρωτοφανής επίθεση στο έμφυχο δυναμικό και τις περιουσίες των ομογενών. Οι εχθρικές αυτές πολιτικές κορυφώθηκαν με τα πογκρόμ του Σεπτεμβρίου 1955 (“Σεπτεμβριανά”) και των διωγμών-απελάσεων των ελλήνων υπηκόων, μόνιμων κατοίκων της Κωνσταντινούπολης, με παράλληλη δέσμευση της περιουσίας τους. Οι απαγορευτικοί νόμοι και τα διατάγματα της περιόδου 1964-1967 (που αφορούσαν τώρα και στους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου), αποτέλεσαν ορόσημο στο ξεκλήρισμα της ομογένειας ολόκληρης της Τουρκίας.

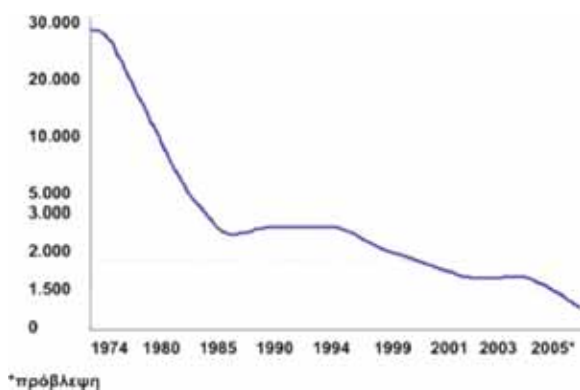
Τα μέτρα αυτά αφορούσαν σε απαγορεύσεις στη λειτουργία των σχολείων, τη διακίνηση ελληνικών βιβλίων και περιοδικών για νέους, άρνηση χορήγησης άδειας ανοικοδόμησης σχολικών κτιρίων, κλείσιμο οικοτροφείων, απολύσεις και απαγόρευση εργασίας ομογενών εκπαιδευτικών (καθώς και των διορισμών εκπαιδευτικών από την Ελλάδα), φόρους επί των κοινωφελών ιδρυμάτων κ.ά.

Αντίστοιχα είναι και τα προβλήματα που το τουρκικό κράτος δημιουργεί στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Οι τουρκικές εθνικιστικές πολιτικές έθεταν τον ασφυκτικό περιορισμό της λειτουργίας του Πατριαρχείου ως βασικό σκοπό της ανθελληνικής τους τακτικής στην Κωνσταντινούπολη. Μετά το 1954 και με αφορμή την κορύφωση της κυπριακής κρίσης, οι τούρκοι εθνικιστές στράφηκαν εναντίον του Πατριαρχείου και μάλιστα κατά του Πατριάρχη Αθηναγόρα. Πέρα από τις βιαιότητες και τους βανδαλισμούς, που υπέστησαν ιερωμένοι και εκκλησίες, το τουρκικό κράτος προέβη σε απηνή διωγμό της πολιτιστικής και ποιμαντικής αποστολής του Πατριαρχείου. Τα μέτρα του 1964 περιλάμβαναν κλείσιμο του τυπογραφείου και απαγόρευση έκδοσης περιοδικού, την αποκοπή της Εκκλησίας από τα κοινοτικά σχολεία, την αμφισβήτηση τίτλων κυριότητας του Πατριαρχείου και τη στέρηση της τουρκικής ιθαγένειας και την απέλαση μητροπολιτών, στενών συνεργατών του Αθηναγόρα. Το σπουδαιότερο μέτρο ήταν το κλείσιμο του πανεπιστημιακού τμήματος της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, στις 9 Ιουλίου 1971. Άλλος άξονας της τουρκικής πολιτικής, έναντι του Πατριαρχείου ως σήμερα, είναι η συνεχής αμφισβήτηση του οικουμενικού χαρακτήρα του.

Σκληρές ανθελληνικές πολιτικές του τουρκικού κράτους οδήγησαν επίσης στη δημογραφική συρρίκνωση των Ελλήνων της Ίμβρου και την εξαφάνιση του ελληνικού στοιχείου στην Τένεδο. Η Ίμβρος είχε, το 1927, 6.972 έλληνες κατοίκους, ενώ το 1987 το ελληνικό στοιχείο δεν υπερέβαινε τους 400 γέροντες. Στην Τένεδο ο ελληνικός πληθυσμός από 2.500 άτομα συρρικνώθηκε σε λιγότερα από 150 στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Αυθαίρετες απαλλοτριώσεις γαιών, παράνομοι εποικισμοί, ουσιαστική μετατροπή της Ίμβρου σε φυλακή με εκατοντάδες τούρκους εγκληματίες βαρυνποινίτες να κυκλοφορούν ανεξέλεγκτοι στο νησί και ο ουσιαστικός αποκλεισμός από την ελληνική κοινοτική εκπαίδευση, οδήγησαν στον αφελληνισμό της Ίμβρου και της Τενέδου, κατά παράβαση της Συνθήκης

της Λωζάννης, του διεθνούς δικαίου και οποιασδήποτε έννοιας ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Οι 80.000, περίπου, Έλληνες, που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη το 1955, μειώθηκαν στους 47.000 το 1965 και σε λιγότερους από 5.000 το 1984, με τον αριθμό αυτό να μειώνεται διαρκώς. Σήμερα η ελληνική μειονότητα υπολογίζεται σε 1.850 άτομα με συνεχή πτωτική τάση. Ο πληθυσμός έχει φανερά σημάδια προϊούσης γήρανσης, ενώ το μεταναστευτικό ρεύμα των νέων είναι περισσότερο έντονο από ποτέ. Τα δώδεκα ελληνικά σχολεία έχουν μόλις 145 μαθητές, από τους οποίους οι 35 είναι σύροι ορθόδοξοι. Φημισμένα ιδρύματα έχουν σήμερα ελάχιστους τροφίμους. Το Ζάππειο φιλοξενεί 32 παιδιά, το Ζωγράφειο 47, ενώ το πολυπληθέστερο γυμνάσιο-λύκειο, η Μεγάλη του Γένους Σχολή, έχει 58 παιδιά. Από τα 137 παιδιά, που φοιτούν στα τρία γυμνάσια-λύκεια της Κωνσταντινούπολης, πάνω από 40 είναι σύροι ορθόδοξοι. Ο συνολικός πληθυσμός της μειονότητας, που έχει ηλικία 3-30 ετών, δε ξεπερνά τους 600. Το σπουδαίο νοσοκομειακό συγκρότημα του Βαλουκλή, αν και ανακαινισμένο, κινδυνεύει να παρακμάσει από την αδυναμία ανανέωσης ανθρώπινου δυναμικού (έλλειψη αιτήσεων).

Η δημογραφική εξέλιξη της Ελληνικής Μειονότητας της Κωνσταντινούπολης μετά το 1974

Για την τουρκική πολιτική, η ασφυκτική πίεση στο ελληνικό στοιχείο αποτελούσε μοχλό πίεσης προς την ελληνική κυβέρνηση και την ελληνική εξωτερική πολιτική, αφού τόσο ο αριθμός όσο –πολύ περισσότερο– ο οικονομικός δυναμισμός και η περιουσία των ελληνικών κοινοτήτων ήταν κατά πολύ υπέρτερος της μουσουλμανικής κοινότητας στη Θράκη. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα είχε να χάσει πολύ περισσότερα από την Τουρκία από την απώλεια του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης. Πολλές φορές, λοιπόν, η τουρκική πίεση έχει συνδυαστεί με γεγονότα και κρίσεις όπως το Κυπριακό. Είναι δυνατόν, όμως, να παρατηρήσουμε ότι και σε περιόδους ύφεσης ή και φιλίας (Μεσοπόλεμος, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η περίοδος μετά το 1999) η πολιτική της Τουρκίας παραμένει σταθερά εχθρική προς τον Ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Συνεπώς, θα πρέπει να αναζητήσουμε επιπλέον αίτια της πολιτικής αυτής στον ίδιο τον εθνικιστικό-αυταρχικό χαρακτήρα του τουρκικού κράτους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο πληθυσμός των ελληνόφωνων μουσουλμάνων (Σουνιτών) του Πόντου. Η απογραφή του 1965 τους ανεβάζει στους 4.500 περίπου, ενώ άγνωστος είναι ο σημερινός αριθμός τους. Ο χαρακτήρας των ποντιακών αυτών κοινοτήτων παραμένει αδιευκρίνιστος και δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Οι ίδιοι δηλώνουν Τούρκοι, αλλά διατηρούν την ποντιακή ελληνική διάλεκτό τους και ελληνικά έθιμα.

ΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Σε σύγκριση με άλλα κεφάλαια της ιστορίας της νεοελληνικής Διασποράς, η εξέλιξη των Πατριαρχείων Ιεροσολύμων και Αντιοχείας ως “ιδιότυπων”, ίσως, φορέων του Ελληνισμού παρουσιάζει αρκετές και σημαντικές ιδιαιτερότητες. Καταρχάς τα Πατριαρχεία αυτά είχαν δυσανάλογα μεγαλύτερο ρόλο στην κοινωνική, θρησκευτική και πολιτιστική ζωή της περιοχής σε σύγκριση με τις εκεί ελληνικές κοινότητες. Γι’ αυτό και η μακροβιότητα και ανθεκτικότητά τους τα κατέστησαν βασικούς παράγοντες στη διαμόρφωση της ιστορίας της Μέσης Ανατολής. Αντίθετα, οι ελληνικές κοινότητες, που ήταν και παραμένουν μικρές πληθυσμιακά, βρίσκονταν μάλλον στο περιθώριο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής των περιοχών όπου ζούσαν και αποτελούσαν προέκταση των ελλαδικών, κυρίως, επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, χωρίς να εξελιχθούν σε αυτοδύναμους φορείς δραστηριότητας, ενταγμένους στο πλέγμα της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας. Επίσης δεν αποτέλεσαν σε καμία στιγμή της σύγχρονης ιστορίας εναλλακτικό, ως προς τα Πατριαρχεία, πόλο του Ελληνισμού και της ελληνικής επίδρασης στην περιοχή. Δεν είχαν π.χ. σε καμία φάση της ιστορίας τους τη δυνατότητα ανάπτυξης παράλληλης προς τις ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου. Τέλος, τις περισσότερες φορές οι κοινότητες αυτές ήταν στενά προσδεδεμένες στις ελληνικές διπλωματικές αρχές (προξενεία Καΐρου, Ιεροσολύμων κ.λπ.) χωρίς αυτόνομη παρουσία.

Το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων

Η ιστορία του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων χαρακτηρίζεται από την προσπάθειά του να εξασφαλίσει το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό αυτονομίας έναντι των τοπικών κρατικών αρχών (μουσουλμανικών, οθωμανικών, βρετανικών, ιορδανικών ή ισραηλινών). Με άλλα λόγια το Πατριαρχείο επέλεγε να ακολουθήσει –ή τουλάχιστον να μην εναντιωθεί– στην κρατική πολιτική, προκειμένου να διατηρήσει το δικό του “χώρο” αέρας από κρατικές επεμβάσεις. Στην περίπτωση του Πατριαρχείου των Ιεροσολύμων, ο “χώρος” αυτός ήταν τα δικαιώματά του ως κατέχοντος και φύλακα των περισσότερων Ιερών Προσκυνημάτων των Αγίων Τόπων.

Το Πατριαρχείο είναι οργανωμένο ως Μονή και διοικείται από την Αδελφότητα του Παναγίου Τάφου (Αγιοταφική Αδελφότητα). Ηγούμενος της Αγιοταφικής Αδελφότητας είναι και ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων. Ο μοναστικός αυτός χαρακτήρας δεν επέτρεπε για αιώνες τη συμμετοχή των λαϊκών στη διοίκηση του Πατριαρχείου ή την εκλογή Πατριάρχη. Πρέπει, εδώ, να υπογραμμιστεί ότι ενώ η ιεραρχία του Πατριαρχείου είναι πλήρως ελληνόφωνη και προέρχεται από τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή παράδοση του *Γένους των Ρωμαίων*, οι ορθόδοξοι πληθυσμοί της Παλαιστίνης, που εκπροσωπούνται από το Πατριαρχείο, είναι αραβόφωνοι. Ο χαρακτήρας της ισλαμικής κατάκτησης, δηλαδή η ανοχή προς τις θρησκείες του ιουδαϊσμού και του χριστιανισμού και η οργάνωση των “millet” με αρχηγούς τους προκαθήμενους των αντίστοιχων εκκλησιών (στην περίπτωση των Ορθοδόξων ο Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης) συνέβαλαν στη διατήρηση της βυζαντινής παράδοσης και της ελληνικής γλώσσας. Κατά τη διάρκεια, λοιπόν, της οθωμανικής κυριαρχίας το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων θα συνδεθεί ακόμα πιο στενά με το Οικουμενικό της Κωνσταντινούπολης. Το γεγονός αυτό θα το βοηθήσει να αξιοποιήσει και τον κόσμο των Φαναριωτών στην προώθηση διαφόρων ζητημάτων του σε σχέση με την οθωμανική διοίκηση και γραφειοκρατία.

Ο 19ος αιώνας αποτέλεσε κρίσιμη περίοδο στην ιστορική πορεία του Πατριαρχείου των Ιεροσολύμων. Κατά τη διάρκειά του σημειώνονται τέσσερις βασικές εξελίξεις. Πρώτον, η ανάπτυξη της ρωσικής επιρροής και δράσης στον χώρο της ορθόδοξης Μέσης Ανατολής· δεύτερον, η διαφοροποίηση των αράβων ορθοδόξων από την ελληνική Αγιοταφική Αδελφότητα· τρίτον, η επαναφορά της έδρας του Πατριάρχη στα Ιεροσόλυμα· τέταρτον, η αποδυνάμωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου με την ανάπτυξη των βαλκανικών εθνικισμών και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Η σύγκρουση μεταξύ της ελληνικής Αδελφότητας και του αραβικού της ποιμνίου έδωσε τη δυνατότητα να εκδηλωθεί σημαντικό ρεύμα ενός πρωτογενούς αραβικού εθνικισμού ανάμεσα στους αραβόφωνους ορθοδόξους, ο οποίος θα αποτελέσει και το προοίμιο για την ένταξη της ορθόδοξης αραβικής διανόησης στο κίνημα του παλαιστινιακού αραβικού εθνικισμού που εκδηλώθηκε στις δεκαετίες του 1920 και του 1930.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα φέρει νέα δεδομένα. Πρώτον, τη διάλυση της Οθωμανικής και της Ρωσικής Αυτοκρατορίας· δεύτερον, την ανάδειξη της Βρετανίας ως κυρίαρχης δύναμης στην Παλαιστίνη, την Αίγυπτο και το Ιράκ, και της Γαλλίας στη Συρία· τρίτον, τη δημιουργία της Εβραϊκής Εθνικής Εστίας στην Παλαιστίνη και την ανάπτυξη της Εβραϊκής Εταιρείας (Jewish Agency), που προετοίμασαν την ίδρυση εβραϊκής κρατικής οντότητας στην Παλαιστίνη και τέταρτον, την ανάδειξη της Ελλάδας ως περιφερειακής δύναμης έως το 1922 και την αναγνώριση της Αθήνας ως του μοναδικού μητροπολιτικού κέντρου του Ελληνισμού μετά την πλήρη αποδυνάμωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το ίδιο το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων είχε να αντιμετωπίσει και τεράστιες οικονομικές δυσχέρειες, αφού έχασε το μεγαλύτερο μέρος των πηγών προσόδων του που ήταν μονές, γαίες και γενικότερα ιδιοκτησίες που βρίσκονταν στη Ρουμανία και τη Σοβιετική, κατόπιν πια, Ρωσία.

Το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και ο τερματισμός της βρετανικής εντολής δημιούργησαν νέα ζητήματα και νέους παράγοντες στη ζωή του Πατριαρχείου. Το πρώτο ήταν ο χαρακτήρας της Ιερουσαλήμ. Σύμφωνα με την απόφαση των Ηνωμένων Εθνών, το 1947, στην πρώην υπό βρετανική εντολή Παλαιστίνη δημιουργούνταν ένα εβραϊκό κράτος, το Ισραήλ, και ένα αραβικό παλαιστινιακό κράτος. Η ευρύτερη περιοχή της Ιερουσαλήμ και η Ναζαρέτ, δηλαδή η περιοχή των Αγίων Τόπων, θα βρίσκονταν υπό διεθνή έλεγχο, υπό τον Ύπατο Αρμοστή του ΟΗΕ, ενώ τα ζητήματα που θα ανέκυπταν, θα εκδικάζονταν από διεθνές διαιτητικό δικαστήριο.

Το ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων ήταν επιφυλακτικό απέναντι στις προτάσεις και τις αποφάσεις για το διεθνή χαρακτήρα της Ιερουσαλήμ. Πίστευε ότι το ισχυρό στη διεθνή διπλωματία Βατικανό θα εξασφάλιζε τα κατάλληλα ερείσματα και θα ήλεγχε ή θα επηρέαζε τα διεθνή διοικητικά και δικαστικά όργανα υπέρ των ρωμαιοκαθολικών συμφερόντων στους Αγίους Τόπους. Οι απόψεις του Πατριαρχείου βρίσκονταν εκείνη την στιγμή εγγύτερα στις απόψεις του νεότευκτου κράτους του Ισραήλ, που ήθελε για δικούς του λόγους να αποτρέψει τη διεθνοποίηση της Ιερουσαλήμ.

Ο πόλεμος μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών το 1967 και η κατάληψη της ανατολικής Ιερουσαλήμ και της Δυτικής Όχθης του Ιορδάνη από το Ισραήλ άλλαξαν εντελώς το σκηνικό. Δύο βασικοί παράγοντες ήρθαν να βάλουν σε δοκιμασία τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσε το Πατριαρχείο κατά τους τελευταίους αιώνες. Πρώτον, η πολιτική του Ισραήλ για όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ανάπτυξη του εβραϊκού-ισραηλινού χαρακτήρα της Ιερουσαλήμ και της ευρύτερης περιοχής, και, δεύτερον, η μετά το 1988 εξέγερση των Παλαιστίνιων στα κατεχόμενα από το Ισραήλ εδάφη (Ιντιφάντα).

Σε κάθε περίπτωση, η πορεία του ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου απορρέει από τον κεντρικό ρόλο του ως θεματοφύλακα των δύο τρίτων των χριστιανικών Αγίων Τόπων και της Εκκλησίας, με το μεγαλύτερο ποίμνιο στην ιστορική Παλαιστίνη και συγκεκριμένα την Ιερουσαλήμ. Σε οποιοδήποτε πολιτικό διακανονισμό μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνιων, ιστορικοί μη-κυβερνητικοί θεσμοί, όπως είναι το ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ, που δεν έχει καμία πολιτική διασύνδεση είτε με το κράτος του Ισραήλ είτε με την Παλαιστινιακή Αρχή, είναι σε θέση να παίζουν το ρόλο γέφυρας, διατηρώντας την ενότητα της Ιερής Πόλης.

Το Πατριαρχείο Αντιοχείας

Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας το Πατριαρχείο Αντιοχείας έχασε ικανό μέρος της εμβέλειάς του, αφού επικεφαλής όλης της κοινότητας (millet) των ορθόδοξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ορίστηκε ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Αλλά και η πόλη της Αντιόχειας παρήκμασε. Ύστερα, μάλιστα, από τον καταστρεπτικό σεισμό του 1531 η έδρα του Πατριαρχείου μεταφέρθηκε οριστικά στη Δαμασκό.

Το Πατριαρχείο είχε κι αυτό κατά πλειοψηφία άραβες πιστούς, αν και σε αντίθεση με το Πατριαρχείο των Ιεροσολύμων είχε και μεγάλο αριθμό ελληνόφωνων ορθόδοξων στην περιοχή της σημερινής Νοτιοανατολικής Τουρκίας. Χάρη στην επίδραση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, στο θρόνο του Πατριάρχη εκλέγονταν έλληνες αρχιερείς. Το βασικό, όμως, χαρακτηριστικό του Πατριαρχείου Αντιοχείας ήταν η ύπαρξη ικανού αριθμού αράβων επισκόπων και μητροπολιτών, που αποτελούσαν την πλειοψηφία της Ιεράς Συνόδου. Ήταν, πάντως, τόσο μεγάλη η επιρροή του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ώστε ως το 1899 η αραβική πλειοψηφία να μην μπορεί να εκλέξει ένα μέλος της στο θρόνο της Αντιόχειας. Πατριάρχες εκλέγονταν συνήθως μέλη της Αγιοταφικής Αδελφότητας, δηλαδή από το Πατριαρχείο των Ιεροσολύμων.

Στον 19ο αιώνα οι πολιτικές αλλαγές δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την αλλαγή του σκηνικού στην κορυφή του Πατριαρχείου. Η ελληνική επανάσταση του 1821, η δημιουργία του ελληνικού κράτους και η γενικότερη ανάπτυξη του εθνικισμού στη Βαλκανική οδήγησαν στη μείωση της επιρροής του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως ηγετικού πόλου των Ορθόδοξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Δεύτερον, η ρωσική επιρροή που αναπτύχθηκε στην ορθόδοξη Εγγύς Ανατολή, και τρίτον, η συγκρότηση ισχυρών κοινωνικών ηγετικών ομάδων των αράβων Ορθόδοξων στη Βηρυτό και τη Δαμασκό είχαν ως αποτέλεσμα να εκλεγεί άραβας Πατριάρχης στο δαμασκηνό θρόνο. Ο Μελέτιος, άραβας επίσκοπος της Λατάκειας (Λαοδικείας), εκλέχτηκε Πατριάρχης Αντιοχείας το 1899.

Παρά τον αραβικό του χαρακτήρα, το Πατριαρχείο Αντιοχείας διατηρεί τους στενούς δεσμούς του με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και κυρίως με την Εκκλησία της Ελλάδας. Το Ορθόδοξο Πανεπιστήμιο του Balamand συντηρεί και προσπαθεί να αναπτύξει τους δεσμούς αυτούς. Στενές σχέσεις επίσης έχουν αναπτυχθεί μεταξύ του θρόνου της Αντιοχείας και του ρωσικού Πατριαρχείου.

ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

ΙΟΡΔΑΝΙΑ

Η ελληνική παρουσία στην Ιορδανία είναι πραγματικά ισχυρή και υπολογίζεται σε 500, περίπου, άτομα. Βασικό στοιχείο στην παρουσία αυτή αποτελούν Ελληνίδες, που έχουν συνάψει μικτούς γάμους με Ιορδανούς, οι οποίοι κατά κύριο λόγο έχουν σπουδάσει σε πανεπιστήμια της Ελλάδας.

Το ελληνικό στοιχείο δεν είναι οργανωμένο σε συγκροτημένη και επίσημη ελληνική κοινότητα, αλλά δραστηριοποιείται μέσω τριών συλλόγων: του “Ελληνοϊορδανικού Συνδέσμου Φιλίας”, του “Συλλόγου Αποφοίτων Ελληνικών Πανεπιστημίων” και του “Συλλόγου Ελληνίδων Ιορδανίας”.

Τα παιδιά των μικτών αυτών γάμων φοιτούν σε αραβικά σχολεία, και το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων –υπό την εκκλησιαστική διοίκηση του οποίου υπάγεται η Ιορδανία– ίδρυσε πρόσφατα και ένα ελληνορθόδοξο αραβόφωνο σχολείο.

ΙΣΡΑΗΛ – ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

Η παλαιότερη ελληνική κοινότητα στην περιοχή είναι η κοινότητα της Χάιφας που ιδρύθηκε το 1919. Σήμερα αριθμεί περί τα 50 μέλη με βασικό εκφραστή το “Σύνδεσμο Φιλίας Ισραήλ-Ελλάδας”, που απαρτίζεται από Εβραίους ελληνικής καταγωγής, που μετανάστευσαν στην Παλαιστίνη λίγο πριν ή λίγο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο Ισραήλ υπάρχουν, σύμφωνα με γενικές ενδείξεις, κάπου 30.000 Εβραίοι ελληνικής καταγωγής, αλλά μόνο 1.500, περίπου, δραστηριοποιούνται στον τομέα της σύνδεσης με την Ελλάδα. Για τους υπολοίπους δεν υπάρχουν ούτε καν στατιστικά στοιχεία.

Στα Ιεροσόλυμα οι ομογενείς δεν ξεπερνούν τους 500. Είναι οργανωμένοι στις κοινότητες της Παλαιάς και της Νέας Πόλης της Ιερουσαλήμ και στο Φιλόπτωχο Σωματείο Κυρίων Ιεροσολύμων.

ΛΙΒΑΝΟΣ

Ο αριθμός των Ελλήνων που παραμένουν στο Λίβανο μετά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου εκτιμάται σε 2.500 άτομα, τα περισσότερα ηλικιωμένοι. Η πλειονότητα, περίπου 2.000 άτομα, κατοικούν στη Βηρυτό, όπου έχουν ιδρύσει, από το 1926, ελληνική κοινότητα, στις δραστηριότητες της οποίας περιλαμβάνεται και η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Στη Βηρυτό υπάρχει και Ελληνική Λέσχη, η οποία είχε διακόψει τη λειτουργία της την εποχή του λιβανικού εμφυλίου πολέμου.

Στην Τρίπολη (δεύτερη σε μέγεθος πόλη του Λιβάνου) είναι εγκατεστημένα περίπου 180 άτομα. Λειτουργεί ελληνική λέσχη, όπου γίνεται και διδασκαλία βασικών στοιχείων ελληνικής γλώσσας. Οι υπόλοιποι Έλληνες είναι εγκατεστημένοι στη Σιδώνα, την Τύρο και το Ζάχλε.

ΣΥΡΙΑ

Το ελληνικό στοιχείο στη Συρία αριθμεί περί τα 1.000 άτομα. Η πλειονότητα ζει στη Δαμασκό, ενώ οι υπόλοιποι ζουν κυρίως στο Χαλέπι και τη Λαοδίκεια. Στην πλειοψηφία τους δεν μιλούν την ελληνική και ανήκουν στην κατώτερη μεσαία τάξη, με ελάχιστες εξαιρέσεις επιστημόνων και επιχειρηματιών.

Η ελληνική παρουσία στη Συρία οφείλεται κυρίως στην αναγκαστική μετακίνηση κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Καταστροφής του 1922. Πολλοί, όμως, από αυτούς μετακινήθηκαν προς τη Βηρυτό, όπου είναι μεγαλύτερη η εμπορική και η οικονομική κίνηση και περισσότερες οι ευκαιρίες. Το δεύτερο, μικρότερο, κύμα Ελλήνων έφτασε το 1939, μετά την παράδοση της Αλεξανδρέττας από τους Γάλλους στους Τούρκους.

Σήμερα οι Έλληνες είναι συγκροτημένοι σε κοινότητα και διατηρούν ιδιωτικό σχολείο, το οποίο όμως, πλέον, ακολουθεί το συριακό αραβικό πρόγραμμα και οι μαθητές του είναι στην πλειονότητα αραβόφωνοι χριστιανοί.

ΣΑΟΥΔΙΚΗ ΑΡΑΒΙΑ

Η ανάπτυξη μιας σειράς δραστηριοτήτων στη βιομηχανία πετροχημικών και τα μεγάλα τεχνικά έργα δημιούργησε μια σημαντική, για τα μέτρα της περιοχής, ελληνική παροικία, που είναι εγκατεστημένη στο Ριάντ, το Νταχράν, την Τζέντα και το Ράμπιχ. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ζούσαν στη χώρα περί τους 1.500 Έλληνες, που εργάζονταν κυρίως στην PETROLA και την APXIPOΔON. Υπάρχει και ένας αριθμός ναυτικών, που εργάζονται σε πλοία σαουδαραβικών ή ελληνικών ναυτιλιακών εταιρειών. Στην Τζέντα υπάρχει ελληνική κοινότητα με λέσχη και όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, από νηπιαγωγείο ως λύκειο.

Παρά το υψηλό βιοτικό επίπεδο και τους υψηλούς μισθούς, ο μέσος όρος παραμονής των Ελλήνων στη Σαουδική Αραβία δεν ξεπερνά την πενταετία, και αυτό οφείλεται στην αυστηρή κοινωνική πειθαρχία που επιβάλλει ο ισλαμικός νόμος της χώρας.

Το Μπενάκειο Ορφανοτροφείο Θηλέων στην Αλεξάνδρεια

1. ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΚΑΙ ΣΟΥΔΑΝ

Ευθύμιος Σουλογιάννης

ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Ιστορικό περίγραμμα και περιοδικευση

Οι μικρές ομάδες ελλήνων ορθοδόξων, που ζούσαν στη χώρα του Νείλου κατά τον 16ο, 17ο ή ακόμα και κατά τον 18ο αιώνα –κατά κανόνα γύρω από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας και τη Μονή της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά– δεν οργανώθηκαν σε κοινότητες ούτε συνδέθηκαν οργανικά με τις μεταγενέστερες αξιόλογες σε μέγεθος και κοινωνική σημασία ελληνικές παροικίες. Πάντως στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Πατριαρχείου λειτούργησαν, κατά περιόδους, μερικά υποτυπώδη, ως επί το πλείστον, ελληνικά σχολεία, άλλοτε στη Μονή του Αγίου Γεωργίου στο παλαιό Κάιρο (στα μέσα του 17ου αιώνα) και άλλοτε στη Μονή του Αγίου Σάββα της Αλεξάνδρειας.

Η ιστορία, λοιπόν, του αιγυπτιακού Ελληνισμού αρχίζει ουσιαστικά στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Η ιστορία αυτή διαιρείται σε τέσσερις περιόδους. Στην πρώτη (1830-1881) έχουμε τις πρώτες μεγάλες ελληνικές εγκαταστάσεις στην Αλεξάνδρεια, τις παλιές και τις νεότευκτες πόλεις του Δέλτα και της Διώρυγας και στο Κάιρο. Στην περίοδο αυτή ιδρύθηκαν και οι πρώτες οργανωμένες –και αναγνωρισμένες από την αιγυπτιακή πολιτεία– ελληνικές συσσωματώσεις (κοινότητες, αδελφότητες, σωματεία κλπ.). Η δεύτερη περίοδος (1882-1913) αποτελεί την εποχή της ακμής, με τις εντυπωσιακές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές επιδόσεις των Ελλήνων της Αιγύπτου. Η ακμή συνεχίστηκε και στην επόμενη περίοδο (1914-1940). Αλλά κατά την 25ετία αυτή οι ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου έζησαν τις πρώτες μεγάλες δημογραφικές αναταράξεις και την έναρξη της “εξόδου” των μελών τους από τη χώρα. Τέλος, στην τέταρτη περίοδο (που ξεκινά από το 1940 και φτάνει ως τις μέρες μας) αρχίζει η σταδιακή –και από τη δεκαετία του 1950 επιταχυνόμενη– συρρίκνωση των ελληνικών παροικιών της Αιγύπτου, άλλοτε με επαναπατρισμούς και άλλοτε με τη μετεγκατάσταση των αιγυπτιακών Ελλήνων στην Αυστραλία, σε άλλες χώρες της Αφρικής (κυρίως τη Νότια) και στην αμερικανική ήπειρο (Βόρεια και Νότια).

Δημογραφική εξέλιξη και οικονομικές δραστηριότητες

Ο ελληνικός πληθυσμός στην Αίγυπτο υπολογίστηκε αριθμητικά κατά καιρούς, αλλά χωρίς ακρίβεια. Πάντως στα τέλη του 19ου αιώνα θα πρέπει να ξεπερνούσε τις 75.000 ψυχές. Σύμφωνα με την πρώτη επίσημη αιγυπτιακή απογραφή του 1907, οι Έλληνες της

χώρας ανέρχονταν σε 131.947 άτομα, από τα οποία 62.973 είχαν ελληνική υπηκοότητα, 40.000 προέρχονταν από τουρκοκρατούμενες περιοχές και 30.000 δεν ήταν ανεγνωρισμένης υπηκοότητας (“απάτριδες”). Το 1932 πατριαρχική πηγή ανεβάζει το ποίμνιο του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας στην Αίγυπτο σε 152.000 ορθοδόξους, από τους οποίους το 88% (κάπου 134.000) ήταν Έλληνες κατά το γένος. Πέντε χρόνια αργότερα, το 1937, αιγυπτιακή απογραφή ανεβάζει τους Έλληνες της Αιγύπτου συνολικά σε 187.770 άτομα. Τα μεγέθη αυτά άρχισαν να μειώνονται με δραματικούς ρυθμούς από τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Το 1962 απέμειναν στην Αίγυπτο, σύμφωνα με έναν προξενικό υπολογισμό, 27.500 άτομα, ενώ το 1972, κατά την ίδια πηγή αυτή, ο ελληνικός πληθυσμός δεν υπερέβαινε τα 15.000 άτομα. Σήμερα υπολογίζεται ότι στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια διαβιούν 1.000, περίπου, Έλληνες, γόνοι αμιγών ελληνικών και μικτών γάμων.

Με βάση τις ασχολίες και τα επαγγέλματα, καθώς και τα διαθέσιμα δεδομένα για τα περιουσιακά τους στοιχεία, οι Έλληνες της Αιγύπτου μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής :

A. Με άμεση εξάρτηση από τον καθαρά οικονομικό κλάδο:

(α) τραπεζίτες, μεγαλέμποροι, μεγαλοεπιχειρηματίες, γαιοκτήμονες· (β) έμποροι μικρομεσαίοι, καταστηματάρχες· (γ) χειροτέχνες, βιοτέχνες, υπάλληλοι (λογιστές, πωλητές μεγάλων, καταστημάτων, ασφαλιστικών εταιρειών κ.λπ.)· (δ) εργάτες, μικροτεχνίτες, μικροϋπάλληλοι· και (ε) άποροι, υποαπασχολούμενοι κ.ά. Οι δύο πρώτες κατηγορίες αποτελούσαν το ένα πέμπτο του συνολικού ελληνικού πληθυσμού, η τρίτη τα δύο πέμπτα, η τέταρτη το ένα πέμπτο, και η πέμπτη το υπόλοιπο ένα πέμπτο.

B. Με άμεση εξάρτηση από τον επιστημονικό ή πνευματικό κλάδο: επιστήμονες, γιατροί, νομικοί, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, εκπαιδευτικοί, κληρικοί, δημοσιογράφοι κ.ά.

Στα αστικά επαγγέλματα οι αριθμοί και οι αναλογίες αποτελούν εντυπωσιακά στοιχεία για τη δραστηριότητα του Ελληνισμού στην Αίγυπτο. Στη χρονική περίοδο από το 1829 ως το 1927 εργάστηκαν 619 έλληνες γιατροί (σε σύνολο 4.480 ολόκληρης της χώρας), 72 οδοντίατροι (σε σύνολο 506), 126 φαρμακοποιοί (σε σύνολο 1.236), 126 βοηθοί φαρμακοποιοί (σε σύνολο 439), 104 μαίες (σε σύνολο 725).

Κοινοτική οργάνωση

Οι Έλληνες της Αιγύπτου ίδρυσαν και συντήρησαν συνολικά 40 κοινότητες και περίπου 100 συλλόγους σε ολόκληρη τη χώρα. Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων των κοινοτήτων λειτούργησαν σχολεία, ναοί, νοσοκομεία, γηροκομεία, ορφανοτροφεία και συσσίτια, με κύριο στόχο την ενίσχυση του συνόλου των παροίκων. Τα σωματεία ανέπτυξαν επίσης τον αθλητισμό, την πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση και την ψυχαγωγία.

Σημαντικό σταθμό αποτελεί η ίδρυση, το 1843, της ελληνικής κοινότητας της Αλεξανδρείας. Η κοινότητα, έχοντας την οικονομική στήριξη των πλούσιων μελών της (π.χ. των αδελφών Μιχαήλ, Κωνσταντίνου και Θεοδώρου Τοσίτσα, του Ν. Στουρνάρη, του Σ. Ζιζίνια, του Δ. Αναστάση κ.ά.), προχώρησε ευθύς εξ αρχής στην ίδρυση δημοτικού σχολείου (την *Τοσιτσαία Σχολή*, σήμερα έδρα του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας) και την ανέγερση ναού (αφιερωμένου στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου). Αργότερα ιδρύθηκαν νοσοκομείο, σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, γηροκομείο και διάφορες εκκλησίες, με χορηγούς τους Γ. Αβέρωφ, Ε. Μπενάκη, Γ. Ζερβουδάκη, Κ. Σαλβάγου και άλλους. Στα 1856 ιδρύθηκε και η Ελληνική Κοινότητα Καΐρου με σχολεία, νοσοκομείο, γηροκομείο και ναούς, με χορηγούς μέλη των οικογενειών Αχιλλόπουλου, Σπετσερόπουλου, Μελαγχροινού, Ξενάκη, Αμπέτ κ.ά.

240

Από το 1860 ως και την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα ιδρύθηκαν και άλλες κοινότητες και σύλλογοι στις πόλεις του Δέλτα (Μανσούρα, Τάντα, Καφρ ελ Ζαγιάτ, Ζαγαζίκ κ.α.), της Διώρυγας (Πορτ-Σαϊντ, Ισμαηλία και Σουέζ), στην Κεντρική και Άνω Αίγυπτο (Φαγιούμ, Μίνια, Ασιούτ, Λούξορ, Ασουάν κ.α.). Και οι μικρότερες αυτές κοινότητες ανέπτυξαν ανάλογη παροικιακή, φιλανθρωπική και εν γένει κοινωνική δραστηριότητα. Στην πόλη π.χ. της Μανσούρας λειτουργούσαν δημοτικό και γυμνάσιο σχολείο (με δωρεές των ευεργετών Δήμα, Γρηγορίου, Ράλλη και άλλων). Οι κοινότητες, επίσης, Πορτ-Σαϊντ, Ισμαηλίας, Ζαγαζίκ και Σουέζ διέθεταν σχολεία, ναούς, συλλόγους και πλούσια κοινωνική ζωή.

Η οικονομική ανάπτυξη των Ελλήνων της Αιγύπτου ευνοήθηκε από τις ιστορικές συνθήκες, καταρχάς από τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του ιδρυτή της μοναρχικής δυναστείας της χώρας, Μοχάμετ Άλι, και στη συνέχεια από τις ευκαιρίες που δημιούργησε η βρετανική παρουσία στην Αίγυπτο. Αρχικά η αγγλική αποικιοκρατία αντιμετώπισε αρνητικά την οικονομική ευρωστία των μεγάλων ελληνικών οικογενειών, ευνοώντας τις δραστηριότητες νέων, της δικής της επιρροής. Άλλά οι επιδόσεις των Ελλήνων στον το-

μέα της οικονομίας παρέμειναν για δεκαετίες αδιαφιλονίκητες· επιπλέον, οι Έλληνες συνετέλεσαν και στον εκσυγχρονισμό της χώρας, αρχικά στην καλλιέργεια της γης (στις καλλιέργειες βαμβακιού και αμπελιού) και στη συνέχεια στην ανάπτυξη του εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου, του τραπεζικού συστήματος και της βιομηχανίας.

Επιστημονικές και πολιτιστικές επιδόσεις

Σημειώθηκε ήδη η σημαντικότερη παρουσία των Ελλήνων στην επιστημονική και γενικά την πνευματική ζωή της Αιγύπτου. Γιατροί, νομικοί, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, εκπαιδευτικοί, επιστήμονες όλων των ειδικοτήτων έθεσαν τις βάσεις στην πρόοδο της παροικίας και της χώρας. Τη δραστηριότητα αυτή συμπλήρωσε το δημιουργικότατο έργο πολλών και αξιόλογων λογοτεχνών, ζωγράφων, γλυπτών, μουσουργών και ερμηνευτών φωνητικής και συμφωνικής μουσικής, ηθοποιών, σκηνοθετών, δημοσιογράφων κ.ά. Ο χώρος δεν επιτρέπει παρά να αναφερθούν ενδεικτικά μόνο μερικά ονόματα, με αδιαμφισβήτητη αναγνώριση της προσφοράς τους σε ελληνικό και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο: στη λογοτεχνία (ποίηση, πεζογραφία, κριτική) διακρίθηκαν οι Κωνσταντίνος Καβάφης, Στρατής Τσίρκας, Τίμος Μαλάνος, Γλαύκος Αλιθέρης και Πέτρος Μάγνης. Στις εικαστικές τέχνες οι Παρθένης, Λίτσας, Αγγελόπουλος, Ματσάκης, Κιούσης, Μαγγανάρης και Κυρίτσης. Στη μουσική οι Οδ. Λάμπας (τραγούδι), Γιώργος Θέμελης (πιάνο), Γιάννης Χρήστου και Μάνος Λοΐζος (σύνθεση).

Αξιόλογο, οπωσδήποτε, ήταν η παραγωγή των εντύπων. Πάνω από 4.000 τίτλοι τυπώθηκαν από Έλληνες συγγραφείς σε ελληνικά τυπογραφεία της Αιγύπτου. Τα βιβλία αυτά, μαζί με 400, περίπου, περιοδικά και εφημερίδες, κυκλοφορούσαν στο ελληνικό κοινό επί 130 χρόνια (1853-1983). Εντυπωσιακός είναι και ο αριθμός των περιοδικών εκδόσεων, κυρίως παροικιακού χαρακτήρα, όπως οι εφημερίδες *Μεταρρύθμιση*, *Τηλέγραφος*, *Ομόνοια*, *Αίγυπτος*, *Ταχυδρόμος*, *Εφημερίς*, *Ανατολή*, *Ημερήσια Νέα* (στην Αλεξάνδρεια), *Κάιρον*, *Κέκροψ*, *Κλειώ*, *Πάροικος*, *Φως* (στο Κάιρο) και *Σύνδεσμος* (Πορτ-Σαΐντ). Τα σπουδαιότερα περιοδικά που κυκλοφόρησαν στην Αίγυπτο ήταν τα φιλολογικά *Γράμματα*, *Νέα Ζωή*, *Αλεξανδρινή Τέχνη*, *Αθήναιον*, *Ελλήνιον*, *Μουσείον*, αλλά και τα οικονομικά *Δελτίο του Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξανδρείας*, *Εμπορικός Μηνύτωρ* κ.ά. Στις περιοδικές αυτές εκδόσεις θα πρέπει να προστεθούν και τα πατριαρχικά *Πάνταινος*, *Εκκλησιαστικός Φάρος*, *Ανάλεκτα* κ.ά., καθώς και τα *Δελτία* των διαφόρων σωματείων, που περιλαμβάνουν ποικίλη ύλη. Αξιόλογο, επίσης, υλικό περιέχουν και τα πολλά δακτυλογραφημένα-πολυγραφημένα και λιθογραφημένα φυλλάδια.

ΣΟΥΔΑΝ

Ιστορική εξέλιξη

Η ελληνική παρουσία στο Σουδάν χρονολογείται από τα μέσα του 19ου αιώνα. Οι πρώτοι ολιγάριθμοι Έλληνες (153 άτομα) πάροικοι, αξιοποιώντας την κατάληψη της χώρας από τον Μοχάμετ Άλι, μετέφεραν εκεί τις εμπορικές τους δραστηριότητες. Η αιματηρή, όμως, εξέγερση (1881) του σουδανού θρησκευτικού ηγέτη, Μαχντί, ανέκοψε με τρόπο δραματικό την ανάπτυξη της πρώτης εκείνης παροικίας. Η ελληνική, ωστόσο, παρουσία θα γίνει και πάλι αισθητή μετά την κατάληψη της χώρας από τον αγγλοαιγυπτιακό στρατό (1899) και τη μετεγκατάσταση –κυρίως στο Χαρτούμ– Ελλήνων της Αιγύπτου, οι οποίοι

οι θα δημιουργήσουν, με την πάροδο του χρόνου, εύρωστες και άριστα οργανωμένες κοινότητες. Κατά τη δεκαετία του 1930 οι κοινότητες αυτές είχαν περίπου 2.000 μέλη, ενώ στη δεκαετία του 1960 έφτασαν στα 6.000. Οι ελληνικές παροικίες αναπτύχθηκαν κυρίως στο Χαρτούμ και δευτερευόντως στο Πορτ-Σουδάν, την Ατμπάρα, το Ουάντ-Μέντανι, το Ουάντι-Χάλφα, το Ελ-Ομπέιτ, το Γκεντάρεφ, το Ουάου, τη Τζούμπα και την Κασάλα. Οι Έλληνες του Σουδάν ήταν κυρίως έμποροι, επιχειρηματίες, βιομήχανοι, εργολάβοι, υπάλληλοι, τεχνίτες, καθώς και επιστήμονες με επιτυχή συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας.

Με την ανεξαρτητοποίηση του Σουδάν, το 1956, και τον εμφύλιο πόλεμο, που ακολούθησε, δημιουργήθηκαν και πάλι για τους εκεί εγκατεστημένους Έλληνες δυσμενείς συνθήκες, που τους ανάγκασαν σχεδόν όλους να εγκαταλείψουν τη χώρα. Σήμερα ζουν ελάχιστοι Έλληνες στο Χαρτούμ, έδρα και της ορθόδοξης μητρόπολης Νουβίας.

Κοινοτική οργάνωση και κοινωνική δραστηριότητα

Η πρώτη –και σημαντικότερη– ελληνική κοινότητα του Σουδάν ιδρύθηκε το 1902 στο Χαρτούμ. Σημαντικά μέλη της υπήρξαν εύπορες οικογένειες, όπως οι Καπάτου, Κρυσταλλίδη, Λοϊζου, Γεωργαντέλλη, Καββαδία, προερχόμενες κυρίως από την Κεφαλληνία και την Κύπρο. Ξεχωρίζει ο Γεράσιμος Κοντομίχαλος, που διετέλεσε πρόεδρος της κοινότητας Χαρτούμ, μέγας ευεργέτης και ιδρυτής του εκεί γυμνασίου, που ονομάστηκε *Κοντομιχάλειος Σχολή*. Παράλληλα ένας άλλος ευεργέτης, ο Παναγιώτης Τράμπας, ίδρυσε δημοτικό σχολείο, την *Τράμπειο Σχολή*. Η κοινοτική επιτροπή του Χαρτούμ, λόγω και της απουσίας ελληνικών προξενικών αρχών ως το 1956, είχε αναλάβει αυξημένες αρμοδιότητες και συνεργαζόταν στενά τόσο με την κυβέρνηση της χώρας όσο και με το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Συχνές, επίσης, ήταν και οι προσφορές τους προς την Ελλάδα, προπάντων κατά τις περιόδους πολεμικών κρίσεων.

Οι Έλληνες του Σουδάν ανέπτυξαν έντονη κοινωνική δραστηριότητα. Ίδρυσαν εθνοτικοτοπικούς συλλόγους (Λεσβιακή Αδελφότης, Ηπειρωτική Αδελφότης, Φιλεκπαιδευτικός Καρπαθιακός Σύλλογος *Η Ομόνοια*, Πανελλήνιος Σύνδεσμος), φιλανθρωπικές οργανώσεις, λέσχες, αθλητικά σωματεία και καλλιτεχνικές ομάδες, που έδιναν μουσικές και θεατρικές παραστάσεις με ερασιτέχνες, κυρίως, ηθοποιούς. Αισθητή περισσότερο ήταν στον τομέα αυτόν η δράση του *Προοδευτικού Συλλόγου Χαρτούμ* (1925-1933). Στο Σουδάν εκδίδονταν, επίσης, ελληνικές εφημερίδες (*Τα Χρονικά του Σουδάν*, *Σουδάν*, *Σουδανικά Νέα*).

227

2. ΒΟΡΕΙΑ ΑΦΡΙΚΗ (ΤΥΝΗΣΙΑ, ΛΙΒΥΗ, ΑΛΓΕΡΙ, ΜΑΡΟΚΟ)

Μαρία Αγαθαγγελίδου

Ιστορική εξέλιξη

Οι πρώτες ελληνικές παροικίες στη Βόρεια Αφρική συγκροτήθηκαν τον 17ο αιώνα από απελεύθερους σκλάβους, θύματα των πειρατών της Μεσογείου, αλλά και ελεύθερους Έλληνες εμπόρους, που εγκαταστάθηκαν στα εμπορικά κέντρα της περιοχής, στο πλαίσιο της εσωτερικής μετανάστευσης μέσα στα όρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πρώτες ήταν οι κοινότητες της Τρίπολης και της Τύνιδας, που ανάγονται στο 1647. Λίγα χρόνια αργότερα ιδρύθηκαν η κοινότητα του Αλγερίου και η παλιά κοινότητα της Τζέρμπας, οι οποίες, όμως, έσβησαν προς τα τέλη του 18ου αιώνα. Αλλά οι οργανωμένες και σταθερές ελληνικές παροικίες στη Βόρεια Αφρική άρχισαν να σχηματίζονται από τα μέσα του 19ου αιώνα με την ανάπτυξη της σπογγαλείας. Την εποχή εκείνη ιδρύθηκε η νέα κοινότητα στη Τζέρμπα και οι κοινότητες στο Σφαξ και τη Βεγγάζη (όπου, μάλιστα, υπήρχε ήδη πυρήνας από απελεύθερους σκλάβους των προηγούμενων αιώνων). Τέλος, στις αρχές του 20ού αιώνα έγινε η σύσταση μιας μικρής παροικίας Ελλήνων στο Οράν, καθώς και της ελληνικής κοινότητας του Μαρόκου με έδρα την Καζαμπλάνκα.

Οι κοινότητες αυτές γνώρισαν μεγάλη ακμή κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Με την απαγόρευση, όμως, της σπογγαλείας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και εξαιτίας της κρίσης στην οποία εξακολούθησε να βρίσκεται ο κλάδος αυτός και μετά τον πόλεμο (κυρίως λόγω της ρύπανσης της Μεσογείου), οι κοινότητες της Τζέρμπας και του Σφαξ, που ιδρύθηκαν και συντηρούνταν καθαρά από τη σπογγαλεία, παρήκμασαν και σύντομα έσβησαν εντελώς. Η κοινότητα της Τύνιδας συρρικνώθηκε, και σήμερα έχει ελάχιστα άτομα. Η εγκατάσταση Ελλήνων στο Οράν διήρκεσε μόλις μερικές δεκαετίες, αφού τα μέλη της μικρής παροικίας μετακινήθηκαν σε προσφορότερες περιοχές ήδη από τη δεκαετία του 1930. Η κοινότητα της Καζαμπλάνκας συρρικνώνεται συνεχώς.

Αντίθετα, οι κοινότητες της Λιβύης συνέχισαν να αναπτύσσονται και μετά τον πόλεμο. Όταν οι Έλληνες της Λιβύης επέστρεψαν από τα ιταλικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως μετά το τέλος του πολέμου, παρά την καταστροφή που είχαν υποστεί τα ακίνητα και οι περιουσίες τους, έσπευσαν να ανασυγκροτήσουν τη ζωή τους, τις οργανώσεις και τους φορείς τους. Ο πληθυσμός τους αυξήθηκε με την έλευση μεγάλου αριθμού Ελλήνων που μετακινήθηκαν από την Αίγυπτο κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Παράλληλα άρχισε και η εκμετάλλευση των πετρελαιοφόρων κοιτασμάτων στη Λιβύη, ένα γεγονός που ευνόησε την εγκατάσταση στη χώρα αρκετών ελληνικών κατασκευαστικών εταιρειών. Οι ελληνικές, λοιπόν, κοινότητες της Τρίπολης και της Βεγγάζης, παρά τη συρρίκνωσή τους κατά τη δεκαετία του 1970, εξακολουθούν να επιζούν μέχρι σήμερα.

Δημογραφική εξέλιξη και οικονομικές δραστηριότητες

Οι ελληνικές κοινότητες της Βόρειας Αφρικής δεν ήταν ποτέ πολυάνθρωπες. Για τις παροικίες της πρώτης περιόδου (17ος-18ος αιώνας) δεν έχουμε ακριβή αριθμητικά στοιχεία, πέρα από αναφορές σε μικρές παροικίες εμπόρων και “μαστόρων”. Κάποια στοιχεία, επίσης, δυτικών παρατηρητών δεν είναι αξιόπιστα ως προς την εθνικότητα των εκεί χριστιανών σκλάβων.

Από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα τα μέλη των παροικιών στα σπογγαλιευτικά κέντρα (Τρίπολη, Βεγγάζη, Τύνιδα, Τζέρμπα, Σφαξ) αυξήθηκαν αισθητά. Οι μόνιμοι κάτοικοι στις κοινότητες αυτές κυμαίνονταν από 400 έως 600 άτομα, αλλά σε κάθε μία υπήρχε και ένας αριθμός μετακινούμενων ελλήνων σπογγαλιέων μεταξύ 1.000 και 3.000 ατόμων, που ζούσε στην περιοχή από την Άνοιξη ως το Φθινόπωρο. Οι κυριότερες οικονομικές δραστηριότητες των Ελλήνων είχαν άμεση ή έμμεση σχέση με τη σπογγαλιεία (δύτες, σπογγαλιείς, ναυτικοί, πλοιοκτήτες, έμποροι σπόγγων, αλλά και ξενοδόχοι, εστιατόρες κ.ά.).

Η κοινότητα του Οράν αριθμούσε μερικές δεκάδες άτομα, τα οποία είχαν καφενεία, εστιατόρια και ξενοδοχεία. Οι Έλληνες του Μαρόκου έφταναν τους 1.200 κατά τη δεκαετία του 1930-1940. Ζούσαν κυρίως στην πρωτεύουσα Καζαμπλάνκα και τις πόλεις Φεζ, Μεκνές, Τάζα και Ούζντα. Οι περισσότεροι ασχολούνταν με το εμπόριο. Υπήρχαν όμως και πολλοί τεχνίτες, οικοδόμοι και ξυλουργοί, που προέρχονταν κυρίως από την Κάρπαθο. Είχαν έρθει για να εργαστούν στην κατασκευή κτιρίων, δημοσίων έργων και σιδηροδρομικών γραμμών, που είχαν ξεκινήσει οι Γάλλοι κατά την περίοδο στην οποία είχαν μετατρέψει το Μαρόκο σε αποικία.

Οι παροικίες της Τρίπολης και της Βεγγάζης έφτασαν στη μεγαλύτερη αριθμητική ανάπτυξη κατά την εικοσαετία 1950-1970. Η πρώτη αριθμούσε τότε 1.000 άτομα και η δεύτερη περίπου 3.000 άτομα. Οι περισσότεροι ήταν υπάλληλοι μεγάλων εταιρειών, ελληνικών και ντόπιων, κρατικοί υπάλληλοι και ελεύθεροι επαγγελματίες.

Κοινοτική οργάνωση

Για τις παροικίες της πρώτης περιόδου, η ίδρυση των ναών τον 17ο αιώνα μπορεί να θεωρηθεί αφετηρία για κάποια υποτυπώδη οργάνωση, με κύριο σκοπό την καλή λειτουργία των ναών και των άλλων κοινοτικών ιδρυμάτων, όπου υπήρχαν, καθώς και την κάλυψη των εξόδων τους. Τη διοίκηση ασκούσαν εκλεγμένες επιτροπές από 2 έως 4 άτομα, οι οποίες κρατούσαν και ανάλογα βιβλία. Η κοινότητα της Τύνιδας είχε σφραγίδα από το 1830 και της Τρίπολης από το 1838.

Γραπτό καταστατικό απέκτησαν πρώτη η κοινότητα της Τύνιδας το 1888 και μερικά χρόνια αργότερα του Σφαξ. Η κοινότητα της Τρίπολης συνέταξε τον πρώτο κανονισμό λειτουργίας της το 1912. Η κοινότητα του Μαρόκου απέκτησε το καταστατικό της το 1927 και η κοινότητα της Βεγγάζης μόλις το 1951-1952. Για τις κοινότητες του Αλγερίου, του Οράν, αλλά και της Τζέρμπας δεν υπάρχουν αναφορές για ύπαρξη γραπτού καταστατικού.

Οι πρώτοι ορθόδοξοι ναοί της περιοχής είναι του Αγίου Γεωργίου στην Τρίπολη (1647) και του Αγίου Αντωνίου στην Τύνιδα. Λίγο αργότερα ιδρύθηκε ο ναός της Παναγίας στο Αλγέρι και του Αγίου Γεωργίου στη Τζέρμπα. Το 1890 χτίστηκε ο ναός της Ευαγγελίστριας στη Βεγγάζη, το 1893 εγκαινιάστηκε ο ναός της Αγίας Τριάδας στο Σφαξ και το 1895 ο νέος ναός του Αγίου Νικολάου στη Τζέρμπα, αφού ο παλιός ναός του Αγίου Γεωργίου είχε καταστραφεί από την εγκατάλειψη. Στο Μαρόκο λειτούργησε από το 1927 ο ευκτήριος οίκος του Ευαγγελισμού και από το 1931 και δεύτερος ευκτήριος οίκος, του Αγίου Μελετίου, στην Καζαμπλάνκα. Υπήρχε, επίσης, άλλος ένας ναός στο Φεζ, αφιερωμένος στην Παναγία. Στην Τύνιδα, στη θέση του παλιού ναού του Αγίου Αντωνίου, χτίστηκε το 1901 η μεγάλη εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Δεν υπάρχουν ίχνη του ναού του

Αγίου Γεωργίου στο Αλγέρι, ενώ το ναό του Αγίου Νικολάου στη Τζέρμπα σήμερα τον φροντίζει μια ντόπια οικογένεια.

Από τους ναούς της περιοχής, αυτός του Αγίου Γεωργίου της Τρίπολης και ο ναός της Ευαγγελίστριας στη Βεγγάζη λειτουργούν αδιάκοπα από την εποχή της ίδρυσής τους. Σήμερα συγκεντρώνουν, εκτός από τους Έλληνες, και όλους τους βαλκάνιους ορθοδόξους της περιοχής.

Στην Τρίπολη ιδρύθηκε ελληνικό σχολείο το 1889 και λειτουργεί μέχρι σήμερα. Η παροικία της Βεγγάζης απέκτησε το δικό της ελληνικό σχολείο μόλις το 1954. Από το 1978 λειτουργεί πλήρες δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο, αναγνωρισμένα από το ελληνικό κράτος. Στις υπόλοιπες κοινότητες δεν λειτούργησαν ποτέ οργανωμένα ελληνικά σχολεία, κατά καιρούς, όμως, δημιουργήθηκαν σε όλες απογευματινά τμήματα ελληνικής γλώσσας, καθώς και κατηχητικά σχολεία, όπου συνήθως δίδασκαν οι εφημέριοι των κοινοτήτων. Στο πλαίσιο των κοινοτήτων συγκροτήθηκαν επίσης μερικοί σύλλογοι και αρκετές γυναικείες οργανώσεις.

Κοινωνική ενσωμάτωση

Οι Έλληνες της Βόρειας Αφρικής είχαν γενικά καλές σχέσεις με τις αρχές των χωρών υποδοχής. Από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας οι Έλληνες είχαν ξεχωριστά προνόμια, που τους είχαν παραχωρηθεί από κάποιους ελληνικής καταγωγής τοπικούς κυβερνήτες, ήδη από τον 17ο και τον 18ο αιώνα. Στο τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα οι χώρες της Βόρειας Αφρικής έγιναν αποικίες, η Λιβύη των Ιταλών, η Τυνησία, η Αλγερία και το Μαρόκο των Γάλλων. Οι Έλληνες, ως Ευρωπαίοι, είχαν πολιτιστική συγγένεια με τους λαούς αυτούς και φυσικά υπήρχε μια αλληλεπίδραση στον κοινωνικό, πολιτιστικό και πολιτικό τομέα.

Από την άλλη μεριά, οι ευρωπαίοι αποικιοκράτες, σε πολλές περιπτώσεις, έθιγαν τα συμφέροντα των ελλήνων παροίκων. Για παράδειγμα οι Ιταλοί στη Λιβύη, με τις ρυθμίσεις τους για το εμπόριο των σπόγγων, έπληξαν τους Έλληνες σπογγαλιείς, καθώς έκαναν τη σπογγαλιεία ασύμφορη γι' αυτούς. Έφτασαν, μάλιστα, το 1940 με την κήρυξη του πολέμου, να απαιτήσουν από τους Έλληνες της Λιβύης να πάρουν την ιταλική υπηκοότητα, ειδάλλως θα αντιμετωπίζονταν ως εχθροί. Κανείς δεν δέχτηκε να αλλάξει υπηκοότητα και όλοι μαζί πήραν το δρόμο για τα ιταλικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Με τον ντόπιο πληθυσμό είχαν πάντοτε καλές σχέσεις, παρά τις διαφορές της θρησκείας και της κουλτούρας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ελληνική κοινότητα της Λιβύης εξέφρασε την υποστήριξή της στην ανεξαρτητοποίηση της χώρας στην αρμόδια επιτροπή του Ο.Η.Ε. το 1949.

223

3. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΦΡΙΚΗ

ΕΡΥΘΡΑΙΑ

Μαρίνα Πετρονότη

Οι μεγάλες και πλούσιες κοινότητες που περιγράφει η ιστορία της νεοελληνικής Διασποράς, και που εντοπίζονται σε πολλές περιοχές της αφρικανικής ηπείρου, δεν φιλοξενούνται στην Ερυθραία. Ωστόσο, στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, μερικοί έλληνες μετανάστες άρχισαν να καταφθάνουν και στη χώρα αυτή, για να εργαστούν στα βιομηχανικά ή δημόσια έργα που άρχισαν να κατασκευάζουν οι ιταλοί αποικιοκράτες.

Πρωταρχική εστία του ελληνικού στοιχείου είναι τα υψίπεδα του Hamasien και ειδικότερα η Ασμάρα, πρωτεύουσα και κομβικό οικονομικό, διοικητικό και πολιτικό σημείο. Από τους 469 Έλληνες που καταγράφονται στην Ερυθραία το 1902, οι 323 ήταν εγκατεστημένοι στην πόλη αυτή. Το βιοτικό επίπεδο, η δράση και οι σχέσεις των παροίκων διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με τα εκπαιδευτικά τους εφόδια, τις μετεξελίξεις στη διάρθρωση της τοπικής αγοράς και διεθνείς μεταβολές. Ιδίως τα πρώτα χρόνια, πολλοί από αυτούς ζουν όπως οι γηγενείς: αμείβονται ελάχιστα, δεν έχουν ιατρική περίθαλψη, μένουν σε “καλύβες” χωρίς νερό και ηλεκτρικό ρεύμα.

Με την πάροδο του χρόνου οι εγγενείς, στους κόλπους των παροικιών, ανισότητες αμβλύνονται ή οριστικοποιούνται. Έτσι, αν και ορισμένοι Έλληνες παραμένουν μισθωτοί, άλλοι αυτονομούνται, επενδύοντας μικρά ποσά σε παντοπωλεία ή εστιατόρια, και κάποιοι δημιουργούν μεγάλες βιομηχανίες, ασφαλιστικές, μεταφορικές, ναυτιλιακές ή εμπορικές εταιρείες. Οι τελευταίοι απαρτίζουν την πλέον προνομιούχο τάξη επιχειρηματιών: διοχετεύοντας την προσοχή τους σε συμπληρωματικούς τομείς της οικονομίας, εξυφαίνουν εκτενή επαγγελματικά δίκτυα και γεφυρώνουν την ερυθραϊκή με άλλες αγορές στην Αφρική, την Ευρώπη, ακόμη και την Αμερική.

Ουσιαστικά οι Έλληνες εδραιώνουν, παρά αμφισβητούν, την κατανομή των σχέσεων εξουσίας και τους όρους συμμετοχής στο κοινωνικό γίγνεσθαι, επειδή ενεργούν ως διάμεσοι μεταξύ αποικιοκρατών και αποικιοκρατούμενων. Αυτό σημαίνει ότι αν και δεν έχουν πρόσβαση στη λήψη πολιτικών αποφάσεων, έχουν, ωστόσο, τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν προς όφελός τους τις οικονομικές υποδομές, υπερέχοντας, με τον τρόπο αυτό, έναντι των Ερυθραίων, οι οποίοι υπόκεινται σε πολύ αυστηρότερους περιορισμούς από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις.

Έχοντας ως αφετηρία τις πολιτισμικές και φυλετικές διακρίσεις, που εμποτίζουν την τοπική διαστρωμάτωση, οι πάροικοι άλλοτε ιεραρχούν τη λευκή φυλή ως ανώτερη της μαύρης και άλλοτε προτάσσουν την “ανθρωπιά” ως μέσο διαχωρισμού από τους “στυγνούς” Ιταλούς. Καθοριστικός, για την κοινωνική τους διαφοροποίηση, είναι ο μετασχηματισμός του κεφαλαίου που συσσωρεύουν σε καταναλωτικά και συμβολικά αγαθά: σε αρχοντικές κατοικίες στη “γειτονιά των Ευρωπαίων”, ηγετικούς ρόλους στην οργάνωση της παροικίας, πανεπιστημιακή εκπαίδευση των παιδιών τους, δωρεές για την κατασκευή κοινοτικών κτιρίων, συναναστροφές με άτομα παρόμοιας εθνικής και κοινωνικής προέλευσης κ.λπ.

Οι επιρροές τις οποίες δέχονται οι πάροικοι από τις εθνοτικές ομάδες που συγκροτούν την ερυθραϊκή κοινωνία δεν μπορούν εύκολα να διαπιστωθούν. Εθνικιστικές αξίες, εσωστρεφείς νοοτροπίες και αναπαραστάσεις αντιπαρατίθενται, αλλά και συνυπάρχουν,

αλληλεπιδρούν, με τοπικά ήθη και συμπεριφορές, τροφοδοτώντας σύνθετες και ευπροσάρμοστες στα κοινωνικά συμφραζόμενα ταυτότητες. Για παράδειγμα, ενώ οι Έλληνες της Ερυθραίας εμφορούνται από την ιδέα της καθαρότητας του ελληνικού πολιτισμού, τελούν γάμους με ντόπιες νύφες και ενσωματώνουν πολλές ερυθραϊκές παραδόσεις στον καθημερινό βίο. Ταυτόχρονα, όμως, επιδιώκουν να διασώσουν την εθνική κληρονομιά, μεταβιβάζοντας στους “έγχρωμους” απογόνους τους την πατρογονική ορθόδοξη θρησκεία, την ελληνική υπηκοότητα, τελετουργικές πρακτικές, ενδυματολογικές συνήθειες.

Η αμφισημία που χαρακτηρίζει τις στάσεις αυτές, αποτυπώνεται καθαρά στους δεσμούς που διατηρούν οι πάροικοι με την Ελλάδα. Αν και η χώρα καταγωγής αποτελεί σταθερό σημείο πολιτισμικών και ιστορικών αναφορών, η “επιστροφή” δεν συγκαταλεγόταν στα σχέδιά τους. Την προοπτική αυτή την απόδιωχνε η ευημερία που απολάμβαναν στην καινούργια πατρίδα, η ανάμνηση των στερήσεων του παρελθόντος και οι επιφυλάξεις που έτρεφαν για το ελληνικό κράτος. Για το λόγο αυτό από την Ερυθραία δεν έφευγαν ηθελημένα, αλλά αυτό τους το επέβαλλαν δραματικές καταστάσεις, όπως η εισβολή των αιθιοπικών στρατευμάτων το 1961 και ο επακόλουθος μακροχρόνιος και καταστρεπτικός πόλεμος που κράτησε ως την τελική ανεξαρτητοποίηση της Ερυθραίας, το 1993. Μόνο τότε, όταν δηλαδή η προσωπική ασφάλεια και η βιωσιμότητα των επιχειρήσεών τους φαίνονταν προβληματικές, οι πάροικοι στρέφονταν στην Ελλάδα, όπου πάλι γίνονταν δεκτοί ως “λιγότερο” Έλληνες σε σύγκριση με εκείνους που δεν εγκατέλειψαν ποτέ τα εθνικά εδάφη ούτε ήρθαν σε επαφή με ανοίκειους πολιτισμούς.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Αλέκα Μπουτζουβή

Η ελληνική παρουσία στην Αιθιοπία άρχισε, ουσιαστικά, τον 18ο αιώνα και συνδέεται με την καταφυγή εκεί μεμονωμένων ατόμων από τη Σμύρνη και τα νησιά του Αιγαίου, αλλά και με τις επαφές των αβησσυνιακών εκκλησιαστικών παραγόντων με το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Αλλά οι μονιμότερες ελληνικές εγκαταστάσεις στη χώρα αυτή άρχισαν από τα μέσα του 19ου αιώνα και εξής. Πάντως οι Έλληνες προηγήθηκαν των άλλων Ευρωπαίων. Την υποδοχή και την εγκατάστασή τους ευνόησε το κλίμα των σχέσεων που οι Αιθίοπες είχαν αναπτύξει στο παρελθόν με την Αλεξάνδρεια, το Βυζάντιο και γενικά τον ελληνορθόδοξο κόσμο. Από τις σχέσεις αυτές αντλούνται πληροφορίες για την τεκμηρίωση της αιθιοπικής ιστορίας, καταγεγραμμένης, κατά πολύ, ανεπαρκώς. Η διαμονή των Ελλήνων στην Αιθιοπία, η ιστορία της οποίας φθάνει έως τη βασίλισσα του Σαβά, Μακέδα, και τον Σολωμόντα, παρακολουθεί στους νεότερους χρόνους την πορεία συγκρότησης της πολυφυλετικής αιθιοπικής αυτοκρατορίας, και επηρεάζεται από τη στάση που τηρεί απέναντί τους το ελληνικό κράτος.

Από το 1869, με τη διάνοιξη της Διώρυγας του Σουέζ, το ως τότε απομονωμένο αιθιοπικό οροπέδιο, άρχισε να δεσπόζει πάνω από την ακτή της Ερυθράς Θάλασσας και να αποκτά, έτσι, γεωστρατηγική και οικονομική σημασία. Το 1887 η επιλογή της Αντίς Αμπέμπα ως πρωτεύουσας συνοδεύεται από γρήγορους ρυθμούς ανοικοδόμησης. Συνεργεία ελλήνων μαστόρων, που εργάζονταν στη Διώρυγα και τα έργα των φραγμάτων του Ασουάν, κατευθύνθηκαν στην Αιθιοπία μέσω του Τζιμπουτί. Η άφιξη των Ελλήνων στην Αιθιοπία, ασαφής και νεφελώδης ως προς τις συνθήκες μετακίνησης, αρχίζει –μεμονωμένα ή μετά

από πρόσκληση— το 1872, επί αυτοκρατορίας του Γιοχάννες Δ΄ (1871-1889). Στα χρόνια του διαδόχου του, Μενελίκ Β΄ (1889-1913), η μετακίνησή τους συντελείται πιο οργανωμένα και συνεχίζεται ως το 1974 με την ανατροπή του αυτοκράτορα Χαϊλέ Σελασιέ.

Στους Ευρωπαίους, που καταφτάνουν αναζητώντας την τύχη τους στη χώρα, ο Μενελίκ προσφέρει δωρεάν εκτάσεις γης με τίτλους ιδιοκτησίας, προκειμένου να διευκολύνει την παραμονή και την ενσωμάτωσή τους. Παράλληλα τους παραχωρεί και το μονοπώλιο δερμάτων, άλατος, τα δικαιώματα εκμετάλλευσης του υπεδάφους και καλλιέργειας της γης. Με τις διευκολύνσεις αυτές οι Έλληνες επιδίδονται σε κερδοφόρες δραστηριότητες: ιδρύουν πριονιστήρια για να καλύψουν τις ανάγκες της ανοικοδόμησης, αλευρόμυλους, εργοστάσια ελαιουργίας-σαπωνοποιίας, οινοπνευματωδών ποτών, κλωστοϋφαντουργίας και μακαρονοποιίας. Η παραγωγή τους καλύπτει την εσωτερική αγορά, περιορίζοντας, κατά συνέπεια, τις εισαγωγές, με αποτέλεσμα οι αυτόχθονες να αποκλείονται ουσιαστικά από το προσοδοφόρο εξωτερικό εμπόριο, και μάλιστα με την ανοχή του κράτους.

Παράλληλα αρκετοί Έλληνες ασχολούνται με το εμπόριο, διορίζονται σε έμπιστες θέσεις συμβούλων, διευθυντών και γραμματέων στα ανάκτορα και τον κρατικό μηχανισμό, ενώ άλλοι εργάζονται στη χάραξη δρόμων, την κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών και το χτίσιμο των πρώτων οικοδομών ευρωπαϊκού τύπου. Ιδρύουν τα πρώτα ξενοδοχεία, καφενεία, παντοπωλεία, και λειτουργούν τον πρώτο κινηματογράφο στην αιθιοπική πρωτεύουσα.

Τον Ιανουάριο του 1908 ο Ανδρέας Καββαδίας εκδίδει την πρώτη αιθιοπική χειρόγραφη πολιτική εφημερίδα *Αϊμιρό* (Γνώση), με ειδήσεις από το Εξωτερικό. Η κυκλοφορία της διακόπτεται δύο φορές (1913-1914 και 1914-1916), αλλά από τον Ιούλιο του 1924 γίνεται η ουσιαστική επίσημη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Οι ανταποκρίσεις του Καββαδία και αυτές του Σωκράτη Προκοπίου —σε Αθήνα, Κάιρο, Σμύρνη— συντηρούν το μύθο της Αιθιοπίας στον ελληνικό Τύπο.

Λίγο μετά το θάνατο του Μενελίκ (1913), το ευνοϊκό, για τους Ευρωπαίους, καθεστώς αγοράς γης καταργείται και αντικαθίσταται με τη δυνατότητα ενοικίασής της για 99 χρόνια. Την εποχή του διαδόχου αντιβασιλέα Ρας Τάφαρι, του μετέπειτα αυτοκράτορα Χαϊλέ Σελασιέ (1916-1960), οι ευρωπαϊκές κοινότητες έχουν ήδη σχηματιστεί, ιδίως στην Αντίς Αμπέμπα, μετατρέποντάς την σε κοσμοπολίτικο κέντρο. Την εποχή αυτή οι Έλληνες εξακολουθούν να διορίζονται σε έμπιστες υψηλόβαθμες θέσεις στα ανάκτορα και τον κρατικό μηχανισμό. Το 1935 ο Ανδρέας Καββαδίας διευθύνει τη φιλολογική εφημερίδα *Ατμπιγιά Κοκέμπ* (Εωθινός Αστήρ), που κυκλοφορεί για έξι μόνο μήνες. Την ίδια περίοδο, το ναό της Αγίας Τριάδας στην αιθιοπική πρωτεύουσα κοσμούν οι αγιογραφίες του Βάσου Γερμενή και τα γλυπτά των αετωμάτων του Γεωργακά.

Το 1918, όταν ιδρύεται η Ελληνική Κοινότητα της Αντίς Αμπέμπα, λειτουργούν ο Καρπαθιακός Εκπαιδευτικός Σύλλογος και ο Παρροδιακός Εκπαιδευτικός Σύλλογος. Μετά την κατάληψη της Δωδεκανήσου από τους Ιταλούς, οι δύο σύλλογοι συγκρούονται, αφού τα μέλη του πρώτου αρνούνται στην πλειονότητά τους να γίνουν ιταλοί υπήκοοι, σε αντίθεση με τα μέλη του δεύτερου. Η αντιπαλότητα αυτή οφείλεται και στην απουσία αντιπροσώπου του ελληνικού κράτους, τον οποίο από την εποχή του Μενελίκ εκπροσωπεί άλλοτε ο ρώσος, ο βρετανός ή ο γερμανός πρόξενος της Αντίς Αμπέμπα. Μόλις το 1917 εγκαθιδρύεται στην πρωτεύουσα το πρώτο ελληνικό προξενείο, αλλά και πάλι για σύντομο διάστημα. Στη συνέχεια, με προτροπή του διαδόχου Ρας Τάφαρι, διορίζεται ως άμισθος πρόξενος ο γιατρός του, Ιάκωβος Ζερβός. Η αντιπαλότητα των δύο δωδεκανησιακών συλλόγων εντείνεται το 1922, κορυφώνεται το 1927 (με μέτωπο τον Ζερβό), και αποτυπώνεται στο βραχύβιο αντι-

κοινοτικό έντυπο *Ο Αιθιοπικός Κόσμος*. Το κλίμα εξομαλύνεται μόλις το 1930, όταν το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών διορίζει γενικό πρόξενο τον Δημήτριο Νικολόπουλο.

Το 1916, πριν από τη σύσταση της ελληνικής κοινότητας, η Ελευθερία Κοσμά, το γένος Δασκαλάκη, από το Ρέθυμνο, ιδρύει το πρώτο ελληνικό Σχολείο της Αντίς Αμπέμπα για τα λίγα παιδιά που προέρχονταν κυρίως από μικτές οικογένειες. Το σχολείο λειτουργεί ως το 1930, οπότε ιδρύεται το κοινοτικό, η λειτουργία του οποίου διακόπτεται επί ιταλικής κατοχής (1939-1941). Το 1945 λειτουργεί Δημοτικό και Ημιγυμνάσιο, και τα παιδιά συνεχίζουν τις σπουδές τους στην Αίγυπτο και την Ελλάδα ως το 1947, με την αναγνώριση των σχολείων αυτών από το υπουργείο Παιδείας. Το 1957 δημιουργείται Εμπορικό Τμήμα τριेतούς φοίτησης, δανειστική κοινοτική βιβλιοθήκη και οικοτροφείο.

Από το 1926 χώρο συσπείρωσης των ομογενών αποτελεί η εκκλησία του Αγίου Φρουμεντίου και από το 1944 η Ελληνική Αθλητική Ένωση *Ολυμπιακός*, που ιδρύεται με σκοπό την ανάπτυξη του αθλητισμού και την ψυχαγωγία. Οι συνθήκες επιβάλλουν, το 1970, τη δημιουργία φιλανθρωπικού τομέα, προκειμένου να ενισχυθούν οικονομικά οι ανίκανοι προς εργασία, και να καλυφθεί η περίθαλψη των αναξιοπαθούντων.

Δεύτερη σε πληθυσμό ελληνική κοινότητα της Αιθιοπίας δημιουργείται στην Ντιρέ Ντάουα, στο σταθμό της σιδηροδρομικής γραμμής Τζιμπουτί-Αντίς Αμπέμπα. Εκεί εγκαθίστανται Έλληνες, που εργάζονται ως υπάλληλοι της γαλλικής Εταιρείας Σιδηροδρόμων, ενώ άλλοι ανοίγουν ξενοδοχεία, καφενεία και καταστήματα. Το 1920 ιδρύεται η ελληνική κοινότητα της πόλης αυτής, το 1926 λειτουργεί το κοινοτικό σχολείο και το 1930 χτίζεται ο ναός της Αγίας Τριάδος. Το 1947 ιδρύεται Ημιγυμνάσιο, που αναγνωρίζεται από το ελληνικό υπουργείο Παιδείας το 1957.

Σαφώς μικρότερη είναι η ελληνική παρουσία σε άλλες πόλεις της χώρας. Το 1897 ζουν στο Τζιμπουτί λίγες δεκάδες Ελλήνων. Ο αριθμός τους αυξάνεται ως το 1908, οπότε και χτίζουν εκκλησία, αλλά τελικά δεν συγκροτούν κοινότητα ούτε αποκτούν ελληνικό σχολείο. Αντίθετα, η ίδρυση, το 1948 στο Ντέμπε Ντόλο, ελληνικής κοινότητας έγινε με βασικό σκοπό τη λειτουργία ελληνικού δημοτικού σχολείου.

Την περίοδο της ακμής τους οι Έλληνες της Αιθιοπίας ανέρχονται περίπου σε 1.500 άτομα. Από αυτούς οι περισσότεροι ζουν στην Αντίς Αμπέμπα, λιγότεροι στην Ντιρέ Ντάουα και κάποιοι κτηματίες και έμποροι στο εσωτερικό της χώρας. Μετά το 1960, έτος καταστολής του κινήματος εναντίον του Χαϊλέ Σελασιέ, η ανησυχία των Ευρωπαίων είναι έκδηλη. Ο αυτοκράτορας προχωρεί σε μεταρρυθμίσεις, μεταξύ των οποίων και η επαναφορά της δυνατότητας αγοράς γης, προκειμένου να αναστείλει την τάση των Ευρωπαίων να εγκαταλείψουν τη χώρα. Ωστόσο η διαρροή συνεχίζεται και ο επαναπατρισμός των Ελλήνων ολοκληρώνεται το 1974 με την επανάσταση του συνταγματάρχη Μεγκίστου Χάιλε Μάριαμ.

KENYA, TANZANIA, ΟΥΓΚΑΝΤΑ, ΡΟΥΑΝΤΑ, ΜΠΟΥΡΟΥΝΤΙ, ΜΑΛΑΟΥΙ, MOZAMBIKE, ZIMBABWE, ΖΑΜΠΙΑ

Ελένη Λαζίδου - Νίκος Μεταξίδης

Ιστορική επισκόπηση

Οι πρώτοι Έλληνες έφτασαν στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Αφρική (Κένυα, Ταγκανίκα/Τανζανία, Ουγκάντα, Ρουάντα, Μπουρούντι, Νιασαλάνδη/Μαλάουι, Μοζαμ-

*Ο εορτασμός της 25ης Μαρτίου από την ελληνική κοινότητα Ασμάρας Ερυθραίας, 1955
ΥΠΕΞ, Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου*

βίκη, Νότια Ροδεσία/Ζιμπάμπουε και Βόρεια Ροδεσία/Ζάμπια) στα τέλη του 19ου αιώνα, και συνέχισαν να μεταναστεύουν στην ίδια περιοχή ως τα τέλη της δεκαετίας του 1960, οπότε και άρχισαν να αποχωρούν λόγω των εθνικοποιήσεων στα πρόσφατα ανεξαρτητοποιημένα κράτη. Οι πρωτοπόροι εργάστηκαν αρχικά ως υπάλληλοι γερμανικών κατασκευαστικών εταιρειών στην Μέση Ανατολή. Όταν οι Γερμανοί ξεκίνησαν, στη δεκαετία του 1890, την κατασκευή σιδηροδρόμων στις αποικίες τους στην ανατολική Αφρική (οι οποίες ως το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου κάλυπταν τα εδάφη της σημερινής Τανζανίας, του Μπουρούντι και της Ρουάντα), οι Έλληνες τους ακολούθησαν και παρέμειναν στην περιοχή ακόμη και μετά την ήττα των Κεντρικών Δυνάμεων, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, συνεχίζοντας στο εξής τη δράση σε συνεργασία με τους Βρετανούς. Οι τελευταίοι τους επέτρεψαν να αγοράσουν τα εγκαταλελειμμένα αγροκτήματα των Γερμανών, γεγονός που έπεισε και άλλους Έλληνες μετανάστες να στραφούν προς την Ανατολική Αφρική. Στη Νοτιοανατολική Αφρική οι Έλληνες εμφανίστηκαν κυρίως ακολουθώντας την κατασκευή των σιδηροδρομικών δικτύων που κατασκεύαζαν οι άγγλοι αποικιοκράτες. Οι εργασίες στις σιδηροδρομικές γραμμές από το Σόλσμπουρι (το σημερινό Χαράρε, πρωτεύουσα της Ζιμπάμπουε) ως την Μπέιρα (Μοζαμβίκη) (1899) και τη Νότια Αφρική (1904), που κατασκεύαζε η British South Africa Company, προσήλκυσαν Έλληνες, τόσο ως εργάτες και εργολήπτες, στην κατασκευή τους, όσο και ως υπαλλήλους των σιδηροδρόμων, αργότερα.

ΕΚΑΙΔΟΜΕΝΗ ΚΑΤ. ΣΑΒΒΑΤΟΝ.

Οι Έλληνες στη Διασπορά

Η ανεξαρτησία όμως των περισσότερων κρατών της περιοχής στη δεκαετία του 1960 δημιούργησε δυσμενείς συνθήκες για τους ξένους επιχειρηματίες. Η εσωτερική πολιτική π.χ. του Νιερέρε στην Τανζανία έπεισε την πλειονότητα των Ελλήνων της χώρας να την εγκαταλείψουν. Η φυγή των Ελλήνων της Τανζανίας, που αποτελούσαν τον κύριο μοχλό του Ελληνισμού της Ανατολικής Αφρικής, επέφερε το μαρασμό σε όλες της ελληνικές κοινότητες της περιοχής. Οι περισσότεροι είτε επέστρεψαν στην Ελλάδα είτε μετανάστευσαν σε νοτιότερα κράτη της υποσαχάριας Αφρικής.

Δημογραφική εξέλιξη και οικονομικές δραστηριότητες

Το 1913 περισσότεροι από 200 Έλληνες ζούσαν στην Ταγκανίκα (σημερινή Τανζανία) και μετά τους Γερμανούς και τους Βρετανούς αποτελούσαν την τρίτη σε μέγεθος κοινότητα ξένων στη χώρα. Ός το 1929 ο αριθμός τους τριπλασιάστηκε. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία μας, ως και τη δεκαετία του 1960 ζούσαν στην Κένυα και την Τανζανία 2.500 περίπου Έλληνες, από τους οποίους απομένουν σήμερα μόλις 200 άτομα. Το 85% ζούσε και εργαζόταν στην Τανζανία. Οι σημαντικότερες πόλεις ελληνικών εγκαταστάσεων στην Τανζανία ήταν το Νταρ ες Σαλάαμ, η Τάνγκα, η Αρούσα, το Μόσι και η Ιρίνγκα. Η Ζάμπια (πρώην Βόρεια Ροδεσία) προσήλκυσε ελάχιστους Έλληνες, αντίθετα με τη Ζιμπάμπουε (πρώην Νότια Ροδεσία), όπου αναπτύχθηκαν, μερικές από τις ακμαιότερες ελληνικές κοινότητες. Οι Έλληνες της Ζιμπάμπουε εγκαταστάθηκαν στις μεγάλες πόλεις, το Σόλομπουρι, Μπουλαγουάγιο και Ουμάλι. Αντίθετα στην Κένυα, πάνω από το 80% των Ελλήνων εγκαταστάθηκε στην πρωτεύουσα Ναϊρόμπι και τα περίχωρά της. Στην Ουγκάντα και το Μπουρούντι οι περισσότεροι Έλληνες ζούσαν επίσης στις αντίστοιχες πρωτεύουσες.

Ός το 1950 το 30% των Ελλήνων των χωρών αυτών προερχόταν από νησιά του Αιγαίου και συγκεκριμένα κατά 85% από την Κρήτη, τη Σάμο, την Τένεδο, τη Λέσβο, τη Ρόδο, τη Χίο, τη Λήμνο και την Ίμβρο, το 25% από την Κύπρο και το υπόλοιπο 45% από την ηπειρωτική Ελλάδα (30%) και τη Μικρά Ασία (15%). Οι Έλληνες της Νότιας Ροδεσίας κατάγονταν κυρίως από τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο. Η Νότια Ροδεσία προσήλκυσε και παιδιά Ελλήνων της Μοζαμβίκης, των οποίων οι γονείς ήθελαν να τα μορφώσουν με το αγγλικό εκπαιδευτικό σύστημα, στέλνοντάς τα είτε εκεί είτε στη Νότιο Αφρική. Από το 1950 ο αριθμός των Ελλήνων της περιοχής αυξήθηκε χάρη στις γεννήσεις, αλλά και στην άφιξη συμπατριωτών τους από άλλα κράτη της Αφρικής, κυρίως από την Αίγυπτο. Από το 1950, λοιπόν, το ένα τρίτο σχεδόν αποτελούνταν από Έλληνες που είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Αφρική. Στα χρόνια, μάλιστα, της ακμής (1940-1965), το 90% περίπου των παιδιών των ελλήνων μεταναστών της περιοχής είχαν γεννηθεί στην ανατολική Αφρική από Έλληνες γονείς ή μικτά ζευγάρια. Οι Έλληνες της Μοζαμβίκης προέρχονταν κυρίως από τη Νότιο Αφρική, στην οποία και κατέληξαν όταν, εξαιτίας των εθνικοποιήσεων αλλά και του εμφυλίου πολέμου, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα μετά το 1975, οπότε κηρύχθηκε ανεξάρτητη. Η ελληνική παροικία της Μοζαμβίκης αποτελούνταν κυρίως από νησιώτες στην καταγωγή (Κάσο, Λήμνο, Κρήτη), οι οποίοι εργάστηκαν είτε σε ατμοπλοϊκές εταιρείες είτε δραστηριοποιήθηκαν σε ελεύθερα επαγγέλματα (εστιατόρια, ζαχαροπλαστική, φούρνους, ξενοδοχεία). Σήμερα οι Έλληνες της παροικίας είναι ελάχιστοι (λιγότεροι από 20 άτομα).

Τα θεμέλια, ωστόσο, της οικονομικής δραστηριότητας των Ελλήνων στην Ανατολική Αφρική είχαν θέσει οι πρωτοπόροι των αρχών του 20ού αιώνα. Ανάμεσά τους και Έλληνες που ασχολήθηκαν με τη γεωργία, πριν από την αποχώρηση των Γερμανών. Οι Έλληνες

αγρότες καθιέρωσαν στην περιοχή την καλλιέργεια του καφέ και ανέπτυξαν την καλλιέργεια του σχινόδεντρου και του βαμβακιού. Οι Έλληνες, εξάλλου, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εισαγωγή της καλλιέργειας του καπνού στη Ροδεσία. Έτσι, παρά το γεγονός ότι καταγράφηκαν 41 διαφορετικά επαγγέλματα Ελλήνων, τέσσερα μόνο αντιπροσωπεύουν πάνω από το 80% του συνόλου τους: πρόκειται για ιδιοκτήτες αγροκτημάτων και τους υπαλλήλους τους, για εργολάβους και μηχανικούς. Τα τέσσερα αυτά επαγγέλματα είναι ουσιαστικά εκείνα που άσκησαν οι πρώτοι Έλληνες και τα οποία συνέχισαν όσοι τους διαδέχτηκαν, εδραιώνοντας τη φήμη τους μεταξύ Ευρωπαίων και αυτοχθόνων. Αξίζει εδώ να σημειωθεί, πως με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ως τα τέλη του Εμφύλιου στην Ελλάδα, ένας στους πέντε Έλληνες της περιοχής ασχολήθηκε με το εμπόριο. Κατά τη διάρκεια, λοιπόν, αυτής της πενταετίας, οι Έλληνες προσπάθησαν να πάρουν τα ηνία του εμπορίου από τους Ινδούς, χωρίς, όμως, τελικά να το κατορθώσουν. Σύμφωνα με την έρευνα του Ιωάννη Τσόντου, μεταξύ των Ελλήνων υπήρξαν και 120 χρυσοθήρες, που διέμεναν στην περιοχή της Λούπα (Τανζανία) από το 1923 ως το 1946, οπότε και την εγκατέλειψαν λόγω δυσμενών συνθηκών. Το γεγονός, λοιπόν, ότι περισσότερο από το 80% ασχολήθηκε ουσιαστικά με δύο τομείς, τη γεωργία και την κατασκευή έργων, οδήγησε στη συσπείρωση των ελληνικών κοινοτήτων της περιοχής και την αλληλεξάρτηση των μελών τους.

Στη Νότια Ροδεσία το εμπόριο και οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις αποτελούσαν επίσης τις κύριες δραστηριότητες των Ελλήνων, καθώς η οικονομία της χώρας βασιζόταν στη γεωργική παραγωγή και την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 το εμπόριο απασχολούσε το 63% των Ελλήνων, ενώ το 8,5% ήταν υπάλληλοι στους σιδηροδρόμους, το 7,5% καπνοπαραγωγοί, το 2,5% κτηνοτρόφοι και το 2,2% ασχολούνταν με την οικοδομή. Στη Νότια Ροδεσία σημειώθηκε την περίοδο αυτή μια ιδιαιτερότητα που αφορούσε στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, η οποία προσήλκυσε πολλούς Έλληνες και Κύπριους. Έτσι η μετανάστευση Ελλήνων και Κυπρίων προς την περιοχή αυτή συνεχίστηκε. Το αποδεικνύουν και οι αριθμοί, καθώς ενώ το 1941 οι Έλληνες της Νότιας Ροδεσίας δεν ξεπερνούσαν τη χιλιάδα, το 1956 έφταναν τους 2.500. Στη Βόρεια Ροδεσία υπήρχαν περίπου 500 Έλληνες τη δεκαετία του 1950, ενώ τη δεκαετία του 1990 ζούσαν περίπου 700 Έλληνες, από τους οποίους οι μισοί ήταν κυπριακής καταγωγής. Στο Μαλάουι οι Έλληνες, στην πλειοψηφία τους, ήταν ιδιοκτήτες αγροκτημάτων με κύρια καλλιέργεια τα καπνά. Στο Μπουρούντι, στην πόλη Μπουζουμπούρα, Έλληνες, ήδη από το 1930, ασχολούνταν με την αλιεία στη λίμνη Ταγκανίκα. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο απαντούν στη περιοχή Έλληνες, καταγόμενοι από τη Μυτιλήνη και τη Σάμο, να ασχολούνται με την αλιεία. Το 1958 υπήρχαν δώδεκα αλιευτικά σκάφη στη λίμνη, που ανήκαν σε Έλληνες.

Κοινοτική οργάνωση και κοινωνικές δραστηριότητες

Με εξαίρεση τους Ιμβρίους, οι Έλληνες της Ανατολικής Αφρικής προτίμησαν να οργανωθούν σε κοινότητες σύμφωνα με την πόλη διαμονής τους στην Αφρική και όχι τον τόπο γέννησής τους στην Ελλάδα (Ελληνική Κοινότητα Αρούσας, Τανζανίας ή Ανατολικής Αφρικής).

Το Νοέμβριο του 1942, με παρέμβαση του μητροπολίτη Αζώμης Νικόλαου, δημιουργήθηκε η Ένωση Ελλήνων Τανζανίας, η οποία αποφάσισε την ίδρυση ενός κεντρικού εθνικού ταμείου για την Ανατολική Αφρική, στο οποίο καλούνταν να συμβάλλουν και οι Έλληνες της Κένυας και της Ουγκάντας. Σκοπός του ταμείου ήταν η ίδρυση σχολείων και

εκκλησιών, η πληρωμή ιερέων, καθώς και η οικονομική ενίσχυση των άπορων ομογενών. Στο μεταξύ οι Έλληνες της ανατολικής Αφρικής, με πρωτοστάτες τους κατοίκους του Νταρ ες Σαλαάμ, είχαν συστήσει ήδη από το Δεκέμβριο του 1940 την *Επιτροπή Περιθάλψεως Απόρων Οικογενειών Επιστράτων*, με μηνιαία συνδρομή 1.665 λιρών και σκοπό τη συνδρομή των ομογενών που δοκιμάζονταν από τις συνέπειες του Πολέμου. Αξίζει, επίσης, να σημειώσουμε πως αμέσως μετά την λήξη του Εμφύλιου στην Ελλάδα, οι Έλληνες της Τανζανίας ψήφισαν καινούργιο καταστατικό, με κύριο σκοπό την ένωσή τους, ανεξάρτητα από τις πολιτικές τους πεποιθήσεις.

Εκτός από τις οργανώσεις τοπικού χαρακτήρα, οι Έλληνες ίδρυσαν και σωματεία κοινωνικού χαρακτήρα, όπως για παράδειγμα οργανώσεις γυναικών ή αθλητικά σωματεία, που είχαν ως αποτέλεσμα την επαφή με άτομα άλλων εθνοτήτων. Στην περίπτωση, ωστόσο, της υποσαχάριας Αφρικής οφείλουμε να σημειώσουμε το διαχωρισμό μεταξύ κοινωνικής ενσωμάτωσης στο πλαίσιο του αποικιοκρατικού καθεστώτος και των ανεξάρτητων κρατών. Στην πρώτη περίπτωση, οι σχέσεις των Ελλήνων, αρχικά με τους Γερμανούς και στη συνέχεια με τους Βρετανούς, ήταν άριστες. Παρά την αποδοχή, πάντως, των νέων αφρικανικών καθεστώτων, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για κοινωνική ενσωμάτωση των Ελλήνων στο νέο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον. Αυτός ήταν, άλλωστε, και ένας από τους κύριους λόγους που εγκατέλειψαν την Ανατολική Αφρική στη δεκαετία του 1960. Εξαίρεση, ίσως, σε αυτόν τον κανόνα αποτέλεσαν οι Έλληνες της Κένυας και της Ζιμπάμπουε. Στην πρώτη, μετά την απελευθέρωση, έχουμε την εκλογή ενός υπουργού ελληνικής καταγωγής και την ανάδειξη ενός μικρού αριθμού Ελλήνων σε συμβούλους και συνεργάτες αφρικανών πολιτικών. Στη Ζιμπάμπουε, παρά το γεγονός ότι τα ελληνικά συμφέροντα συμπορεύτηκαν με αυτά των λοιπών Ευρωπαίων, μετά την ανεξαρτησία της χώρας (1980) η ελληνική παροικία παρέμεινε ισχυρή, αν και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980 πάνω από 250.000 λευκοί μετανάστευσαν –έστω και προσωρινά, όπως φάνηκε αργότερα– στη Νότια Αφρική. Στη χώρα αυτή οι Έλληνες πέτυχαν οικονομική και κοινωνική καταξίωση. Εκτός από επιτυχημένοι επιχειρηματίες, υπήρξαν και σημαντικές προσωπικότητες στους τομείς των γραμμάτων και της επιστήμης. Συγκεκριμένα στη Ζάμπια υπήρξε η ιδιαίτερα ξεχωριστή περίπτωση του Α. Σαρδάνη, από την Κύπρο, τον οποίο ο πρόεδρος Κάουντα διόρισε το 1965 πρόεδρο της Industrial Development Corporation, σκοπός της οποίας ήταν η προώθηση της ανάπτυξης της έως τότε ανύπαρκτης βιομηχανίας της χώρας, και το 1969 γραμματέα του Υπουργείου Εμπορίου, Βιομηχανίας και Ορυχείων.

Όσον αφορά στις πολιτιστικές επιδόσεις των Ελλήνων, μπορούμε να πούμε ότι η λήξη του Εμφύλιου στην Ελλάδα σημάδεψε μια νέα εποχή στην ιστορία της αναδιοργάνωσης των κοινοτήτων, με τη σύσταση καινούργιων εθνικών και πολιτιστικών συλλόγων. Από τις αρχές του 1950 ξεκίνησε και η έκδοση του περιοδικού *Το Μήνυμα*, με στόχο την πολιτιστική αφύπνιση των ομογενών. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η δεκαετία του 1950 αποτέλεσε τη “χρυσή” εποχή τους, η εξάρτησή τους από τη Βρετανία είχε καταστροφικές συνέπειες στη μετέπειτα τύχη τους.

Σήμερα, παρά το μικρό αριθμό Ελλήνων που παραμένει στην περιοχή, γίνονται ακόμη προσπάθειες για την αναδιοργάνωση των κοινοτήτων τους και τη διάσωση των περιουσιών τους. Η ορθόδοξη ελληνική ιεραποστολή του Ναϊρόμπι, μια από τις πιο δραστήριες σε ολόκληρη την ήπειρο, βοηθά με κάθε τρόπο στην ανάπτυξη αγαθών σχέσεων ανάμεσα στους ομογενείς και τους αυτόχθονες κατοίκους της Ανατολικής Αφρικής.

*Έλληνες του Κογκό, αρχές 20ού αι.
ΥΠΕΞ, Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου*

4. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗ ΑΦΡΙΚΗ

Νίκος Μεταξίδης

Ιστορική εξέλιξη

Η ελληνική παρουσία στην υποσαχάρια Αφρική ανάγεται στα τέλη του 19ου αιώνα. Το συντριπτικά μεγαλύτερο τμήμα της ελληνικής μετανάστευσης προς την αφρικανική ήπειρο κατευθύνθηκε προς την Κεντρική Αφρική –την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (πρώην Βελγικό Κονγκό, που ονομάστηκε Ζαΐρ το 1971 από τον πρόεδρο Μομπούτου), το Κονγκό, το Γκαμπόν, την Ισημερινή Γουινέα και το Καμερούν– και την Ανατολική και Νότια Αφρική. Πολύ πιο αραιή είναι η ελληνική παρουσία στη Δυτική Αφρική –τη Σενεγάλη, την Γουινέα, τη Σιέρα Λεόνε, τη Λιβερία, την Ακτή του Ελεφαντοστού, τη Γκάνα (πρώην Χρυσή Ακτή), το Τόνγκο, το Μπενίν και τη Νιγηρία.

Στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό οι Έλληνες έφτασαν από το νότιο Σουδάν. Ανάμεσα στους πρωτοπόρους υπήρχαν έμποροι ελεφαντόδοντου, που ακολούθησαν τον ποταμό Νείλο προς τα νότια, κατευθυνόμενοι στα βορειοανατολικά του Βελγικού Κογκό. Άλλοι έφτασαν προερχόμενοι από τη Νότια Αφρική και τη Ροδεσία, για να εργαστούν στα ορυχεία της Κατάνγκα. Οι πρώτοι Έλληνες της Δυτικής Αφρικής αφίχθηκαν στη Γουινέα και τη Σιέρα Λεόνε. Στη δυτική Αφρική πήγαν για να εργαστούν σε μεγάλες ευρωπαϊκές εταιρείες, μεταξύ των οποίων και κάποιες ελληνικών συμφερόντων, όπως η Α. G. Leventis (Γκάνα, Νιγηρία), η Paterson-Zohonis, η Α. J. Tangalakis Company και η τεχνική εταιρεία ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ-ΜΑΝΤΑΚΑΣ (Νιγηρία). Στο Καμερούν οι Έλληνες εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1920. Ήρθαν κυρίως από τη Μικρά Ασία (μέσω Μασσαλίας), την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο. Η δεύτερη φάση αποδημίας τους στο Καμερούν χρονολογείται στη δεκαετία του 1950, κυρίως μετά από πρόσκληση φίλων, συγγενών ή και συντοπιτών, που είχαν ήδη εγκατασταθεί εκεί.

Ύστερα από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το Βελγικό Κογκό υπήρξε ο βασικός προορισμός των Ελλήνων προς την αφρικανική ήπειρο, μετά τη Νοτιοαφρικανική Ένωση. Στη δεκαετία του 1950, εξαιτίας των εθνικοποιήσεων του Νάσερ στην Αίγυπτο, ένα νέο κύμα αιγυπτιωτών Ελλήνων έφτασε στο Ζαΐρ. Κατά τη διάρκεια, όμως, της πολιτικής κρίσης, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, πολλοί Ευρωπαίοι, και μεταξύ τους αρκετοί Έλληνες, εγκατέλειψαν τη χώρα. Παρά ταύτα, στην επταετία 1961-1968 πάνω από 1.500 Έλληνες πήγαν στο Ζαΐρ. Οι Έλληνες ήταν κυρίως συγκεντρωμένοι στα ανατολικά της χώρας, και ασχολούνταν ιδιαίτερα με το εμπόριο. Από το 1974 οι συνθήκες άλλαξαν προς το χειρότερο, καθώς το κράτος εθνικοποίησε σημαντικούς τομείς της οικονομίας, όπως ήταν οι αγροτοβιομηχανικές επιχειρήσεις. Τα μέτρα αυτά έπληξαν και τους Έλληνες, που έχασαν περιουσίες χωρίς να αποζημιωθούν. Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 ελήφθησαν πολιτικές αποφάσεις για επιστροφή των επιχειρήσεων στους παλαιούς τους κατόχους. Πολλοί Έλληνες επέστρεψαν τότε, για να διεκδικήσουν τις περιουσίες τους, αλλά εμπλέχθηκαν σε δικαστικές περιπέτειες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 υπογράφηκε στην Αθήνα συμφωνία μεταξύ των δύο χωρών για την αποζημίωση των περιουσιών που εθνικοποιήθηκαν, αλλά δεν αφορούσε στα ελληνικής υπηκοότητας άτομα που έκαναν χρήση του δικαιώματος επανάκτησης των περιουσιών τους. Δυστυχώς, λόγω των δυσχερειών στην οικονομία της χώρας και της πολιτικής αστάθειας, η κατάσταση παραμένει ρευστή, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του Ελληνισμού.

Η πολιτική αυτή αστάθεια στην Κεντρική Αφρική, οι “αφρικανοποιήσεις” των περιουσιών και το γεγονός ότι πολλές –ακμαίες στο παρελθόν– ελληνικές εταιρείες της Δυτικής Αφρικής αγοράστηκαν από άλλες μεγαλύτερες και πιο ισχυρές (κυρίως με πολυεθνικά κεφάλαια), περιόρισε δραματικά την εκεί ελληνική παρουσία. Ένα τμήμα, ωστόσο, των Ελλήνων της περιοχής προτίμησε, αντί του τελικού επαναπατρισμού στην Ελλάδα, τη μετακίνησή του από το ένα κράτος της ηπείρου σε άλλο. Το Καμερούν, για παράδειγμα, χώρα με σχετική πολιτική σταθερότητα και ασφαλέστερη από άλλες, αποτέλεσε τόπο υποδοχής Ελλήνων από το Ζαΐρ, την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία και άλλες περιοχές.

Δημογραφική εξέλιξη και οικονομικές δραστηριότητες

Στο Ζαΐρ, ως το 1921, οι Βέλγοι αντιπροσώπευαν το 50% των μη αφρικανών ξένων. Έχοντας περιορισμένο ενδιαφέρον για το εμπόριο, το 53%, σχεδόν, της εμπορικής δραστηριότητας ανήκε σε Έλληνες, Πορτογάλους και Ινδούς. Οι Ινδοί και οι Έλληνες έδειξαν ιδιαίτερα μεγάλο ενδιαφέρον για το λιανικό εμπόριο, καθώς ήταν διατεθειμένοι να ζήσουν και να δραστηριοποιηθούν στο εσωτερικό της αφρικανικής ηπείρου, κοντά στους σιδηροδρομικούς και τους παραποτάμιους σταθμούς, συντηρώντας μικρά μαγαζιά που πωλούσαν εισαγόμενα είδη, όπως παπούτσια, κονσέρβες, υφάσματα, αγροτικά εργαλεία και είδη οικιακής χρήσης, και διοχετεύοντας, αντίστοιχα, τα ντόπια προϊόντα για εξαγωγή. Ασχολήθηκαν επίσης με την καλλιέργεια εξαγωγίμων αγροτικών προϊόντων, όπως του καφέ, της αγαύης, του ζαχαροκάλαμου και του καπνού. Το αποικιακό καθεστώς τους παραχωρούσε, προνομιακά, εδάφη, αρχικά με μίσθωση. Στη συνέχεια αυτοί αποκτούσαν την κυριότητα των εδαφών που καλλιεργούσαν. Οι Έλληνες ζούσαν κυρίως στα βορειοανατολικά (στο Στάνλντβίλ, το σημερινό Κισαγκάνι), στα νοτιοδυτικά (στην επαρχία Κατάνγκα και ειδικά στις πόλεις Λικάσι και Ελίζαμπεθβίλ, τη σημερινή Κινσάσα). Έλληνες ασχολήθηκαν και με την εμπορευματική αλιεία στη λίμνη Ταγκανίκα. Το 1917, σύμφωνα με επίσημη απογραφή, ήταν περίπου 100 άτομα. Το 1941 ξεπερνούσαν τους 1.000 και η ελληνική παροικία βρισκόταν στην πέμπτη θέση μετά τους Βέλγους, τους Πορτογάλους, τους Ιταλούς και τους Βρετανούς. Στη δεκαετία του 1960 οι Έλληνες του Ζαΐρ ανέρχονταν σε 20.000, αλλά σε μια δεκαπενταετία, περίπου, μειώθηκαν στους 5.000. Ήταν στην πλειονότητά τους έμποροι, ενώ μερικοί από αυτούς ήταν ιδιοκτήτες μεταφορικών επιχειρήσεων και βιομηχανικών μονάδων. Στα βορειοανατολικά σύνορα της χώρας είχαν ιδρύσει αγροτικές μονάδες καλλιέργειας, κτηνοτροφικές μονάδες και ασχολούνταν με την υλοτομία.

Στη Δυτική Αφρική οι Έλληνες ήταν αισθητά λιγότεροι σε σύγκριση με την Κεντρική Αφρική. Ένας από τους λόγους είναι ότι στη Δυτική Αφρική δεν εμφανίστηκαν πολυπληθείς κοινότητες Ευρωπαίων. Κατά τη γνώμη μας, ένας άλλος εξίσου σημαντικό λόγος είναι η έντονη παρουσία των Συρο-Λιβανέζων, που εγκαταστάθηκαν στις γαλλικές αποικίες της Δυτικής Αφρικής. Στη δεκαετία του 1960 οι Έλληνες της Γουινέας έφταναν τους 100, ενώ στο Καμερούν ήταν περίπου 800. Ήταν καταρχάς αντιπρόσωποι των μεγάλων εμπορικών ευρωπαϊκών οίκων και αργότερα ιδρυτές των δικών τους επιχειρήσεων, στις οποίες προσλάμβαναν συγγενείς ή συμπατριώτες τους. Η πιο γνωστή περίπτωση αυτής της κατηγορίας στη Δυτική Αφρική υπήρξε του Ζοχώνη από τη Σπάρτη, που εγκαταστάθηκε στη Σιέρα Λεόνε στα 1870. Λίγα χρόνια αργότερα (1879) συνεταιρίστηκε με τον Paterson ιδρύοντας την Paterson-Zochonis (γνωστή ως “PZ”), που επεκτάθηκε σταδιακά σε όλη τη Δυτική Αφρική. Η PZ αγόραζε εξαγωγίμα προϊόντα, όπως καφέ, φοινικέλαιο, δέρματα, φυστίκια, και αντίστοιχα εισήγε βαμβακερά υφάσματα, καπνό, αλκοολούχα ποτά, εργαλεία, παστά

ψάρια, σκευή οικιακής χρήσης κ.ά. Η εταιρεία εγκαταστάθηκε στο Καμερούν το 1922. Από τη δεκαετία του 1970 εξειδικεύθηκε στον τομέα της τεχνολογίας, εγκαταλείποντας το γενικό εμπόριο στα χέρια των ντόπιων. Από το 1977 η ΠΖ-Καμερούν ΑΕ πήρε τη σκυτάλη από την Paterson Zochonis and Company Limited, που είχε έδρα το Μάντσεστερ, για όλες τις εμπορικές δραστηριότητες στο Καμερούν, με έδρα την Ντουάλα. Στόχος της εταιρείας ήταν η “καμερουνοποίηση” των στελεχών της, σύμφωνα με την πολιτική της χώρας. Με τον τρόπο αυτό μειώθηκε ιδιαίτερα ο αριθμός των ευρωπαίων απασχολουμένων στις μεγάλες εταιρείες, και κατά συνέπεια ελαττώθηκαν και οι θέσεις των Ελλήνων σ’ αυτές. Μια ακόμη άξια μνείας ελληνική παρουσία στη Δυτική Αφρική και συγκεκριμένα στην Ακτή του Ελεφαντοστού, είναι του Νικόλαου Βλαχάκη, ο οποίος εγκαταστάθηκε εκεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, αναπτύσσοντας σημαντική επιχειρηματική δραστηριότητα στις θαλάσσιες μεταφορές και το ναυτιλιακό και βιομηχανικό τομέα.

Οι πρωτοπόροι στο Καμερούν ασχολήθηκαν με το εμπόριο αγροτικών προϊόντων μεγάλων αποδόσεων (αγορά και συγκέντρωση καφέ, κακάο, μπανάνας). Ζούσαν σε απομονωμένες περιοχές κοντά στις καλλιέργειες του κακάο και του καφέ, και παράλληλα ανέπτυξαν εμπορική δραστηριότητα στις πόλεις (κυρίως στο λιμάνι Ντουάλα), εξάγοντας αγροτικά προϊόντα και εισάγοντας παντός είδους μεταποιημένα εμπορεύματα. Ο αριθμός τους έφτασε τους 2.500 στη δεκαετία του 1970. Μεταξύ των Ευρωπαίων η πολυπληθέστερη ομάδα –μετά τους Γάλλους– ήταν οι Έλληνες. Η οικονομική κρίση άγγιξε την κοινότητα σε πρώτη φάση μετά το 1985, με αποτέλεσμα την πτώση του αριθμού των μελών της στα 1.200 άτομα το 1987. Ακολούθησε η υποτίμηση του νομίσματος της χώρας (1993), με συνέπεια τη μείωση του αριθμού των ομογενών, στα 450 άτομα. Σήμερα ο αριθμός τους δεν ξεπερνά τα 200 άτομα, τα οποία στη συντριπτική πλειονότητά τους ζουν στις δυο μεγάλες πόλεις, Ντουάλα και Γιαουντέ.

Μεταξύ των μεγάλων εισαγωγικών επιχειρήσεων ξεχωρίζουν τα ελληνικά ονόματα των καταστημάτων Τσεκένης, Αρνόπουλος (Sté ARNO), Σταματιάδης (είδη οικοδομών και κιγκαλερίας), και μεταξύ των μεγαλύτερων εξαγωγικών οίκων (κυρίως στην εμπορία και την εξαγωγή κακάο) οι Χριστοδουλίδης και Κρητικός. Παλαιότερα υπήρχαν Έλληνες που δραστηριοποιούνταν στις υπεραστικές μεταφορές· σήμερα οι δραστηριότητες αυτές βρίσκονται στα χέρια ντόπιων και Λιβανέζων. Τα προϊόντα ένδυσης και υπόδησης, οι βιοτεχνίες πλεκτών και υφασμάτων, τα ψιλικά και τα είδη ταξιδιού αποτελούν επίσης μερικές από τις δραστηριότητες των Ελλήνων. Στο Καμερούν οι Έλληνες διατηρούν και αρτοποιεία-ζαχαροπλαστεία, ταξιδιωτικά γραφεία, εστιατόρια, καταστήματα πώλησης ηλεκτρικών ειδών οικιακής χρήσης, χαρτικά, είδη κιγκαλερίας, επιπλοποιεία κ.ά. Κάποιοι ασχολούνται και με την αλιεία ανοικτής θάλασσας. Μόνο ένας Έλληνας ασχολείται με την υλοτομία και το εμπόριο ξυλείας.

Κοινοτική οργάνωση και παροικιακές συσσωματώσεις

Στην Κεντρική Αφρική άνθησαν σημαντικές ελληνικές κοινότητες. Στο Ζαΐρ οι κοινότητες Ισίρο και Μπούνις, στα βορειοανατολικά, Κολουέζι (1951), Λικάσι και Λουμπούμπασι (1923), στα νοτιοανατολικά, Κινσάσα (1951) στα δυτικά της χώρας, ενώ στο Καμερούν διακρίθηκαν οι κοινότητες Γιαουντέ (1951) και Ντουάλα. (1948). Ελληνόφωνη εκπαίδευση δεν υπάρχει στη Δυτική Αφρική, καθώς εκεί είναι περιορισμένη και η κοινοτική οργάνωση. Στην Κεντρική Αφρική περιορίζεται –παρουσιάζοντας έντονα φθίνουσα τάση– μόνο στο Ζαΐρ.

Στο Ζαΐρ όλες οι ελληνικές κοινότητες διαθέτουν ναό και σχολείο. Σύμφωνα με στοιχεία του υπουργείου Εξωτερικών (1992), λειτουργεί δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο στην Κινσάσα και γυμνάσιο στη Μπούνια. Η Ελληνική Κοινότητα Γιαουντέ και Περιχώρων διατηρεί γραφείο, εντευκτήριο, δημοτικό σχολείο και κατοικία του δασκάλου. Εκεί εδρεύει η Μητρόπολη, η οποία διατηρεί γραφείο και κατοικία του μητροπολίτη, σε χώρο που ανήκει στην κοινότητα. Στο ελληνικό σχολείο διοργανώνονται τμήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας για Καμεруνέζους. Αντίστοιχα στη Ντουάλα υπάρχουν δύο ελληνορθόδοξοι ναοί, σύγχρονο εντευκτήριο στην κοινότητα και αθλητικές εγκαταστάσεις. Στη Δυτική Αφρική, εκτός της Νιγηρίας (κοινότητες Λάγος και Μπενίν) και της Σενεγάλης (κοινότητα Ντακάρ), οι Έλληνες δεν ήταν οργανωμένοι σε κοινότητες.

Κοινωνική ενσωμάτωση

Η ελληνική παρουσία στον κλάδο των οικοδομών –και συνακόλουθα στη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος– είναι έντονη στην Κεντρική, αλλά απύσχα στη Δυτική Αφρική. Ούτως ή άλλως η οικοδομική δραστηριότητα είναι εντονότερη στις πόλεις που προσελκύουν Ευρωπαίους, οι οποίοι μαζί με τους Λιβανέζους και τους πλούσιους Αφρικανούς, έχτιζαν τις κατοικίες τους –χρησιμοποιώντας ντόπιο εργατικό δυναμικό– στις ευρωπαϊκές συνοικίες. Υπήρχαν, ιδίως παλαιότερα, εμπορικοί δρόμοι όπου τα καταστήματα ήταν σχεδόν αποκλειστικά ελληνικής ιδιοκτησίας. Στις πόλεις οι Έλληνες έκτισαν οικοδομές όπου στέγασαν τις επιχειρήσεις τους, και αυτό αποτελεί σημαντικό στοιχείο της παρουσίας τους και της συμμετοχής τους στην εδραίωση του αστικού περιβάλλοντος. Λαμπρό παράδειγμα αρχιτεκτονικής αποτελούν κτίρια που στέγασαν τις επιχειρηματικές δραστηριότητες των Ελλήνων, όπως το Μέγαρο Τσεκένη στη Ντουάλα του Καμερούν, που κτίστηκε το 1952, το ξενοδοχείο AKWA PALACE, χτισμένο από τον Γεράσιμο Μαυρομμάτη (που υπήρξε και το πρώτο ξενοδοχείο στη Ντουάλα), το Μέγαρο Χριστοδουλίδη, όπου στεγάζεται το δημαρχείο της Γιαουντέ.

Έκτισαν επίσης εκκλησίες στις κυριότερες πόλεις όπου έζησαν, ως συστατικό στοιχείο της κοινοτικής τους οργάνωσης, αλλά και σε απομακρυσμένες περιοχές, ώστε να συνοδεύουν την παρουσία της ελληνορθόδοξης ιεραποστολής στην ύπαιθρο. Στο Ζαΐρ υπάρχουν πολλοί ναοί σε διάφορες πόλεις (Λουμπούμπασι, Κινσάσα, Κολβέζι, Ισίρο, Μπούνια, Λικάσι, Κολβέζι, Κασένγκα), στο Καμερούν στις πόλεις Γιαουντέ, Νκονγκσάμπα, Ντουάλα, ενώ στη Δυτική Αφρική συναντώνται στη Γκάνα (στην πρωτεύουσα Άκρα) και στη Νιγηρία (Λάγος). Οι ορθόδοξες εκκλησίες προσελκύουν, εκτός των λίγων ορθόδοξων Αφρικανών, και πολλούς Αφρικανούς άλλων δογμάτων. Για παράδειγμα η ορθόδοξη εκκλησία στην περιοχή Μποναμπέρι της Ντουάλα (που χτίστηκε με δωρεά του Αρνόπουλου) προσελκύει Καμεруνέζους, οι οποίοι στην πλειονότητά τους δεν είναι ορθόδοξοι.

Οι ποικίλες επιχειρηματικές δραστηριότητες των Ελλήνων συνεισφέρουν σημαντικά στις οικονομίες των χωρών στις οποίες διαβιούν, δίνοντας εργασία σε εκατοντάδες ντόπιους, αλλά και συμβάλλοντας στην ανάπτυξη των τομέων της οικονομίας στους οποίους οι Έλληνες έχουν σχεδόν τον απόλυτο έλεγχο. Στο Ζαΐρ, για παράδειγμα, οι Έλληνες κατέχουν –σύμφωνα με στοιχεία του υπουργείου Εξωτερικών (1995)– το 80% της συνολικής παραγωγής ψωμιού, σαπουνιών, υφασμάτων και καφέ. Σε πολλές περιπτώσεις εισάγουν στη χώρα καινοτομίες, που αφορούν στην αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή και τη λιμναία αλιεία.

Με την πολιτική δεν ασχολούνται, επειδή πιστεύουν ότι η ανάμιξή τους δεν είναι συμβατή με τα επιχειρηματικά τους συμφέροντα. Σε όλη την Κεντροδυτική Αφρική η ελληνόφωνη ενημέρωση είναι ανύπαρκτη. Έτσι οι Έλληνες, που ζουν εκεί, δεν είναι ενημερωμένοι για τις εξελίξεις στην Ελλάδα. Αλλά και το μητροπολιτικό κέντρο δεν φαίνεται να παρακολουθεί από κοντά τα προβλήματα που τους απασχολούν.

Οι ελληνικές κοινότητες οδηγούνται, εκ των πραγμάτων, σε συρρίκνωση. Ανάμεσα στους λόγους, που συντελούν σε αυτό, είναι και το γεγονός ότι σήμερα μεταναστεύουν προς την Κεντροδυτική Αφρική όλο και λιγότεροι Έλληνες. Πρόκειται, αφενός, για μεμονωμένα άτομα, που αποφασίζουν τον επίπονο δρόμο της μετανάστευσης είτε για προσωπικούς λόγους είτε γιατί είχαν δεσμούς με κάποια γειτονική αφρικανική χώρα (που έπαψε, όμως, να είναι φιλόξενη προς αυτούς) και, αφετέρου, για άτομα που έρχονται ακολουθώντας τον ή τη σύζυγό τους, που διατηρεί συγγενικούς και επιχειρηματικούς δεσμούς με την περιοχή. Κάποιοι μάλιστα ζουν το μεγαλύτερο μέρος του έτους στην Ευρώπη και επισκέπτονται την Αφρική για λίγους μήνες, προκειμένου να παρακολουθούν τις εκεί επιχειρήσεις τους.

226

5. ΝΟΤΙΟΑΦΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Benjamin Hendrickx

Εριφύλη Θάνου - Σταμάτιος Παυλής

Ιστορική ανασκόπηση

Υπάρχουν ασαφείς αναφορές στην περιστασική, μάλλον« παρουσία Ελλήνων στη Νότια Αφρική κατά τα τέλη του 18ου και τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Ωστόσο οι εξακριβωμένες πληροφορίες ανάγονται σε νεότερη περίοδο και αφορούν σε μια μικρή ομάδα δώδεκα, περίπου, Ελλήνων που ζούσαν στην Πόλη του Ακρωτηρίου (Cape Town) στα 1876. Ο αριθμός αυτός θα αυξηθεί αισθητά από τα τέλη του 19ου αιώνα και εξής, και θα συνδεθεί με την ανακάλυψη του χρυσού και των διαμαντιών στις περιοχές Kimberley και Witwatersrand. Ένα μέρος αυτών των πρώτων ελλήνων μεταναστών, που βρέθηκαν στη Νότια Αφρική, πήρε μέρος –για ιδεολογικούς ή επιχειρηματικούς λόγους– στον πόλεμο των Άγγλων με τους Μπόερς (1899-1902) για την ανεξαρτησία των κρατιδίων Transvaal και Free State. Οι νέοι μετανάστες που ήρθαν στις αρχές του 20ού αιώνα στο Transvaal ήταν ανειδίκεντοι εργάτες.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 και με κύριες αιτίες τη Μικρασιατική Καταστροφή και τους μεταναστευτικούς περιορισμούς που έθεσαν οι ΗΠΑ, άρχισαν να καταφτάνουν στη Νότια Αφρική –μέσω της “αλυσιδωτής μετανάστευσης” και της εγγυημένης προσφοράς εργασίας εκ μέρους συγγενών επιχειρηματιών– τα πρώτα, ουσιαστικά, κύματα ελλήνων μεταναστών. Ο αριθμός τους αυξήθηκε από τα μέσα της δεκαετίας του 1940 μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1950, ως αποτέλεσμα των προβλημάτων που δημιούργησε στην Ελλάδα ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και οι μεταπολεμικές περιπέτειες της χώρας. Η ελληνική μετανάστευση προς τη Νοτιοαφρικανική Ένωση επιταχύνθηκε κατά την περίοδο 1961-1970, αφενός εξαιτίας των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών, που επικρατούσαν στην Ελλάδα, και αφετέρου επειδή μετριάστηκαν οι μεταναστευτικοί κανονισμοί που ίσχυαν για τη χώρα υποδοχής. Το 1961 οι Νοτιοαφρικανοί ίδρυσαν Τμήμα Μετανάστευσης, για να προσελκύσουν εξειδικευμένους λευκούς μετανάστες από την Ευρώπη, επειδή το ισχύον νομοθετικό καθεστώς (άπαρτχάιντ), το οποίο απέκλειε τους ιθαγενείς από τις τέχνες και τα επαγγέλματα, δημιούργησε έλλειψη σε αυτούς τους κλάδους. Οι Έλληνες που ήρθαν εκείνη την περίοδο στη Νότια Αφρική ήταν κατά κανόνα εξειδικευμένοι τεχνίτες και επιστήμονες. Αλλά και οι πολιτικές αλλαγές, που συντελέστηκαν σε διάφορες αφρικανικές χώρες (Αίγυπτο, Σουδάν, Ταγκανίκα, Μοζαμβίκη, Αγκόλα, Ροδεσία) στις δεκαετίες 1950-1970, ανάγκασαν πολλούς από τους Έλληνες που ζούσαν εκεί να καταφύγουν στη Νοτιοαφρικανική Ένωση. Σημειώθηκε, επίσης τότε, και ένα σημαντικό μεταναστευτικό ρεύμα από την Κύπρο.

Στη δεκαετία του 1980 η μετανάστευση από την Ελλάδα στη Νότια Αφρική μειώθηκε εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας, της αύξησης της τρομοκρατίας και της διεθνούς αποδοκιμασίας του καθεστώτος των φυλετικών διακρίσεων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 άρχισε ο εκδημοκρατισμός της χώρας. Ένα μέρος, όμως, των Ελλήνων της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης εξακολουθεί να θεωρεί το μέλλον της χώρας αυτής πολιτικά αβέβαιο. Εξάλλου, η υψηλή εγκληματικότητα δημιουργεί αισθήματα ανασφάλειας στην ελληνική παροικία. Γι' αυτό και πολλά μέλη της επιλέγουν είτε την οδό της παλιννόστησης (οι μεγαλύτεροι στην ηλικία) είτε, οι νεότεροι, τη μετεγκατάσταση σε άλλες χώρες, κυρίως την Αυστραλία.

Δημογραφική εξέλιξη και οικονομικές δραστηριότητες

Οι πρώτες νοτιοαφρικανικές πόλεις, που δέχτηκαν έλληνες μετανάστες (ναυτικούς στην πλειονότητά τους), ήταν τα παραθαλάσσια αστικά κέντρα Cape Town, Durban και Port Elisabeth. Το 1891 ζούσαν στην επαρχία του Cape Town 92 Έλληνες, 77 άνδρες και 15 γυναίκες. Μερικά χρόνια αργότερα, το 1904, ο αριθμός τους πολλαπλασιάστηκε (931 άνδρες και 31 Ελληνίδες). Την ίδια χρονιά (1904) στο Transvaal ο ελληνικός πληθυσμός ανερχόταν στα 378 άτομα, στο Natal στα 140 και στο Free State στα 50. Στο διάστημα 1902-1911 σημειώθηκε μεγάλη μετακίνηση Ελλήνων προς το Transvaal, λόγω της ανακάλυψης των διαμαντιών και του χρυσού, φτάνοντας στα 1.157 άτομα (1.101 άνδρες και 156 γυναίκες).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 σημειώθηκε, όπως αναφέραμε, νέο κύμα μεταναστών προς τη Νότια Αφρική. Στατιστικά στοιχεία της εποχής δείχνουν ότι από το 1931 ως το 1940 έφτασαν στην χώρα 412 Έλληνες. Από το 1948 ως το 1950, 275 μετανάστες και 155 επισκέπτες (από τους τελευταίους ένα μεγάλο ποσοστό υπέβαλε αργότερα αίτηση για μόνιμη εγκατάσταση). Από το 1951 ως το 1960 μετανάστευσαν 2.341, ενώ δηλώθηκαν και 1.076 επισκέπτες. Στο τέλος της δεκαετίας 1961-1970 καταγράφηκαν 10.790 έλληνες μετανάστες και 4.650 επισκέπτες. Στους αριθμούς αυτούς θα πρέπει να συνυπολογίσουμε και μη καταγεγραμμένους εδώ τους Έλληνες που μετακινούνταν στην Ένωση από άλλες χώρες της αφρικανικής ηπείρου, καθώς επίσης και τους κύπριους μετανάστες. Το 1985 η νοτιοαφρικανική στατιστική υπηρεσία κατέγραψε 7.736 άτομα με ελληνική υπηκοότητα και το 1991 17.595 άτομα με την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα. Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις, σήμερα ζουν στη Νότια Αφρική περίπου 40.000 Έλληνες. Πάντως, στην ακμή της η παροικία αριθμούσε περί τα 120.000 άτομα.

Οι Έλληνες ξεκίνησαν αρχικά να εργάζονται ως ανειδίκευτοι εργάτες στα ορυχεία και τους σιδηροδρόμους. Η απασχόλησή τους, όμως, αυτή ήταν βραχύβια, εξαιτίας των άσχημων συνθηκών εργασίας στα ορυχεία και των μικρών οικονομικών απολαβών στους σιδηροδρόμους. Έτσι στράφηκαν στη δημιουργία μικρών ιδιωτικών επιχειρήσεων, κυρίως καφενείων, παντοπωλείων, καταστημάτων γενικού εμπορίου και εστιατορίων. Ορισμένοι ασχολήθηκαν, επίσης, με την ελαφρά βιομηχανία (βιομηχανία προϊόντων καπνού, εμφιάλωσης νερού και αναψυκτικών, ζαχαρωδών προϊόντων, κεριών, τούβλων κ.ά.), ανοίγοντας έτσι ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία των Ελλήνων της Νότιας Αφρικής.

Οι Έλληνες αποτελούν σήμερα μία από τις πιο εύπορες παροικίες στη χώρα και εξακολουθούν να παίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία της. Έλληνες επιχειρηματίες και ελεύθεροι επαγγελματίες απασχολούν, ως εργοδότες, περίπου 150.000 έως 200.000 άτομα.

Κοινοτική οργάνωση

Στην πολυεθνική κοινωνία της Νότιας Αφρικής, η ελληνική παροικία είναι αρκετά οργανωμένη. Οι έλληνες μετανάστες ίδρυσαν κοινότητες σε πολλές πόλεις, όπου υπήρχε μεγάλος αριθμός ομογενών, όπως στο Cape Town, την Pretoria, το Johannesburg, το East Rand, το Durban, το Rustenburg, το Port Elisabeth και αλλού. Η πρώτη, πάντως, οργανωμένη παρουσία των Ελλήνων στη χώρα σημειώθηκε στα 1898, όταν ιδρύθηκε ο Σύλλογος

Αλληλοβοηθείας στο Cape Town με σκοπό την παροχή βοήθειας στους καινούργιους μετανάστες και την εκπροσώπηση των Ελλήνων στις τοπικές αρχές. Ο παραπάνω σύλλογος μετατράπηκε το 1902 στην πρώτη κοινότητα της ελληνικής παροικίας στην Νότια Αφρική.

Το 1906 ο Γεώργιος Γκολφινόπουλος ίδρυσε στην Pretoria και το Johannesburg την οργάνωση *Hellenismo*, που υπήρξε το κυριότερο μέσο διατήρησης της ελληνικής παράδοσης και γλώσσας ως τη δημιουργία των ελληνικών κοινοτήτων στις πόλεις αυτές, το 1908. Κύριοι στόχοι κάθε κοινότητας ήταν η ανέγερση εκκλησίας, η προσφορά βοήθειας σε άπορους συμπατριώτες και η ίδρυση ελληνικού σχολείου.

Το επίσημο όργανο της ελληνικής παροικίας στη Νότια Αφρική, είναι η Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων και Σωματείων, που ιδρύθηκε το 1982 και αναγνωρίζεται από τις ελληνικές και τις νοτιοαφρικανικές αρχές.

Η ελληνική ομογένεια και το “άπαρτχάιντ”

Η ελληνική ομογένεια στη Νότια Αφρική ακολούθησε την εξέλιξη της αποικιοκρατίας στη χώρα αυτή. Ο καταμερισμός εργασίας, που εφαρμόζαν οι αποικιοκράτες ανάμεσα στους ίδιους (διαχείριση της οικονομίας, διευθυντικές θέσεις στις επιχειρήσεις, απασχόληση σε εξειδικευμένους τεχνικούς τομείς, διοίκηση) και στους ιθαγενείς (χειρωνακτικές εργασίες με χαμηλές αμοιβές) άφηνε “κενά”, τα οποία έδιναν την ευκαιρία σε τρίτους, κυρίως λευκούς μετανάστες, να διεισδύσουν. Έτσι ερμηνεύεται το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των Ελλήνων της Νότιας Αφρικής ασχολήθηκε με το εμπόριο, αλλά και ότι δεν ταυτίστηκε πλήρως ούτε με τους αποικιοκράτες ούτε με τους ιθαγενείς. Οι έλληνες επιχειρηματίες έγιναν από τα πιο δραστήρια μέλη των εμπορικών συλλόγων των περιοχών, όπου διέμεναν, προκαλώντας έτσι οξύτατα προβλήματα ανταγωνισμού με το αγγλικό κεφάλαιο.

Η ενότητα, όμως, του ελληνικού στοιχείου άρχισε να κλονίζεται στην περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο χωρισμός τους σε βενιζελικούς και βασιλικούς έδωσε την αφορμή, που επί χρόνια ζητούσε το αγγλικό κεφάλαιο, για να χτυπήσει τον εμπορικό ανταγωνισμό των Ελλήνων. Ο αγγλόφωνος πληθυσμός της χώρας στράφηκε ανοιχτά εναντίον των Ελλήνων στο διάστημα των ετών 1915-1917, με αποκορύφωμα τις επιθέσεις κατά των ελληνικών επιχειρήσεων και καταστημάτων, πολλά από τα οποία καταστράφηκαν ολοσχερώς. Οι αντιξοότητες αυτές ανάγκασαν τους Έλληνες να επανασυσπειρωθούν, ώστε να αντισταθούν στο εχθρικό αυτό κλίμα και να ξεκινήσουν μια νέα προσπάθεια για τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και της Ορθοδοξίας.

Από το 1948 εφαρμόστηκε στη χώρα η πολιτική του “άπαρτχάιντ”, που δεν απέκλειε μόνο τους ιθαγενείς, αλλά και εκείνους τους μετανάστες (όπως οι Έλληνες), που δεν προέρχονταν από τους παλαιούς δυτικοευρωπαίους αποίκους. Στο πλαίσιο της πολιτικής αυτής η νοτιοαφρικανική κυβέρνηση έκλεισε όλα τα ημερήσια ξενόγλωσσα σχολεία. Έκτοτε η ελληνική γλώσσα διδάσκονταν σε απογευματινά και κυριακάτικα σχολεία, που είχαν, βέβαια, περιορισμένη επίδοση. Στα κρατικά σχολεία η αφομοιωτική πίεση ήταν έντονη. Παρόλα αυτά οι Έλληνες αντιστέκονταν στην αφομοίωση, εξοργίζοντας τους πιο σκληρούς στυλοβάτες του συστήματος. Πολλά, πάντως, από τα μέλη της παροικίας φαίνεται ότι συμβιβάστηκαν με το καθεστώς του άπαρτχάιντ απέναντι στο μαύρο πληθυσμό ή τουλάχιστον δεν αντιτάχθηκαν σ’ αυτό.

Το Σύνταγμα της χώρας, το οποίο ψηφίστηκε μετά την αλλαγή του πολιτικού καθεστώτος της Νότιας Αφρικής το 1994, προστατεύει τα δικαιώματα όλων των εθνοτήτων που ζουν στην χώρα σε ό,τι αφορά τη διατήρηση της ταυτότητας, της θρησκείας και της γλώσσας τους. Αναφέρεται, μάλιστα, ειδικά και στην προστασία της ελληνικής γλώσσας.

Επιστημονικές και πολιτιστικές επιδόσεις

Το μορφωτικό επίπεδο της ελληνικής παροικίας άρχισε να ανεβαίνει με την εκπαίδευση των νέων. Οι Έλληνες κατόρθωσαν να διαπρέψουν σε όλους τους τομείς των επιστημών. Ένας από τους πιο διακεκριμένους δικηγόρους για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ο Γεώργιος Μπίζος, που ήταν από τους συνηγόρους του Νέλσον Μαντέλα στη δίκη της Rivonia. Σήμερα υπάρχουν πολλοί έλληνες ακαδημαϊκοί σε διάφορα νοτιοαφρικανικά πανεπιστήμια, καθώς και πολλοί επιστήμονες.

Από το 1984 λειτουργεί, ενταγμένη στο Πανεπιστήμιο του Johannesburg, η μοναδική έδρα νεοελληνικών σπουδών σε όλη την Αφρική, με καθηγητή τον Benjamin Hendrickx, συνεπικουρούμενο από τις Θέκλα Σανσαρίδου-Hendrickx, Κορίννα Ματζούκη και Μαριλένα Πιπερίδη. Η έδρα, επίσημα αναγνωρισμένη και από την Ελλάδα, ενισχύει τη θέση του απόδημου Ελληνισμού της Νότιας Αφρικής, καλύπτοντας και τις ανάγκες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Αξιοσημείωτη είναι και η παρουσία των Ελλήνων της Ένωσης στη λογοτεχνία. Χαρακτηρίζεται από πολυμορφία και αξιοσημείωτη ποιότητα με σημαντικό αριθμό ελληνόγλωσσης παραγωγής και συνεχώς αυξανόμενο αριθμό κειμένων στην αγγλική γλώσσα. Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ μόνο τα ονόματα των λογοτεχνών Δημήτρη Λέου, Λεωνίδα Θεοφιλόπουλου, Φίλιππου Νικολαΐδη, Ντόλλης Νταλκά, Στέλλας Βασιλείου-Παπά, Μαρούλας Πανάγου, Ιωάννας Παπαδογιάννη-Δερουκάκη, Απόστολου Παριανού, Ευάγγελου Μάντζαρη, Μάκη Τζιλιάνου, Νίκου Κωνσταντάρα και Μαρίας Κατράκη.

Σημαντικό τμήμα της πολιτιστικής παρουσίας των ομογενών καλύπτει η Ελληνική Πνευματική Κίνηση Νοτίου Αφρικής (Ε.ΠΝΕ.Κ.), που ιδρύθηκε το 1978. Σκοπός της είναι η προβολή του ελληνικού πολιτισμού και οι πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ Νότιας Αφρικής και Ελλάδας. Αποτελείται από επιτροπές λογοτεχνίας, θεάτρου, μουσικής, εικαστικών τεχνών, ψυχαγωγίας, κινηματογράφου, ελληνικών χορών, νεολαίας και δημοσίων σχέσεων, οι οποίες έχουν οργανώσει και έχουν συμμετάσχει σε πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις στη Νότια Αφρική και την Ελλάδα. Από το 1987 λειτουργεί, επίσης, τμήμα του Λυκείου Ελληνίδων με πολλές και αξιόλογες δραστηριότητες και με κορυφαία την προσπάθεια για συγκέντρωση του υπάρχοντος αρχειακού υλικού του Ελληνισμού της Νότιας Αφρικής.

Σοβαρή προσπάθεια για τη διατήρηση και προβολή της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς γίνεται και από την Ελληνική Εκκλησία (με τον παρόντα μητροπολίτη κ. Σεραφείμ Κυκκώτη), καθώς και τον ελληνικό ραδιοφωνικό σταθμό *Νέα Πανελλήνια Φωνή*, ο οποίος ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1995. Ο ελληνικός Τύπος, εξάλλου, κατέχει ξεχωριστή θέση στην ιστορία της ομογένειας της Νότιας Αφρικής. Η πρώτη ελληνική εφημερίδα της Ένωσης ήταν *Η Αποκάλυψη*, που κυκλοφόρησε το 1902 στο Κέιπ Τάουν από τον Γεώργιο Κωστάλα. Στη συνέχεια εκδόθηκαν και άλλες: *Νέα Ελλάς*, *Αφρικανίς*, *Ελληνικός Τύπος*, *Ακρόπολις*. Έχουν κυκλοφορήσει, επίσης, και ορισμένα πολύ αξιόλογα λογοτεχνικά περιοδικά. Μέσα από τις στήλες του *Σταυρού του Νότου*, της *Απολλωνίας*, της *Γνώμης* έκαναν τα πρώτα τους λογοτεχνικά βήματα, ποιητές και πεζογράφοι της Νότιας Αφρικής. Σήμερα τα *Ελληνικά Νέα*, του Τάκη Κωνσταντόπουλου, απομένει η μοναδική παροικιακή εφημερίδα που εκδίδεται στο Γιοχάννεσμπουργκ. Μαζί με το μηνιαίο περιοδικό *Πανόραμα*, που εκδίδει, η εφημερίδα συνεχίζει την προσφορά της στη λογοτεχνική δραστηριότητα των Ελλήνων της χώρας, με ανταποκρίσεις από όλη τη Νότια Αφρική.

*Καρτ ποστάλ με το υπερωκέανειο Κυρήνεια που μετέφερε μετανάστες στην Αυστραλία
Πρεσβεία της Αυστραλίας*

1. ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

Σταθμός στην ελληνική μετανάστευση της Αυστραλίας

Η μετανάστευση των Ελλήνων στην Αυστραλία διακρίνεται στην πρώιμη (1830-1869) και την εποικιστική περίοδο (1870-1974). Η πρώιμη περίοδος περιλαμβάνει την άφιξη των πρώτων εκτοπισμένων Ελλήνων των βρετανικών δικαστηρίων, την έλευση τυχοδιωκτών, ελλήνων ναυτικών του βρετανικού ναυτικού και φυγάδων (1830-1850), καθώς και χρυσοθηρών, ταξιδιωτών και φιλοπερίεργων νησιωτών, που ως τα τέλη της δεκαετίας του 1870 διέμεναν σποραδικά και προσωρινά σε διάφορες αποικίες της Αυστραλίας. Η εποικιστική περίοδος, ανάλογα με τη φύση και το ρυθμό της μετανάστευσης, γνώρισε διάφορες φάσεις. Ός το 1924 παρέμεινε αυστηρά νησιωτική, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των πρωτοπόρων προερχόταν από τα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου. Από τη χρονιά αυτή, εξαιτίας του περιορισμού στον αριθμό των μεταναστών, που επέβαλαν οι ΗΠΑ, αλλά και των πολιτικών και δημογραφικών συνεπειών, που προκάλεσε η Μικρασιατική Καταστροφή (1922), άρχισε η μαζική μετανάστευση από την ηπειρωτική Ελλάδα (1924) με πρώτους τους Μακεδόνες. Ο τύπος αυτός της μετανάστευσης λειτούργησε με πρόσκαιρους περιορισμούς ως το 1945. Έκτοτε άρχισε η έλευση ανύπαντρων γυναικών και εξαρτώμενων μελών οικογενειών, προκειμένου να εναρμονισθεί η δυσαναλογία ανδρών-γυναικών μεταναστών (70 προς 30), η οποία δημιουργούσε σοβαρά κοινωνικά προβλήματα στους αυστραλιώτες Έλληνες.

Οι πρώτοι Έλληνες έφτασαν στην Αυστραλία το 1829, ως κατάδικοι, ενώ οι πρώτοι μετανάστες άρχισαν να φτάνουν σε μεγάλους αριθμούς μετά το 1850. Την εποχή εκείνη είχε γίνει γνωστή σε ολόκληρη την Ευρώπη η ανακάλυψη του χρυσού στην Αυστραλία. Φιλοπερίεργοι, τυχοδιώκτες και χρυσοθήρες από τα Επτάνησα και την Κρήτη ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στα χρυσωρυχεία της Βικτώριας και της Νέας Νότιας Ουαλίας. Ζούσαν ομαδικά και εργάζονταν από την ανατολή ως τη δύση του ηλίου, και σε μια περίπτωση ίδρυσαν ακόμη και δικό τους χωριό, το οποίο οι ξένοι ονόμασαν *Greek Town*. Φιλόδοξοι και φίλεργοι σκορπίστηκαν στην αχανή και αρχικά αφιλόξενη ήπειρο, για να ζήσουν τη μισοξένεια και την καταφρόνια. Οι περισσότεροι ασχολήθηκαν με εποχικά επαγγέλματα, που δεν καταδέχονταν να ασκήσουν οι Αγγλοκέλτες. Ταξιδεύοντας σε μεγάλες αποστάσεις στην ενδοχώρα, κρατήθηκαν μακριά από τις πόλεις και τις ελάχιστες βιοτεχνίες, πρόνομο αποκλειστικό των εποίκων βρετανικής καταγωγής.

Στα μεγάλα αστικά κέντρα εμφανίσθηκαν οι πρώτοι έλληνες μετανάστες μετά το 1870, αρχικά στο Σίδνεϊ και την Πέρθη και αργότερα (1880) στη Μελβούρνη. Οι περισσότεροι ήταν νησιώτες από τα Κύθηρα, την Ιθάκη και τη Σάμο, και αρκετοί Μικρασιάτες. Όσοι βρέθηκαν στις πόλεις, επιβίωσαν ασκώντας τα επαγγέλματα που έφεραν από την ιδιαίτερη πατρίδα τους – ζαχαροπλάστες, οπωροπώλες, ψαράδες, χαμάληδες στα λιμάνια, καταστηματάρχες και εστιάτορες. Στην επαρχία τα επαγγέλματα ποίκιλλαν ανάλογα με

την προέλευση του μετανάστη. Οι νησιώτες επιδόθηκαν στην αλιεία, και απασχολήθηκαν στα ορυχεία, τις απέραντες φυτείες ζαχαροκάλαμου της βόρειας Κουινσλάνδης ή διακρίθηκαν στην υλοτομία, την αποψίλωση αγροκτημάτων και την καλλιέργεια αμπελιών, καπνού, λαχανόκηπων και φρούτων. Στις αρχές του 1900 Έλληνες άνοιξαν δικές τους καφετέριες και μικρεστιατόρια σε όλες σχεδόν τις κωμοπόλεις και τα χωριά της Νέας Νοτίου Ουαλίας και της Βικτωρίας. Εκεί, δουλεύοντας πολλές ώρες με την οικογένειά τους, πλούτισαν και άνοιξαν αργότερα μεγαλύτερα εστιατόρια στις μεγάλες πόλεις της Αυστραλίας. Άλλοι αγόρασαν φάρμες και έγιναν μεγαλοκτηνοτρόφοι, άλλοι καλλιέργησαν τα απέραντα χωράφια τους και έγιναν χονδρέμποροι λαχανικών και φρούτων. Οι περισσότεροι, πάντως, που άνοιξαν επιχειρήσεις τροφίμων στο Σίδνεϊ, τη Μελβούρνη και την Πέρθη, έγιναν έμποροι.

Μετά το 1923 άρχισαν να έρχονται πολλοί μετανάστες από τη Δυτική Μακεδονία, κυρίως την Κοζάνη, τη Φλώρινα και την Καστοριά. Επίσης ήρθαν πολλοί πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής. Όσοι απέκτησαν χρήματα, πήγαν στην Ελλάδα, παντρεύτηκαν γυναίκες από τα χωριά τους και επέστρεψαν. Αρκετοί Έλληνες εργάστηκαν σε επαρχιακές πόλεις, όπως αυτή του Port Pirie στη Νότια Αυστραλία. Εκεί αρχικά βάφτισαν τα παιδιά τους με αγγλικανούς ιερείς, αργότερα έχτισαν ξύλινο ορθόδοξο ναό και εργάστηκαν στα απέραντα χυτήρια μετάλλου. Μετά το 1927, εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, έχασαν τη δουλειά τους στα μεταλλουργεία και αναγκάστηκαν να φύγουν στην Αδελαΐδα και τη Μελβούρνη. Πολλοί αγρότες απασχολήθηκαν στις απέραντες φυτείες ζαχαροκάλαμου στην Κουινσλάνδη. Εκεί έκτισαν τα νοικοκυριά τους και αναγκάστηκαν να γίνουν οι ίδιοι δάσκαλοι και ιερείς, διδάσκοντας ελληνικά και βαφτίζοντας τα παιδιά τους.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την υπογραφή της μεταναστευτικής συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Αυστραλίας, το 1952, άρχισαν να εγκαθίστανται σε μεγάλους αριθμούς και στις άλλες Πολιτείες της Αυστραλίας, σπάζοντας, έτσι, τα προπολεμικά εποικιστικά μοντέλα. Πάντως η μεταπολεμική εγκατάσταση των Ελλήνων ελεγχόταν πλήρως από την κυβέρνηση της Αυστραλίας, η οποία, με την ίδρυση του Υπουργείου Μετανάστευσης (1945), είχε θέσει ως στόχους της την ετήσια αύξηση του πληθυσμού της χώρας κατά 2% με την εγκατάσταση Νοτιοευρωπαίων και την κοινωνικοοικονομική διαμόρφωση των μεγάλων αστικών της κέντρων, εφαρμόζοντας την εργασιακή αποκέντρωση των νεομεταναστών σε πόλεις και βιομηχανίες που προκαθόριζε ο γραφειοκρατικός μηχανισμός της χώρας.

Δημογραφική εξέλιξη

Η δημογραφική και εποικιστική εξέλιξη των ελληνικών παροικιών της Αυστραλίας πέρασε από διάφορες φάσεις. Ός το 1926 οι πολιτείες της Νέας Νότιας Ουαλίας (NNO) και Δυτικής Αυστραλίας (ΔΑ.) συγκέντρωναν περίπου το 60% των πρωτοπόρων μεταναστών. Η Βικτώρια, η Κουϊνσλάνδη και η Νότια Αυστραλία (ΝΑ) τους υπόλοιπους. Ελάχιστα νησιώτες από τα Κύθηρα ζούσαν στο Hobart της Τασμανίας. Δεν είναι, λοιπόν, άσχετες οι παραπάνω δημογραφικές εξελίξεις με το ότι στο Σίδνεϊ ιδρύθηκε η πρώτη οργανωμένη ελληνική κοινότητα (1896), στην Πέρθη της ΔΑ η πρώτη ελληνική Αδελφότητα της Αυστραλίας (1912) και στη Μελβούρνη άρχισε η πρώτη οργανωμένη εμφάνιση της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (1892).

Στα χρόνια 1952-1974 εγκαταστάθηκαν στην Αυστραλία περίπου 270.000 Έλληνες, Ελλαδίτες και Κύπριοι. Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους (87%) οι μετανάστες αυτοί ήταν αγρότες και ανειδίκεντοι εργάτες των αστικών κέντρων. Το πληθυσμικό αυτό απόθεμα των Ελλήνων της Αυστραλίας έκτοτε διανθίζεται, εμπλουτίζεται, αναμορφώνεται και

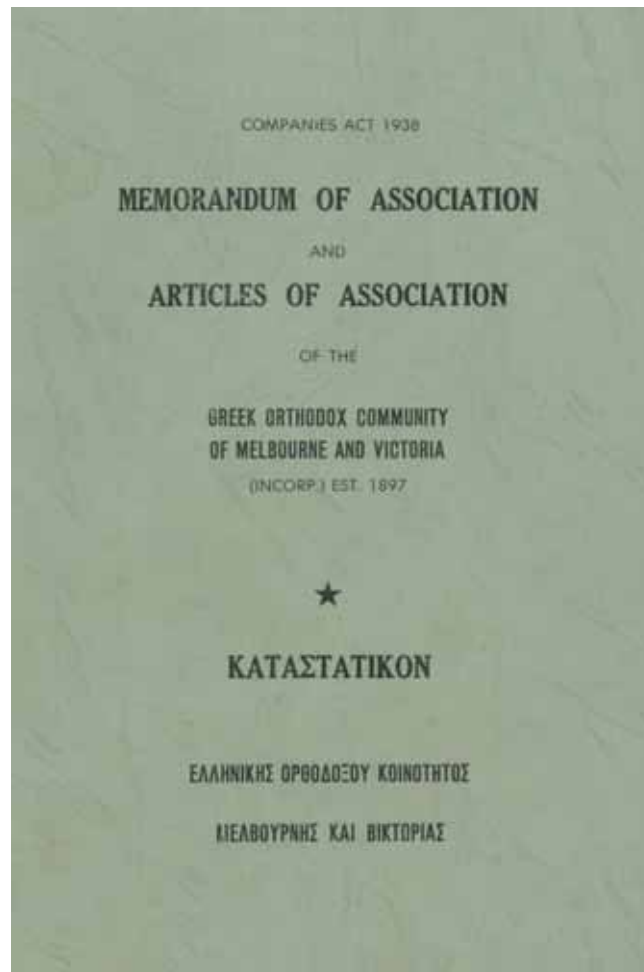
αναζωογονείται με τεχνοκράτες και επιστήμονες σε τέσσερις φάσεις: (α) το 1953 με την εμφάνιση 5.000 Ελλήνων από τη Ρουμανία, (β) στην περίοδο 1954-1958 με την άφιξη περίπου 9.000 Ελλήνων από την Αίγυπτο και τη Μέση Ανατολή, (γ) το 1974 με τον ερχομό 11.000 Κυπρίων και (δ) στην περίοδο 1994-2003 με την μετεγκατάσταση 3.000 Ελλήνων από τη Νοτιοαφρικανική Ένωση, κυρίως επιχειρηματιών και εμπόρων.

Με βάση την τελευταία απογραφή του 2001, ο αριθμός των “ελλαδογεννημένων” ανερχόταν σε 116.621 άτομα, ενώ με συνεκτιμήσεις και διασταυρώσεις ο αριθμός των Ελλήνων που γεννήθηκαν στην Κύπρο και σε άλλες χώρες της Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής ανερχόταν περίπου σε 28.000. Ο αριθμός των “αυστραλογεννημένων” ελληνικής καταγωγής, συμπεριλαμβανομένων και αυτών με έναν εκ των δύο γονέων τους ελληνικής καταγωγής, εκτιμάται σε 324.000 (το 1981 είχαν καταγραφεί περίπου 240.000 αυστραλογεννημένοι). Ο συνολικός αριθμός εποίκων της Αυστραλίας ελληνικής καταγωγής εκτιμάται σε 495.000. Από αυτούς το 49%, που αντιστοιχεί σε 228.907 άτομα (188.229 Ελλαδίτες και 40.678 Ελληνοκύπριοι), είναι εγκατεστημένοι στη Μελβούρνη, το εθνογλωσσικό κέντρο του Ελληνισμού της Αυστραλίας. Η δεύτερη μεγάλη και διαρκώς αυξανόμενη συγκέντρωση ελληνικού πληθυσμού εμφανίζεται στη Νέα Νότια Ουαλία, κυρίως στην πρωτεύουσά της, το Σίδνεϊ, όπου σήμερα ζουν 153.114 άτομα ελληνικής καταγωγής. Ακολουθεί η Νότια Αυστραλία με 44.181 Έλληνες, από τους οποίους οι περισσότεροι είναι εγκατεστημένοι στην Αδελαΐδα. Πάντως, κατά τα τελευταία χρόνια, σημειώνεται εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των Ελλήνων που στρέφονται προς την Κουινσλάνδη (32.342 άτομα). Στα 2004 ο αριθμός των Ελλήνων της Δυτικής Αυστραλίας ανερχόταν σε 19.204 άτομα, οι περισσότεροι στην πρωτεύουσα, Πέρθη. Σχετικά σταθερός παραμένει ο αριθμός των Ελλήνων στη Βόρεια Επικράτεια και κυρίως στο Ντάρβουν, όπου οι περίπου 4.200 Έλληνες αποτελούν το 9% του πληθυσμού της πόλης. Τέλος οι Έλληνες της Τασμανίας ανέρχονται σε 2.575 άτομα και είναι εγκατεστημένοι κυρίως στο Χόμπαρτ και το Λόσεστον.

Από το 1958, ο αριθμός των Ελλήνων της Αυστραλίας παραμένει αριθμητικά ο δεύτερος μεγαλύτερος από τις μη βρετανικές εθνότητες που έχουν εποίκησει τη *Μεγάλη Χώρα του Νότου*, μετά τους Ιταλούς. Η συντριπτική πλειοψηφία των ελλαδογεννημένων, ήτοι το 85%, μετανάστευσαν στην περίοδο 1952-1974. Ός το 1962 υπήρχε στην Αυστραλία σοβαρότατη ανισότητα στον αριθμό των φύλων, σε αναλογία 100 άνδρες προς 53 γυναίκες, επειδή ασκούσαν δρακόντιοι περιορισμοί στη μετανάστευση ανύπαντρων γυναικών, αλλά και επειδή, εξαιτίας της δύσκολης οικονομικής κατάστασης και των δυσκολιών της πρώτης εγκατάστασης, πολλοί έγγαμοι είχαν αφήσει αρχικά τις οικογένειές τους στην Ελλάδα. Η ανισότητα αυτή, η οποία προκαλούσε σωρεία κοινωνικών και ψυχολογικών προβλημάτων στους πρωτοπόρους της μεταπολεμικής περιόδου, αντιμετωπίστηκε συνετά μετά το 1962, όταν προγραμματίστηκε, διακρατικά, η μόνιμη εγκατάσταση χιλιάδων ανύπαντρων γυναικών (έμειναν στην αυστραλιανή ιστορία με το όνομα *οι νύφες*) από την Ελλάδα.

Άμυνα στην εθνογλωσσική αφομοίωση

Το 2003 πάνω από 350.000 αυστραλιώτες Έλληνες συνέχιζαν τη γλωσσική και πολιτιστική τους παρουσία στους Αντίποδες, ενώ η ελληνική διατηρούσε τον υψηλότερο δείκτη γλωσσικής σύγκλισης και συγκράτησης σε σύγκριση με τις γλώσσες των υπόλοιπων εθνικών μειονοτήτων της χώρας. Πρόσφατες έρευνες πιστοποιούν ότι η ελληνική εξακολουθεί να είναι η τρίτη δημοφιλέστερη γλώσσα της Αυστραλίας (μετά την αγγλική και την ιταλική) και ότι οι έλληνες έποικοι και τα παιδιά τους αντιστέκονται στην εθνογλωσσική αφομοίωση

περισσότερο από τις άλλες μεταναστευτικές και εθνοτικές ομάδες της χώρας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, την ελληνική εξακολουθούν να μιλούν 259.000 πολίτες άνω των 5 ετών, ενώ άλλοι 78.000 της ίδιας ηλικίας την κατανοούν, αλλά δεν την χρησιμοποιούν – συνολικά το 2,2% του πληθυσμού της χώρας. Το 53,7% των ομογενών, που δήλωσε ότι χρησιμοποιεί την ελληνική, έχει γεννηθεί στην Ελλάδα ή την Κύπρο και το 46,7% στην Αυστραλία. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους 78.000 που την κατανοούν είναι 7%.

Από την ανάλυση των στατιστικών δεδομένων προκύπτει ότι οι Έλληνες της δεύτερης και τρίτης γενιάς διατηρούν, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη εθνική ομάδα, τη μητρική τους γλώσσα. Για παράδειγμα, το ποσοστό των αυστραλογεννημένων Ελλήνων (δεύτερη και τρίτη γενιά) που χρησιμοποιούν την ελληνική ανέρχεται σε 46,7% (και με την αυξομείωση αυτών που την κατανοούν) σε 64,8%, ενώ το αντίστοιχο των Ιταλών είναι 40,7%, των Γερμανών 18,9% και των Ισπανών 15,2%. Σημειώνεται ότι συνολικά 2.580.000 πολίτες της Αυστραλίας άνω των πέντε ετών (15,5% του πληθυσμού) ομιλεί μία γλώσσα πέραν της αγγλικής. Οι περισσότεροι κάτοικοι της Αυστραλίας που μιλούν την ελληνική και αυτοί που απλά την κατανοούν, ζουν κατά το 49,7% στη Μελβούρνη και κατά το 31% στο Σίδνεϊ. Από τα ίδια στοιχεία προκύπτει ότι η Ορθοδοξία συνεχίζει, το 2001, να είναι αριθμητικά η τέταρτη μεγαλύτερη θρησκεία της χώρας, με 474.000 άτομα ή το 2,8% του λαού να δηλώνουν Ορθόδοξοι.

Οι Έλληνες, ωστόσο, αν και διατηρούν περισσότερο από τις άλλες εθνοτικές ομάδες τα εθνογλωσσικά και πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά, εντούτοις έρχονται πρώτοι στις πολιτογραφήσεις, έναντι των άλλων εθνικών ομάδων, αφού το 96,1% των ομογενών έχουν πολιτογραφηθεί ήδη αυστραλοί πολίτες. Παράλληλα η διατήρηση και καλλιέργεια της ελληνικής στην Αυστραλία βρίσκεται σε δύσκολη καμπή. Από το 1974 έχει σταματήσει η μετανάστευση, και η ελληνική διδάσκεται πλέον ως δεύτερη και ξένη γλώσσα σε ομογενείς δεύτερης και τρίτης γενιάς, με υψηλό δείκτη διεθνικών γάμων (33%), σε ένα αχανές κράτος και με προοπτικές να καταστεί η διγλωσσία φαινόμενο στατικό. Οι κοινωνικοπολιτιστικές και γλωσσικές προϋποθέσεις, τα κίνητρα μάθησης και οι προσδοκίες των μαθητών σε διαγενεαλογικό επίπεδο διαφοροποιούνται σημαντικά από εκείνες των προηγούμενων γενεών.

Κοινωνική και οικονομική ένταξη

Στη Μελβούρνη, που παραμένει το βιομηχανικό κέντρο, και στο Σίδνεϊ, που είναι το εμπορικό κέντρο της Αυστραλίας, είναι εγκαταστημένο το 83% των Ελλήνων και, κατά συνέπεια, οποιαδήποτε κρίση στο χώρο της οικονομίας έχει σοβαρότατες επιπτώσεις στους ανειδίκεντους, τους ημειδίκεντους εργάτες και τη νεολαία των πόλεων αυτών. Οι ραγδαίες οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές, που σημειώθηκαν στην αυστραλιανή και την παγκόσμια αγορά κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, είχαν ως αποτέλεσμα να οδηγήσουν εκτός εργασίας δεκάδες χιλιάδες Ελληνίδες στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, κυρίως στη Μελβούρνη και το Σίδνεϊ, με αποτέλεσμα να μειωθεί αισθητά το οικογενειακό εισόδημα και να επηρεαστεί κοινωνικοοικονομικά η ελληνική οικογένεια. Το 2005, το 55% των “ελλαδογεννημένων” ήταν εκτός εργασιακής δύναμης, κυρίως εξαιτίας της εξόδου των Ελληνίδων από τις πάλαι ποτέ κραταιές βιομηχανίες υφαντουργίας, ραπτικής και υφασμάτων. Οι “ελλαδογεννημένοι” συνεχίζουν να εργάζονται κατά κύριο λόγο στις βιομηχανίες παραγωγής, σχεδόν σε διπλάσιο ποσοστό, εάν συγκριθούν με το μέσο όρο του αυστραλιανού πληθυσμού. Με την κατάρρευση των βιοτεχνιών, μετά το 1980, οι περισσότερες εργαζόμενες Ελληνίδες στράφηκαν σε επαγγέλματα προσφοράς υπηρεσιών, ως πωλήτριες, καθαρίστριες και άλλα συναφή επαγγέλματα. Το 2005 το 24% των Ελλήνων της Αυστραλίας έχει σχέση με μικρές επιχειρήσεις, σε ποσοστό μιάμιση φορά μεγαλύτερο από το μέσο όρο του πληθυσμού της χώρας.

Οι Έλληνες παρουσιάζουν τη σημαντικότερη και ταχύτερη ένταξη στην κοινωνική και οικονομική ζωή της Αυστραλίας, σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη εθνική ομάδα. Διακρίθηκαν ως προικισμένοι επιχειρηματίες στο χώρο των αναπτυξιακών έργων και του εμπορίου των μαργαριταριών, επιτήδριοι έμποροι τροφίμων και βιομήχανοι επεξεργασίας και παραγωγής τροφίμων, ικανότατοι επιχειρηματίες στους χώρους φιλοξενίας, του τουρισμού και γενικά της προσφοράς υπηρεσιών. Το 2003 το 37% του διαμετακομιστικού εμπορίου της Αυστραλίας διακινήθηκε από ελληνικά και κυπριακά πλοία.

Κύριο χαρακτηριστικό της αυστραλιανής ομογένειας παραμένει η σημαντικότητα επαγγελματική ανέλιξη και οι ιδιαίτερες επιδόσεις των Ελλήνων στους χώρους της κοινωνίας, της τέχνης και της οικονομίας. Τα τελευταία 20 χρόνια της κοινωνικοοικονομικής εδραίωσης του Ελληνισμού (1982-2002), αυστραλογεννημένοι επιστήμονες κατέκτησαν θέσεις-κλειδιά στα λεγόμενα “προνομιούχα επαγγέλματα”. Ιδιαίτερες επαγγελματικές επιδόσεις σημείωσαν στο χώρο των επιχειρήσεων, ως διευθυντές επιχειρήσεων και στελέχη βιομηχανιών. Διακρίθηκαν, επίσης, και ως δημοσιογράφοι, παραγωγοί και διευθυντές τηλεοπτικών θεαμάτων και προγραμμάτων, σκηνοθέτες και παραγωγοί ταινιών και όπερας,

δικαστικοί, εισαγγελείς, πολιτικοί, διευθυντές πολυεθνικών επιχειρήσεων, υψηλόβαθμοι λειτουργοί πολυμέσων και πληροφορικής. Με την ανατολή του 21ου αιώνα οι Έλληνες της Αυστραλίας ελέγχουν τη βιομηχανία κατασκευής επίπλων, έχοντας το 80% της αγοράς, ενώ κυριαρχούν στην αλιεία, τα οστρακοειδή και τα μαργαριτάρια. Εκατοντάδες είναι οι Έλληνες που ασχολούνται με την προσφορά υπηρεσιών ως ιδιοκτήτες ταξί, μικροεπιχειρηματίες καθαρισμού, μικροβιοτέχνες ενδυμάτων. Πολλοί Έλληνες εντάχθηκαν στα εργατικά συνδικάτα, υπηρετώντας με συνέπεια τα εργατικά συμφέροντα των μεταναστών.

Κοινοτική και εκκλησιαστική οργάνωση

Η ευρεία ανάπτυξη και η γεωγραφική εξάπλωση των ελληνικών παροικιών στην Αυστραλία γέννησε διεσπαρμένες και δημογραφικά ασθενείς παροικίες, κυρίως στα αστικά κέντρα (92%) και την αχανή επαρχία. Οι παροικίες αυτές ήταν βασικά εθνοκεντρικές και θρησκευτικές εστίες, με στόχο τη διατήρηση των ιδεολογιών που έθεσαν και διαμόρφωσαν οι ελλαδογεννημένοι έποικοι. Στα τέλη του 19ου αιώνα οι πρωτοπόροι μετανάστες ένωσαν την ανάγκη να ιδρύσουν τις πρώτες κοινότητες και να λειτουργήσουν τους πρώτους ναούς τους. Το 1897 το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων έστειλε τους πρώτους ιερείς, τον Αθανάσιο Καντόπουλο και τον Σεραφείμ Φωκά. Οι εφημέριοι αυτοί γνώριζαν ελληνικά και αραβικά, για να εξυπηρετούν όλους τους ομοδόξους. Κατά τη διάρκεια της προπολεμικής περιόδου κοινότητες των Ελλήνων λειτούργησαν σχεδόν σε όλες τις πρωτεύουσες των Πολιτειών της Αυστραλίας, με εξαίρεση το Hobart της Τασμανίας και το Darwin της Βόρειας Επικράτειας. Κοινότητες, όμως, λειτούργησαν και σε ορισμένες επαρχιακές κωμοπόλεις με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό, όπως στο Townsville, το Innisfail, το Home Hill της Κουινσλάνδης και το Port Pirie της Νότιας Αυστραλίας. Οι κοινότητες λειτούργησαν ως κέντρα εθνικής και θρησκευτικής καλλιέργειας των μελών τους. Οργάνωναν εθνικές εορτές, φιλοξενούσαν πολιτιστικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, χορούς, υποδέχονταν μετανάστες, μεριμνούσαν για τους ανέργους και τους απόρους, διενεργούσαν εράνους και υποστήριζαν τα θέματα που αφορούσαν στην Ελλάδα και τους Έλληνες. Ως θρησκευτικά σωματεία ανήγειραν ναούς και σχολεία, ίδρυσαν κατηχητικά και φιλόπτωχες αδελφότητες, πλήρωναν τους μισθούς των ιερέων και μεριμνούσαν για τις θρησκευτικές ανάγκες των πιστών. Μετά τον Πόλεμο οι παλιές κοινότητες αναβάθμισαν το ρόλο τους, ανέπτυξαν πλούσια κοινωνική δράση, ανεγείροντας γηροκομεία και γηριατρεία, παιδικούς σταθμούς, κέντρα προνοίας. Μεγάλη, επίσης, ήταν η εκπαιδευτική και πολιτιστική παρουσία τους. Αρκετές από αυτές στήριξαν δίγλωσσα σχολεία, διατήρησαν και βελτίωσαν τα απογευματινά τους σχολεία και ανέλαβαν σημαντικές πολιτιστικές πρωτοβουλίες.

Στη διάρκεια των πρώτων ετών από την εμφάνιση των πρωτοπόρων μεταναστών, το ελληνικό στοιχείο της Αυστραλίας παρέμεινε εκκλησιαστικά αποίμαντο, εθνικά ακέφαλο και κοινοτικά ανοργάνωτο. Το έμπρακτο ενδιαφέρον της ελληνικής πολιτείας δεν ευαισθητοποιούνταν, εξαιτίας της τυραννίας της απόστασης, της γεωγραφικής απομόνωσης, της έλλειψης επαρκούς επικοινωνίας, αλλά και επειδή δεν συνέτρεχαν εμπορικοί λόγοι. Το 1924 ιδρύθηκε η Ελληνική Ορθόδοξη Μητρόπολη, με στόχο την εξυπηρέτηση των πνευματικών αναγκών της ομογένειας. Οι περισσότερες κοινότητες, όμως, παρέμειναν παγιδευμένες στα πρότυπα του παρελθόντος, με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε συνεχείς προστριβές με την Εκκλησία και να μην ενεργοποιούν παραγωγικά τον πολιτιστικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό τους ρόλο.

Από το 1912 ο πλουραλισμός των ελληνικών εθνοτοπικών αδελφοτήτων και σωμα-

τείων, που έγινε για τη διατήρηση της τοπικής παράδοσης, ναρκοθέτησε τη συνεκτικότητα του Ελληνισμού, αποδυνάμωσε τους πανελλήνιους οργανισμούς, αποχύμωσε τον ενθουσιασμό των μελών τους και κατέστρεψε προοπτικές και προϋποθέσεις μιας ενιαίας και συλλογικής παρουσίας των Ελλήνων της Αυστραλίας. Το 2005 η χρεοκοπία ήταν εμφανής σε όλα τα επίπεδα, με την πλήρη απουσία των αυστραλογεννημένων επιγόνων από τις εθνοτοπικές οργανώσεις, το μαρασμό και την ερήμωση εκατοντάδων κτιρίων, που αγοράστηκαν χωρίς περίσκεψη τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, και την πώληση ή προσωρινή ενοίκιασή τους σε οργανισμούς Ασιατών.

Τα σοβαρότατα οργανωτικά προβλήματα, που ακολούθησαν τη μαζική μετανάστευση, η ύπαρξη μέτριων ηγετών και ακόμη πιο μέτριων κληρικών, αλλά και η τάση (από το 1958) της εκκλησιαστικής ηγεσίας να επωμίζεται, πέρα από τον πνευματικό, και εθναρχικό έλεγχο, προκάλεσαν διοικητική καχεξία και διχαστασία. Το 1959 το πρότυπο της κοινοτικής διάρθρωσης –με την ύπαρξη ενός κοινοτικού φορέα για κάθε πόλη, υπό τη διοικητική και οργανωτική κυριαρχία της βάσης– καταργήθηκε και επίσημα, και εισήχθη το μοντέλο της κοινότητας-ενορίας. Με την υιοθέτηση, από το 1975, του διορισμού των επιτρόπων των ενοριών αφαιρέθηκε ουσιαστικά η συμμετοχή της ευρείας βάσης στις υποθέσεις της ενορίας, ενώ ταυτόχρονα συρρικνώθηκαν επικίνδυνα και οι πηγές εισοδήματος από τις αιρετές κοινότητες. Η εξέλιξη αυτή, από το ένα μέρος, προκάλεσε συγκρούσεις στο εσωτερικό της ομογένειας, από το άλλο διασφάλισε κάποια ελληνοκεντρική συνέχεια και σταθερότητα στην Ορθοδοξία και, έμμεσα, στην ελληνική γλώσσα και την παιδεία. Εξάλλου η Ελληνική Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Αυστραλίας, μέσα από το σύστημα των κοινοτήτων-ενοριών, λειτούργησε δικά της κέντρα κοινωνικής πρόνοιας, δημιούργησε ιδρύματα προστασίας γερόντων και ασθενών Ελλήνων και ανέπτυξε υπηρεσίες με στόχο την ανακούφιση των απόρων.

Με τον τερματισμό της ελληνικής μετανάστευσης στην Αυστραλία εμφανίστηκε η δεύτερη γενιά Ελληνοαυστραλών και ιδρύθηκε ο τέταρτος τύπος της οργάνωσης των ελληνικών παροικιών, με κοινωνικοοικονομικούς και πολιτιστικούς στόχους. Οι νέες οργανώσεις εγκατέλειψαν την εξάρτησή τους από την κοινότητα και την Εκκλησία, στηρίχθηκαν σε νέο έμφυχο δυναμικό και διεκδίκησαν ρόλο και σχέσεις με την αυστραλιανή πολιτεία. Χρησιμοποιώντας πηγές και εισόδημα της αυστραλιανής πολιτείας, εξασφάλισαν ευρωστία, διάρκεια και ζωτικότητα. Οι νέοι οργανισμοί απέσπασαν από το αυστραλιανό κράτος ρόλους και υπηρεσίες, που στόχευαν στην κοινωνική πρόνοια και φροντίδα των μεταναστευτικών ομάδων, γεγονός που τους εξασφάλισε αυτάρκεια και επομένως διάρκεια και σταθερότητα.

Πολιτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες

Οι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στην Αυστραλία κατά την προπολεμική περίοδο, δοκίμασαν την προκατάληψη και την ξενοφοβία των Αυστραλών. Πολλοί Έλληνες έπεσαν θύματα ρατσισμού και κατατρεγμού και αρκετοί αναγκάστηκαν να φύγουν στην απέραντη ύπαιθρο, για να εργαστούν, ή ζήτησαν καταφύγιο στις κουζίνες των εστιατορίων των πρώτων Ελλήνων. Μετά την επιστροφή των 17.000 αυστραλών στρατιωτών, το 1945, από τα ελληνικά μέτωπα της Μακεδονίας και της Κρήτης, καλλιεργήθηκαν σχέσεις φιλίας μεταξύ των ελλήνων εποίκων και των Αυστραλών. Οργανώθηκαν εκστρατείες για τη βοήθεια προς τα θύματα του πολέμου στην Ελλάδα, τους πρόσφυγες και τους απόρους που κατά εκατοντάδες είχαν συγκεντρωθεί στα μεγάλα αστικά κέντρα της Μακεδονίας. Η Αυστραλία μεθόδευσε ανθρωπιστική εκστρατεία και φοροαπαλλαγές στα προϊόντα που μεταφέρονταν στην Ελλάδα, ειδικές αποστολές τροφίμων, φαρμακευτικού υλικού, μαλλιού και

ρουχισμού. Εξάλλου, από το 1972 και εξής, η Αυστραλία –χώρα μεταναστών με 120 εθνικές ομάδες– άρχισε να καλλιεργεί τον “πολυπολιτισμό” ως το ιδανικό σύστημα διακυβέρνησης, προσφέροντας την ευκαιρία στις εθνικές ομάδες της χώρας να διατηρήσουν και να καλλιεργήσουν τον πολιτισμό που έφεραν από τις πατρογονικές τους εστίες. Λειτουργήσε πολυεθνικός κρατικός σταθμός ραδιοφωνίας και τηλεόρασης, διαμορφώθηκε εθνική πολιτική για τις γλώσσες πέραν της αγγλικής, προστατεύτηκαν και λειτούργησαν, στα κρατικά σχολεία, οι γλώσσες των μεταναστών και γενικά δόθηκε έμφαση στη σπουδαιότητα των πολιτισμικών στοιχείων που έφεραν μαζί τους οι μετανάστες. Η αρμονική συνοίκηση διάφορων εθνικών ομάδων οδήγησε στην ευκολότερη επικοινωνία μεταξύ τους και την αβίαστη ανταλλαγή εθίμων και τρόπων ζωής.

Οι έλληνες επιχειρηματίες, έμποροι, βιομήχανοι και γενικά όσοι πλούτισαν στην Αυστραλία επηρεάζουν σημαντικά τις σχέσεις της ομογένειας με τις κυβερνήσεις της χώρας, ενισχύοντας έτσι την πολιτική δύναμη του Ελληνισμού. Γενικά η εξωτερική πολιτική της Αυστραλίας, όσον αφορά στα εθνικά θέματα της Ελλάδας, επηρεάστηκε σοβαρά όχι μόνο από την αριθμητική δύναμη των Ελληνοαυστραλών, αλλά και από την πολιτική πίεση που ασκούν οι επιτυχημένοι εκπρόσωποί τους. Η ωρίμανση της ομογένειας και το γόητρο που απολαμβάνει ως η πλέον ισχυρή εθνική ομάδα της χώρας, μαζί με τους Ιταλούς, προκαλεί συχνά το θαυμασμό των άλλων εθνικών ομάδων. Εξάλλου, δεκάδες έλληνες επιχειρηματίες και έμποροι στήριξαν οικονομικά τις δραστηριότητες των ομοεθνών τους στα γράμματα, τις τέχνες και τον πολιτισμό, με δωρεές και επιχορηγήσεις. Ο γαιοκτήμονας Νικόλαος Λουράντος χρηματοδότησε την έδρα των Ελληνικών στο Πανεπιστήμιο του Σίδνεϊ και προέκισε τον Ελληνισμό της περιοχής με γηροκομείο. Αρκετοί επιχειρηματίες αναπτυξιακών έργων και κατασκευών αναδείχθηκαν μεγάλοι ευεργέτες, με την ανέγερση ναών και σχολείων. Για παράδειγμα, η οικογένεια του Ευάγγελου και της Σωτηρίας Λιάγκη ανήγειρε ναό στη Νέα Νότια Ουαλία και τον ελληνόγλωσσο νηπιακό σταθμό στην Καμπέρα, ενώ ο μεγαλοεπιχειρηματίας Σπύρος Σταμούλης, από τη Μελβούρνη, βοήθησε οικονομικά την ανέγερση σχολείου στη Βόρεια Ήπειρο. Ο Σιατιστινός Ζήσης Δαρδάλης, ο οποίος μετανάστευσε το 1960 και αναδείχθηκε επιτυχημένος βιομήχανος παραγωγής τροφίμων, με πλούσια δράση στον αθλητισμό και την παιδεία, διακρίθηκε για τις γενναιόδωρες προσφορές του στον ελληνικό αθλητισμό, τον πολιτισμό και την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, αλλά και με τη δράση του ως φιλανθρώπου και ευεργέτη νοσοκομείων, γηροκομείων και άλλων ιδρυμάτων.

Σχέσεις με το εθνικό κέντρο

Ός το 1974 η Ελλάδα δεν είχε δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους Έλληνες της Αυστραλίας. Οι πρώτες ελληνοαυστραλιανές συμφωνίες ήταν περιστασιακές και δεν είχαν ουσιαστικό αποτέλεσμα, με εξαίρεση τη συμφωνία μετανάστευσης που υπογράφηκε το Μάρτιο του 1952. Η έλλειψη διακρατικών συμφωνιών σε θέματα μετανάστευσης και πολιτιστικών και κοινωνικών θεμάτων στέρησε τις κοινότητες από τη δυνατότητα διεκδίκησης δικαιωμάτων, αλλά και καλύτερης επικοινωνίας με την Ελλάδα. Ουσιαστικά η πρώτη σημαντική επιστημονική συμφωνία υπογράφηκε όταν επισκέφτηκε επίσημα την Αυστραλία ο έλληνας Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Κωνσταντίνος Καραμανλής (Μάρτιος 1982). Τότε δημιουργήθηκαν και οι προϋποθέσεις συνεργασίας μεταξύ πανεπιστημίων, πόλεων, εμπορικών και βιομηχανικών οργανώσεων των δύο χωρών, αλλά και επιστημόνων και ανθρώπων της τέχνης.

Οι περισσότεροι Έλληνες έγιναν πολίτες της Αυστραλίας και επομένως διατήρησαν

τη διπλή υπηκοότητά τους. Αυτό, παρά τα μεγάλα πλεονεκτήματα, προκάλεσε σοβαρά κοινωνικά προβλήματα. Η υποχρεωτική στρατολόγηση στην Ελλάδα, η συνταξιοδότηση, το διαφορετικό νομικό καθεστώς, η άγνοια των Ελλήνων να δηλώνουν οικογενειακή μερίδα στην Ελλάδα κ.λπ. προκαλούσαν σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις των εποίκων με την παλιά τους πατρίδα. Ο Ελληνισμός της Αυστραλίας διατήρησε ακμαία τη συνείδηση της εξάρτησής του από την Ελλάδα. Οι μετανάστες και τα παιδιά τους γενναιόδωρα πρόσφεραν σε στιγμές κρίσης και εθνικής συμφοράς (πολέμους, σεισμούς και καταστροφές). Για τα εθνικά θέματα του Ελληνισμού οργάνωσαν εράνους, πορείες και διαδηλώσεις, ακόμη και όταν αυτές στρέφονταν εναντίον της αυστραλιανής κυβέρνησης. Παράλληλα, ωστόσο, οι ελληνικές κοινότητες και η Ορθόδοξη Εκκλησία συμμετείχαν και σε εκδηλώσεις ευρύτερου κοινωνικού ενδιαφέροντος, με εράνους και δωρεές υπέρ αυστραλιανών κοινωφελών ιδρυμάτων, απόρων και ανέργων πολιτών και θύματα φυσικών καταστροφών. Η ομογένεια, επίσης, συμμετείχε σε εκδηλώσεις συμπαραστάσης και αφοσίωσης προς την Αυστραλία, με τη συμμετοχή χιλιάδων στρατιωτών στα μέτωπα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ωστόσο δεν έλειψαν και οι αντιθέσεις των Ελλήνων με το επίσημο κράτος, προπάτων σε ζητήματα που αφορούσαν στα δίκαια του Ελληνισμού. Οι κοινότητες προσπάθησαν να δείξουν την ορθότητα των θέσεών τους με συγκεντρώσεις διαφώτισης, εράνους, θεατρικά έργα, μουσικούς αγώνες και μαθητικούς διαγωνισμούς. Τελικά, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι αντιδράσεις και οι πιέσεις της ομογένειας έπεισαν τις κυβερνήσεις της χώρας να πάρουν ευνοϊκές, για την Ελλάδα και τους Έλληνες, θέσεις. Το Μακεδονικό Ζήτημα και η τουρκική εισβολή στην Κύπρο ήταν τα δύο εθνικά θέματα που υπηρέτησε με πάθος ο αυστραλιώτης Ελληνισμός. Από το 1969, εξάλλου, είχε αρχίσει το ελληνικό στοιχείο της χώρας να διεκδικεί καλύτερες συνθήκες σε θέματα κοινωνικής πρόνοιας και διατήρησης της πολιτιστικής του ταυτότητας. Σε στενή συνεργασία με τις μεγάλες, αριθμητικά, εθνοτικές ομάδες των Ιταλών και των Γερμανών, κατόρθωσε να εξασφαλίσει το δικαίωμα μεταφοράς των συντάξεων στην Ελλάδα (1972), να έχει λόγο και να εισηγείται στην κυβέρνηση απόψεις σε θέματα ανεργίας (1969), να πιέζει συστηματικά την πολιτεία σε θέματα μεταναστευτικής πολιτικής (1983-1985) κ.λπ.

Μετά το 1960 Έλληνες με έντονη πολιτική συνείδηση εντάχθηκαν σε αυστραλιανές τοπικές κομματικές οργανώσεις και αποτέλεσαν τα ελληνόφωνα τμήματά τους. Από το 1984 η συμμετοχή των Ελλήνων στα συνέδρια των κομμάτων, όπου χαράσσονταν τα προγράμματα και η πολιτική τους, ήταν εμφανής. Την ίδια εποχή μέλη της ομογένειας άρχισαν να εκλέγονται υπουργοί και βουλευτές, γερουσιαστές και δήμαρχοι, σύμβουλοι της τοπικής αυτοδιοίκησης και διευθυντές πρωθυπουργικών γραφείων. Το 2005 οι εκλεγμένοι πολιτικοί ελληνικής καταγωγής ήταν 28, ενώ πλέον των 120 ήταν δήμαρχοι και δημαρχιακοί σύμβουλοι. Οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Κύπρου σε πολλές περιπτώσεις ζήτησαν και πρόθυμα έλαβαν την έμπρακτη βοήθεια βουλευτών ελληνικής καταγωγής της Αυστραλίας, προκειμένου να ασκήσουν αποτελεσματικότερη εξωτερική πολιτική στο χειρισμό εθνικών θεμάτων.

Πολιτιστικές δραστηριότητες και αθλητισμός

Με τον τερματισμό της μετανάστευσης, το 1975, το μέλλον της ελληνικής γλώσσας στην Αυστραλία θα πρέπει να αξιολογηθεί επίσης με γνώμονα τη θεσμική διάρθρωση και οργάνωση της ελληνικής παροικίας, τους περιορισμούς και τις δυνατότητες της ομογένειας να αξιοποιήσει λειτουργικά τις οικονομικές και επαγγελματικές ευκαιρίες που γεννά η διγλωσ-

οία, και την ικανότητα της ομογένειας να σπάσει τα περιορισμένα δικά της σύνορα και να προωθήσει την ελληνική γλώσσα στην ευρύτερη αυστραλιανή κοινωνία. Η κύρια γλωσσική (κοινωνικοοικονομική) επικράτεια, όπου χρησιμοποιείται η ελληνική γλώσσα στην Αυστραλία παραμένει το οικογενειακό περιβάλλον και λειτουργεί ως οικόλεκτος, ως όργανο επικοινωνίας μεταξύ των ελλαδογεννημένων, καθώς επίσης και σε πολιτιστικές και κοινοτικές εκδηλώσεις. Το 2005 η ελληνική και οι διάλεκτοί της (κυρίως ποντιακή και κυπριακές) χρησιμοποιούνταν ως γλώσσα θεάτρου, μουσικών συνθέσεων, όπερας και άλλων δημιουργιών, για παράδειγμα, δισκογραφιών. Η ελληνική χρησιμοποιούνταν επίσης ως γλώσσα της Ελληνικής Εκκλησίας (Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή, Παλαισημερολογίτες, Αυτοκέφαλη Εκκλησία, Ευαγγελικοί, Χιλιαστές κ.ά.), ως γλώσσα στους χώρους του Τύπου και λοιπών μέσων ευρείας ενημέρωσης, συμπεριλαμβανομένης και της τηλεόρασης, του τουρισμού, του εμπορίου, των γηροκομείων, των παιδικών σταθμών, των προσχολικών κέντρων εκπαίδευσης, των ημερήσιων ελληνικών σχολείων, των τριτοβάθμιων ιδρυμάτων, και λιγότερο ως γλώσσα κέντρων υγείας, κοινωνικής πρόνοιας και λοιπών κέντρων κοινωνικών υπηρεσιών.

Οι πρώτοι Έλληνες της Αυστραλίας από πολύ νωρίς πανηγύρισαν με ενθουσιασμό τις νίκες της Ελλάδας στους Βαλκανικούς Πολέμους και την απελευθέρωση της Ελλάδας το 1945, καθιερώνοντας την *Ημέρα της Ελλάδας* (Greek Day) με παρελάσεις και εκδηλώσεις στις οποίες συμμετείχαν και οι Αυστραλοί. Στις εορταστικές αυτές εκδηλώσεις, εκτός από τις παρελάσεις και τις ομιλίες, διενεργούνταν έρανοι υπέρ της Ελλάδας και καλλιεργούνταν σχέσεις εκτίμησης με τους Αυστραλούς. Από το 1952 οι Έλληνες γιορτάζουν με μεγάλη λαμπρότητα την Ημέρα της Εθνικής Ανεξαρτησίας, με δημόσιες παρελάσεις και σχολικές εκδηλώσεις, στις οποίες, μετά το 1974, προστέθηκαν πολιτιστικές εκδηλώσεις, αλλά και μουσικοί και θεατρικοί αγώνες. Ιδιαίτερες πολιτιστικές γιορτές, με πανελλήνια συμμετοχή, υπήρξαν το Πολιτιστικό Φεστιβάλ *Δημήτρια* της Παμμακεδονικής, οι εκδηλώσεις μνήμης της Μάχης της Κρήτης και οι εκδηλώσεις μνήμης της Γενοκτονίας των Ποιντών. Αξιόλογοι, από την άποψη της μαζικής συμμετοχής, παραμένουν οι εορτασμοί των Θεοφανείων, τα Φεστιβάλ *Αντίποδες* της Μελβούρνης, *Ελληνικό Φεστιβάλ* του Σίδνεϊ και *Οδύσσειας* της Αδελαΐδας, αλλά και τοπικές παραδοσιακές εορτές λατρείας, όπως η *Γιορτή του Ταύρου* από τους Μυτιληνιούς, της *Φασουλάδας* από τους Φλωριναίους, της *Σαρδέλας* από τους Χαλκιδικιώτες, του *Μελιού* από τους Επτανήσιους, του *Κρασιού* από τους Κύπριους, της *Ντομάτας* από τους Μακεδόνες κ.λπ.

Στην προπολεμική περίοδο οι Έλληνες περιορίστηκαν σε τοπικές αθλητικές δραστηριότητες. Πολλοί εντάχθηκαν σε αυστραλιανά αθλητικά σωματεία, όπου επιδόθηκαν σε αθλήματα της εποχής, με αποτέλεσμα να γίνουν περισσότερο κοινωνικά αποδεκτοί. Αρκετοί διέπρεψαν σε ιστιοπλοϊκές και ναυτιλιακές λέσχες, άλλοι ως παίκτες του ράγκμπι, του κρίκετ και του πόλο. Λειτουργήσαν, όμως, και ελληνικά ποδοσφαιρικά σωματεία στις πρωτεύουσες των Πολιτειών, στα οποία οι ιδρυτές τους έδωσαν αρχαία ελληνικά ονόματα (*Αθηνά*, *Απόλλων*, *Ολυμπιακός*, *Πανελλήνιος*), εξαιτίας της μεγάλης δημοτικότητας των κλασικών σπουδών, καθώς επίσης και γυναικείες αθλητικές ομάδες δικτυόσφαιρας (net ball).

Στη μεταπολεμική περίοδο, με την άφιξη εκατοντάδων χιλιάδων νέων μεταναστών, η έμφαση δόθηκε στις αθλητικές δραστηριότητες που έφεραν μαζί τους οι νεήλυδες, με κυριότερη το ποδόσφαιρο. Λειτουργήσαν μεγάλα ελληνικά ποδοσφαιρικά σωματεία, των οποίων οι αντιπρόσωποι έλεγξαν κυριολεκτικά τη διοίκηση του Εθνικού Πρωταθλήματος της χώρας. Στη διάρκεια των τελευταίων 25 χρόνων του 20ού αιώνα, 5 από τα 12 σωματεία του Εθνικού Πρωταθλήματος Ποδοσφαίρου της Αυστραλίας ήταν ελληνικά.

Τύπος και ΜΜΕ

Παρά τους περιορισμούς και την αντιμεταναστευτική νοοτροπία, που καλλιεργήθηκε στην Αυστραλία ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1880-1935, μεγάλος ήταν ο αριθμός των ελληνόγλωσσων εφημερίδων που εκδόθηκαν στη χώρα, με προεξάρχουσα την πόλη της Μελβούρνης. Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιοποιεί αυτή η έρευνα, από το 1913, οπότε και τυπώθηκε η πρώτη ελληνόγλωσση εφημερίδα, εκδόθηκαν συνολικά 204 εφημερίδες και περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας σε όλες τις πρωτεύουσες των Πολιτειών, αλλά και σε αρκετές κωμοπόλεις της επαρχίας.

Ανάλογα με το εύρος και τον τύπο του αναγνωστικού κοινού, δύο υπήρξαν οι κυριότερες κατηγορίες των εφημερίδων που κυκλοφόρησαν: (α) τα έντυπα ειδικής αναφοράς, με εθνοτοπικό ή εξειδικευμένο χαρακτήρα και περιορισμένη κυκλοφορία, και (β) τα έντυπα γενικής και πανελλήνιας αναφοράς με εμπορικά, κυρίως, κίνητρα. Κύρια χαρακτηριστικά του ελληνόγλωσσου Τύπου ήταν η βραχυβιότητα των εντύπων και ο πλουραλισμός τους. Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου (1949-2001), η ένταση στις σχέσεις των οργανισμών του Ελληνισμού της Αυστραλίας και η οξύτητα της ιδεολογικής σύγκρουσης είχαν ως αποτέλεσμα να εμφανιστούν δεκάδες εφημερίδες και περιοδικά με εφήμερη διάρκεια. Ο αριθμός τους, η ποιότητα και η διάρκεια κυκλοφορίας των εντύπων ήταν συνάρτηση του μεγέθους της έντασης, των οικονομικών δυνατοτήτων των εκδοτών και των σκοπιμοτήτων που υπηρετούσαν. Ως προς το χαρακτήρα, εμφανίστηκαν έγκριτες εφημερίδες, αλλά και έντυπα μειωμένου κύρους, με ποικίλο περιεχόμενο πολιτικό, εκκλησιαστικό, κοινοτικό, κοινωνικοοικονομικό, πολιτιστικό, συντεχνιακό και αθλητικό. Η ύπαρξη ισχυρής βάσης αναγνωστών του ελληνόγλωσσου Τύπου (το 2005 ο αριθμός των Ελληνοαυστραλών που γνώριζαν και χρησιμοποιούσαν την ελληνική στην Αυστραλία ανερχόταν περίπου σε 300.000 άτομα) είχε ως αποτέλεσμα να διατηρείται υψηλός ο βαθμός της αποδεκτικότητας του ελληνόγλωσσου Τύπου και να υπάρχει λειτουργικότητα. Την περίοδο 1949-2005 κυκλοφόρησαν εφημερίδες με περιεχόμενο πολιτικό, εκκλησιαστικό, κοινοτικό, κοινωνικοοικονομικό, πολιτιστικό, συντεχνιακό και αθλητικό. Οι περισσότερες εκδόσεις πραγματοποιήθηκαν στη Μελβούρνη, που παραμένει κέντρο του αυστραλιώτη Ελληνισμού. Ο ελληνόγλωσσος Τύπος βοήθησε (α) στην εδραίωση του Ελληνισμού στην Αυστραλία, (β) στις σχέσεις του με τα δύο εθνικά κέντρα του Ελληνισμού, Αθήνα και Λευκωσία και την Καμπέρα (διακρατικός ρόλος), (γ) στη διατήρηση και ανάπτυξη της ελληνικής γλώσσας και παιδείας (εθνογλωσσικός ρόλος), και (δ) στις σχέσεις του με το ευρύτερο δημοσιογραφικό καθεστώς της χώρας (ιστορικός ρόλος).

Κατά τα τελευταία δέκα χρόνια κυκλοφόρησαν οι πλέον επιτυχημένες εφημερίδες των Ελλήνων της Αυστραλίας. Στη Μελβούρνη το συγκρότημα Ethnic Publications, του Χιώτη Δ. Γκόγκου, διατηρεί το μεγαλύτερο ποσοστό της διαφημιστικής αγοράς με τις εφημερίδες του *Νέος Κόσμος* (1957) και *Νέα Ελλάδα* (1972), στο Σίδνεϊ το συγκρότημα Foreign Language Publications, του Λάκωνα Θεόδωρου Σκάλκου, κυριαρχεί στην τυπογραφική αγορά και εκδίδει τον *Πανελλήνιο (Ελληνικό) Κήρυκα* (1926) και τη *Νέα Πατρίδα* (1968), ενώ, τέλος, πάλι στη Μελβούρνη, το Media Press, του ηπειρώτη επιχειρηματία Σπύρου Σταμούλη, εκδίδει την εφημερίδα *Τα Νέα* (1994).

Το 1951 άρχισε η εκπομπή του πρώτου ελληνόφωνου ραδιοφωνικού προγράμματος στην κωμόπολη Wangaratta, 200 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Μελβούρνης. Έκτοτε λειτούργησαν διάφορα ελληνόφωνα προγράμματα, συνήθως διάρκειας 60 λεπτών, σε αυστραλιανούς ραδιοφωνικούς σταθμούς. Το 1975 η Κοινοπολιτειακή Κυβέρνηση ίδρυσε

τον Πολυεθνικό Κρατικό Σταθμό Ραδιοφωνίας (2ΕΑ στο Σίδνεϊ και 3ΕΑ στη Μελβούρνη) και Τηλεόρασης (SBS), προσφέροντας ελληνόγλωσσα προγράμματα και προβάλλοντας ελληνικές ταινίες. Από το 1982 άρχισαν να λειτουργούν ελληνόφωνα ραδιοφωνικά προγράμματα σε όλες τις πρωτεύουσες των Πολιτειών. Στη δεκαετία 1984-1994 λειτούργησαν ελληνόγλωσσοι ραδιοφωνικοί σταθμοί περιορισμένης εμβέλειας. Το 1994 ο επιχειρηματίας Σπύρος Σταμούλης ίδρυσε τον πρώτο ραδιοφωνικό σταθμό επί 24ώρου βάσεως στη Μελβούρνη, τον 3XY. Το 2005 λειτουργούσαν τρεις ραδιοφωνικοί σταθμοί, δύο στη Μελβούρνη, ένας στο Σίδνεϊ και ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα διάρκειας τριών ωρών, με τίτλο TV-Hellas.

Καλές Τέχνες και εκδοτική δραστηριότητα

Από την εποχή που εμφανίστηκε ο πρώτος θεατρικός όμιλος (1916) στο Σίδνεϊ, περισσότεροι από 40 θεατρικοί θίασοι λειτούργησαν στην Αυστραλία. Το 1919 ιδρύθηκε η Ελληνική Εταιρεία Φίλων του Δράματος στη Νέα Νότια Ουαλία, που ανέπτυξε πλούσια καλλιτεχνική και ανθρωπιστική δράση. Το 1924 ανέβηκε το πρώτο θεατρικό έργο του αυστραλιώτη Ελληνισμού, γραμμένο από τον μελβουρνιώτη γιατρό Κωνσταντίνο Κυριαζόπουλο με τίτλο *Ο Αδιάκριτος Μουσαφίρης*. Το 1936 ο Γιώργος Παϊζης ίδρυσε τον Ελληνικό Θεατρικό Όμιλο Αυστραλίας, με δική του ορχήστρα που διηύθυνε ο Όμηρος Παλμίστρας. Ακολούθησε η ίδρυση θεατρικών θιάσων σε όλες τις πρωτεύουσες των Πολιτειών, με κύριο στόχο τον εκπορισμό εισοδημάτων για αλτρουιστικούς στόχους. Στα δημιουργικά χρόνια της ελληνικής εγκατάστασης (1970-1995), η Μελβούρνη αναδείχθηκε σε πολιτιστικό κέντρο του Ελληνισμού της Αυστραλίας, με τη λειτουργία θεατρικών θιάσων και επαγγελματικών θεατρικών σχολών, από τις οποίες αποφοίτησαν δεκάδες ηθοποιοί. Αρκετοί έλληνες καλλιτέχνες μπήκαν και διακρίθηκαν στο αυστραλιανό θέατρο και τον κινηματογράφο, ως ηθοποιοί, σκηνοθέτες, παραγωγοί, ενδυματολόγοι και χορογράφοι.

Η δημιουργικότητα του Ελληνισμού της Αυστραλίας στον εικαστικό και μουσικό χώρο ξεκινά από την προπολεμική περίοδο, με την εμφάνιση καταξιωμένων ζωγράφων και σκιτσογράφων με παναυστραλιανό κύρος. Στην περίοδο 1975-2005 πάνω από 200 ελληνοαυστραλοί καλλιτέχνες έδρασαν ως ζωγράφοι, γλύπτες, σχεδιαστές και δημιουργικοί αρχιτέκτονες. Η μουσική παρουσία των ελληνοαυστραλών συνθετών, μουσικών, στιχουργών και διευθυντών ορχήστρας χαρακτηρίζεται από την έντονη αγωνία τους να μπολιάσουν την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά (αρχαία, βυζαντινή και δημοτική), με τα νέα αυστραλιανά δεδομένα και τους ιθαγενείς. Οι περισσότεροι έχουν συνθέσει έργα για το θέατρο και τον κινηματογράφο, ορισμένοι για όπερα, ενώ αρκετοί διέπρεψαν στην κλασική και μεταμοντέρνα μουσική.

Από το 1916 που εκδόθηκε το πρώτο ελληνοαυστραλιανό βιβλίο από τον Ιωάννη Δ. Κόμηνο, πάνω από 370 βιβλία τυπώθηκαν και κυκλοφόρησαν στην Αυστραλία από σχεδόν 140 έλληνες συγγραφείς. Τα περισσότερα εκδόθηκαν στην ελληνική γλώσσα από τυπογραφεία, εφημερίδες, εκδοτικούς οίκους και πανεπιστημιακά κέντρα της Μελβούρνης και του Σίδνεϊ, καλύπτοντας θέματα που είχαν σχέση με τη λογοτεχνία, το θέατρο και την ιστορία. Μετά το 1970 σημειώθηκε ιδιαίτερη πρόοδος στην έκδοση λογοτεχνικών έργων, με την καθιέρωση κυβερνητικών χορηγιών και την κοινωνική καταξίωση των λογοτεχνών. Μετά το 1980, με την ίδρυση πανεπιστημιακών εδρών και κέντρων ελληνικών σπουδών (στο Σίδνεϊ, τη Μελβούρνη, την Αδελαΐδα κ.α.), εκδόθηκαν αξιολογικά μυθιστορήματα και ποιητικές συλλογές, ενώ αυξήθηκε και η παραγωγή θεατρικών έργων.

280

2. ΝΕΑ ΖΗΛΑΝΔΙΑ

Αναστάσιος Μ. Τάμης

Ο σχηματισμός της παροικίας

Σύμφωνα με τις διαθέσιμες πηγές, ο πρώτος έλληνας έποικος της Νέας Ζηλανδίας ήταν ο Ιθακήσιος Νικόλαος Μάντζαρης, που εγκαταστάθηκε στο Ουέλινγκτον το 1840. Ακολούθησε αλυσιδωτή μετανάστευση μερικών δεκάδων νησιωτών, κυρίως από τα Επτάνησα και την Κρήτη. Μετά το 1924 άρχισαν να καταφτάνουν περισσότεροι, αλλά πάντοτε σε σχετικά χαμηλούς αριθμούς, αφού η πλειονότητα προτιμούσε την Αυστραλία. Εξάλλου, ως το 1952 οι Έλληνες της Νέας Ζηλανδίας δυσκολεύονταν να βρουν εργασία στα αστικά κέντρα: οι λιγοστές θέσεις εργασίας στα εργοστάσια και τα καταστήματα αποτελούσαν προνόμιο των βρετανών υπηκόων. Η μισοξενία και η καχυποψία προκαλούσε σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα στους πρωτοπόρους, που αποκομμένοι στην ύπαιθρο προσπαθούσαν να επιβιώσουν ασκώντας επαγγέλματα ανεπιθύμητα στους ντόπιους.

Μετά το 1952 άρχισε να καταφτάνει στη Νέα Ζηλανδία μεγαλύτερο ρεύμα ελλήνων μεταναστών, στο οποίο υπερίσχυαν οι προερχόμενοι από τη Ρουμανία. Αυτοί, τελικά, μετά την εγκατάστασή τους στο Ουέλινγκτον, αναβάθμισαν την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των ομογενών, και –κυρίως μέσω του Συλλόγου τους, *Απόλλων*– το πνευματικό τους επίπεδο. Πάντως, ένα μέρος των Ελλήνων της Ρουμανίας σύναψαν γάμους με Ρουμάνους και Ρουμάνες, με αποτέλεσμα τα παιδιά τους να αποσχιστούν αργότερα (1971), ιδρύοντας τη Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία της Αγίας Μαρίας. Παρόλα αυτά, διατήρησαν πάντα αγαστές και λειτουργικές σχέσεις και με τη μητρόπολη και με την ελληνική κοινότητα.

Οι περίπου 1.700 έλληνες μετανάστες, που εγκαταστάθηκαν στη Νέα Ζηλανδία στην 30ετία 1945-1975, ήταν κυρίως αγρότες και ανειδίκεντοι εργάτες από τη Μακεδονία και την Πελοπόννησο. Με την άφιξη των 1.500 Ελλήνων από τη Ρουμανία και την Αίγυπτο –στην πλειονότητά τους εγγράμματων, τεχνιτών και επιστημόνων– ακολούθησε έντονη κοινωνική και οικονομική ανέλιξη του ελληνικού στοιχείου. Ωστόσο η εγκατάσταση των Ελλήνων αυτών, πέρα από τις ευεργετικές της συνέπειες, προκάλεσε και διχοστασία, επειδή ορισμένοι ομογενείς, παρακινούμενοι από έναν παράλογο εθνοτοπικό σοβινισμό, απέκλεισαν τους Ελληνορουμάνους από την ιδρυμένη από το 1923 Πανελλήνια Ένωση. Το γεγονός αυτό τους ώθησε να ιδρύσουν το δικό τους σύλλογο, τον προαναφερθέντα Απόλλωνα (1952).

Το 1961 η Κυβέρνηση της Νέας Ζηλανδίας, σε πλήρη συμφωνία με την αυστραλιανή πολιτική, ενέκρινε πρόγραμμα για την άφιξη ανύπαντρων Ελληνίδων, προκειμένου να συμβάλει στα κοινωνικά προβλήματα που προκαλούσε η σχεδόν αποκλειστικά ανδροκρατική μετανάστευση των Ελλήνων. Στα επόμενα δύο χρόνια 268 κορίτσια εγκαταστάθηκαν στη χώρα, για να εργαστούν ως βοηθοί και καθαρίστριες σε νοσοκομεία και ξενοδοχεία. Πολλές παντρεύτηκαν λίγες μόνο μέρες μετά την άφιξή τους, ορισμένες έπεσαν θύματα εκμετάλλευσης.

Το 2005 ο αριθμός των Ελλήνων δεν ξεπερνούσε τους 4.500, με κύριο πληθυσμιακό κέντρο την πρωτεύουσα Wellington, που αποτελούσε και έδρα του μητροπολίτη. Η μείωση του αριθμού των Ελλήνων από τους περίπου 7.000 του 1986 οφείλεται εν πολλοίς στη μετακίνηση των νέων προς την Αυστραλία και την παλιννόστηση των ηλικιωμένων. Το

2002 το ποσοστό των διεθνικών γάμων, σύμφωνα με τα αρχεία της μητρόπολης, ανερχόταν στο 59% και το ποσοστό των παιδιών σχολικής ηλικίας, που απέχουν από τα ελληνόγλωσσα προγράμματα, σε 46%.

Κοινοτική οργάνωση - Εκκλησία

Μέχρι το 1930, που εμφανίστηκε στο Ουέλινγκτον ο μικρασιάτης αρχιμανδρίτης Γερμανός Ηλιού, οι Έλληνες και οι αλλογενείς ομόδοξοι παρέμεναν αποίμαντοι. Πρόνοια για τις πνευματικές τους ανάγκες είχε προσφέρει μόνο η Αγγλικανική Εκκλησία. Το 1932 και το 1937 πέρασε από το Ουέλινγκτον ο δεύτερος μητροπολίτης των ορθοδόξων της Αυστραλίας και Νέας Ζηλανδίας Τιμόθεος Ευαγγελινίδης (1932-1947).

Το 1923 οι ογδόντα και πλέον έλληνες πρωτοπόροι οργάνωσαν στο Wellington την Πανελλήνιον Ένωσιν ως φορέα αλληλοβοήθειας. Η Πανελλήνιος Ένωσις έκανε φιλότιμες προσπάθειες να ιδρύσει σχολείο και να υπηρετήσει τις πνευματικές ανάγκες των μελών της, χωρίς όμως μεγάλη επιτυχία. Η πρώτη ελληνική κοινότητα ιδρύθηκε μόλις το 1945. Στη συνέχεια ο μητροπολίτης διόρισε εκεί, ως εφημέριο, τον αρχιμανδρίτη Χρυσόστομο Βογιατζόγλου. Είχε προηγηθεί (1938) η δωρεά οικοπέδου για την ανέγερση ναού από το ζεύγος Ιωάννη και Ευθυμίας Καθιστίδη. Το 1948 η Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα Νέας Ζηλανδίας του Ουέλινγκτον αναγνωρίστηκε νομικά από την κυβέρνηση. Έναν χρόνο πρωτότερα, τον Απρίλιο του 1947, ο αποχωρών μητροπολίτης Τιμόθεος εγκαίνιασε τον αυτοσχέδιο ναό-παράπηγμα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στο ιδιόκτητο οικόπεδο της κοινότητας, πριν αναγερθεί εκεί περικαλλής ναός, το Νοέμβριο του 1971. Στις 8 Ιανουαρίου 1970, ως συνέπεια της εκκλησιαστικής διένεξης που ταλάνιζε την Αρχιεπισκοπή Αυστραλίας και Νέας Ζηλανδίας, ιδρύθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο η μητρόπολη Νέας Ζηλανδίας και Εξαρχία Άπω Ανατολής, με πρώτο προκαθήμενό της τον επίσκοπο Ναζιανζού, Διονύσιο Ψιάχα. Τον διαδέχτηκε το 2003 ο χαρισματικός ιεράρχης Ιωσήφ Χαρκιολάκης.

Το 2005 λειτουργούσαν ελληνικές κοινότητες και σύλλογοι, εκτός από το Wellington, στις πόλεις Christchurch, Palmerston North, Hutt Valley, Auckland, Wanganthi και New Plymouth. Η κοινότητα του Ουέλινγκτον απαρτιζόταν από 450 εγγεγραμμένα μέλη, με σημαντική αντιπροσώπευση της δεύτερης και τρίτης γενιάς και γυναικών. Η ελληνική κυπριακή κοινότητα, που ιδρύθηκε στις 9 Μαΐου 1948 στο Ουέλινγκτον, αντιπροσώπευε συνολικά 195 οικογένειες Ελληνοκυπρίων. Στο Ουέλινγκτον λειτουργούσαν επίσης η Επιτροπή της Αγίας Ελένης, ο Πολιτιστικός Αθλητικός Σύλλογος *Ο Ολυμπιακός* (από νέους κυρίως τρίτης γενιάς), ο Σύλλογος Αιτωλοακαρνανών, η Μυτιληνιακή Αδελφότητα, η Ένωση Κυριών Νέας Ζηλανδίας, η Ένωση Νεολαίας, ο Σύλλογος Ελλήνων Αποστράτων, η Αδελφότητα των Κρητών, η Κοινότητα Κυπρίων, η Αδελφότητα Ιθακησίων *Οδυσσέας*. Από τους μακροβιότερους οργανωμένους φορείς, με πλούσια κοινωνική, πολιτιστική και εθνική δράση, παραμένει ο Πανελλήνιος Σύλλογος, που διατηρεί επιβλητικότατο πολυώροφο κτίριο στην καρδιά του Ουέλινγκτον, και η Παμμακεδονική Αδελφότητα Νέας Ζηλανδίας. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος *Απόλλων*, που ιδρύθηκε το 1952 από Ελληνορουμάνους, διατηρεί επίσης επιβλητικότατο κτίριο στο κέντρο της πρωτεύουσας. Ο Πανελλήνιος Σύλλογος των ΑΧΕΠΑΝΣ διατηρεί δύο “στοές”, μία για τους άνδρες και μία για τις γυναίκες (“Πηνελόπες”). Το Ελληνικό Κογκρέσο ιδρύθηκε ως ομάδα πολιτικής πίεσης για θέματα που σχετίζονται με τα δικαιώματα των μεταναστών και τα εθνικά ζητήματα. Οι περισσότεροι συλλογικοί φορείς του οργανωμένου Ελληνισμού της Νέας Ζηλανδίας ιδρύ-

σαν κατά καιρούς οργανισμούς νεολαίας, με εφήμερη, όμως, διάρκεια. Εφήμερη λειτουργία είχαν και άλλα συλλογικά όργανα των Ελλήνων, με ισχνό αριθμό μελών γεγονός που δεν επέτρεψε την αναγνώρισή τους από τις αρχές της Νέας Ζηλανδίας.

Η ελληνική κοινότητα του Christchurch, που ιδρύθηκε το 1961 ως η μόνη ελληνική ορθόδοξη κοινότητα του Νότιου Νησιού της Νέας Ζηλανδίας, λειτούργησε αμέσως ελληνόγλωσσο πρόγραμμα, και δέκα χρόνια αργότερα (23 Νοεμβρίου 1973) εγκαινίασε τον ορθόδοξο ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Η κοινότητα του Hutt Valley ιδρύθηκε το 1971 και τέσσερα χρόνια αργότερα ανήγειρε το ναό του Αγίου Νεκταρίου. Η κοινότητα του Palmerston North ιδρύθηκε το 1968 και τα 30 μέλη της ίδρυσαν εκεί το ναό του Αγίου Ιωάννου, χωρίς να μπορέσουν να συνεχίσουν τη λειτουργία των ελληνόγλωσσων προγραμμάτων τους. Τοπική ελληνική κοινότητα ιδρύθηκε και στην πολυπληθέστερη πόλη της Νέας Ζηλανδίας, το Auckland το 1967, και το 1970 άρχισαν εκεί ελληνόγλωσσα μαθήματα για τις 135 οικογένειες των Ελλήνων, από τις οποίες όμως το 85% έχει συνάψει διεθνικούς γάμους. Στο New Plymouth λειτουργεί Ελληνική Λέσχη, ενώ στο νοτιότατο άκρο του Νότιου Νησιού, στην πανεπιστημιούπολη Dunedin, λειτουργεί από το 1957 Σύλλογος Ελλήνων Παλαιών Πολεμιστών (Greek Ex-Servicemen's Association). Το 2003 μικρές ομάδες Ελλήνων διέμεναν στις πόλεις Napier και στην ευρύτερη περιοχή του Hastings (30 άτομα), στο Hamilton (6 άτομα), στο Masterton, όπου, το 1980, ο έλληνας επιχειρηματίας Γεώργιος Παντελής ανήγειρε εκεί, με τη βοήθεια 9 άλλων εποίκων της περιοχής το ναό της Μεταμόρφωσης.

Κοινωνική κατάσταση. Σχέσεις με το εθνικό κέντρο

Με τον τερματισμό της νοτιοευρωπαϊκής μετανάστευσης (1974) και την αθρόα έξοδο των ελλαδογεννημένων εποίκων, οι εναπομείναντες παλιοί μετανάστες στη Νέα Ζηλανδία παραμένουν, στη συντριπτική τους πλειοψηφία (92%), εκτός εργασιακής δύναμης, λαμβάνοντας συντάξεις και επιδόματα. Επίσης μικρό είναι το ποσοστό των Ελλήνων της δεύτερης και τρίτης γενιάς που παραμένουν άνεργοι (4%). Η έλλειψη ελληνονοζηλανδικής διακρατικής συμφωνίας για τη μεταφορά των συντάξεων δεν επιτρέπει την παραμονή των Ελληνονοζηλανδών στην Ελλάδα για διάστημα πέραν του εξαμήνου, ενώ σε όσους λαμβάνουν επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας και αναπηρίας δεν τους επιτρέπεται καν η έξοδος από τη χώρα.

Οι Έλληνες της Νέας Ζηλανδίας αρχικά εργάστηκαν ως βιομηχανικοί εργάτες και τεχνίτες. Μετά το 1960 η πλειονότητα στράφηκε στην προσφορά υπηρεσιών (καφενεία, εστιατόρια, φρουτάδικα και παντοπωλεία). Αρκετοί εργάζονται ως μικροεπιχειρηματίες στη διανομή τροφίμων, την αλιεία και τα οστρακοειδή, σε μικρά αναπτυξιακά έργα, κατασκευές και οικοδομές, στη βιομηχανία αλιείας και την εξόρυξη μεταλλευμάτων, κυρίως σιδήρου, στις κατασκευές και τις αγορές ακινήτων. Μερικοί πρόσφεραν υπηρεσίες στην ομογένεια χρηματοδοτώντας τη λειτουργία σχολείων και την ανέγερση ορθόδοξων ναών. Η γεωγραφική απόσταση της Νέας Ζηλανδίας από την Ελλάδα και οι περιορισμένες διακρατικές εμπορικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών δεν ενθαρρύνουν τις επενδύσεις στη μακρινή πατρίδα. Πάντως μικρός αριθμός Ελλήνων, κυρίως αυτοί με προοπτική μόνιμης παλιννόστησης, επενδύουν στην Ελλάδα, ιδιαίτερα σε κτήματα και κατασκευές.

Οι σχέσεις της ομογένειας με τις Αρχές και την πολιτική ηγεσία της χώρας φιλοξενίας υπήρξαν θετικές. Το 1905 πρώτος επί τιμή πρόξενος της Ελλάδας στη χώρα είχε διοριστεί ο γαμπρός του πρωθυπουργού Seddon, Joseph Frank Dyer ως το θάνατό του, το

1937. Το θεσμό έκτοτε υπηρέτησαν έξι πρόξενοι, ώσπου το 1984 διορίστηκε ο πρώτος διπλωμάτης καριέρας (Γεώργιος Τσώνης). Η Ελλάδα αναβάθμισε σε πρεσβεία την αντιπροσωπεία της το 1999. Στο διάστημα αυτό, τα εθνικά κέντρα της Ελλάδας και της Κύπρου τίμησαν τον νεοζηλανδικό Ελληνισμό με επισκέψεις πολιτικών, στρατιωτικών και προσωπικοτήτων της τέχνης και των γραμμάτων.

Η ομογένεια της Νέας Ζηλανδίας δεν διαθέτει ένα συλλογικό σώμα που να ασκεί πολιτική πίεση και να προωθεί δυναμικά τα αιτήματά της στην κεντρική κυβέρνηση, αν και οι Έλληνες, ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είχαν δημιουργήσει αγαστές σχέσεις με τους Νεοζηλανδούς. Οι σχέσεις αυτές καλλιεργήθηκαν εντονότερα με την άφιξη στη Νέα Ζηλανδία των “νυμφών του Πολέμου”, των εκατοντάδων Ελληνίδων από την Ελλάδα και ιδιαίτερα από την Κρήτη, οι οποίες είχαν παντρευτεί νεοζηλανδούς στρατιώτες κατά τη διάρκεια της συμμετοχής των τελευταίων στο Ελληνικό Μέτωπο. Οι ελλείψεις που προκαλούν στον Ελληνισμό της Νέας Ζηλανδίας το ασύνεκτο των δομήσεων των οργανωμένων φορέων του, εξαιτίας της απόστασης και των ενδοκοινοτικών ερίδων, καλύπτονται μερικώς από τις στενές σχέσεις που δημιουργήθηκαν με την Ελλάδα και τις υπηρεσίες της και από τις συχνές επισκέψεις των ομογενών στις γενέτειρες.

Εκπαίδευση - Τύπος - Καλές Τέχνες

Η ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης στη Νέα Ζηλανδία αρχίζει με την εμφάνιση της Εκπαιδευτικής Ένωσης (Education Union), που ίδρυσε το 1937 ο Αντώνιος Τζανής, προσκαλώντας από την Αυστραλία την εκπαιδευτικό Λευκοθέα Αμπατζή (1938-1941). Έκτοτε, παρά τους δημογραφικούς περιορισμούς, ελληνόγλωσσα προγράμματα λειτουργήσαν ανελλιπώς στο Ουέλινγκτον, αλλά και σε άλλα αστικά κέντρα. Οι μικρές, λοιπόν, αριθμητικά παροικίες των Ελλήνων της Νέας Ζηλανδίας εστίασαν την προσοχή τους σε θέματα ελληνομάθειας, αν και το 2003 η αποχή των παιδιών σχολικής ηλικίας από τα ελληνόγλωσσα προγράμματα ξεπέρασε, όπως αναφέρθηκε, το 40%. Στην πρωτεύουσα Ουέλινγκτον, όπου, άλλωστε, είναι μόνιμα εγκαταστημένο το 68% των Ελλήνων της χώρας, λειτουργεί ειδικό δίγλωσσο προσχολικό τμήμα στην ελληνική, τα έξοδα του οποίου καλύπτονται από την κυβέρνηση. Από το 1937 λειτουργεί επίσης εκεί το ελληνικό σχολείο της κοινότητας του Ουέλινγκτον με δασκάλους που διόριζε και εκμίσθωνε η παροικία και από το 1978 με τη συνδρομή του Υπουργείου Παιδείας της Ελλάδας. Η κοινότητα διατηρούσε το 2005 τρεις σχολικές μονάδες: το απογευματινό σχολείο για τους σπουδαστές σχολικής ηλικίας (41 μαθητές), τα τμήματα ενηλίκων με 14 σπουδαστές και τα τμήματα προσχολικής ηλικίας (40 μαθητές), τα οποία και επιδοτούνταν από την κυβέρνηση της Νέας Ζηλανδίας. Ωστόσο ο δείκτης συγκράτησης των ελληνόγλωσσων προγραμμάτων παραμένει ασθενής.

Το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα αναδύθηκε στη Νέα Ζηλανδία η δεύτερη και τρίτη γενιά των Ελλήνων, κατακτώντας θέσεις επιρροής και αναβαθμίζοντας το γόητρο της ομογένειας. Αρκετοί διακρίθηκαν ως γιατροί, δικηγόροι, οικονομολόγοι, μηχανολόγοι και αρχιτέκτονες, άλλοι στις τέχνες και τα γράμματα. Πολιτιστική δράση σημειώθηκε ουσιαστικά μόνο μετά την άφιξη στη Νέα Ζηλανδία των Ελλήνων από τη Ρουμανία και την Αίγυπτο. Μέσα από τον πολιτιστικό και αθλητικό *Απόλλωνα* οι νεήλυδες ανέπτυξαν πλούσιο πολιτιστικό πρόγραμμα, που περιλάμβανε θεατρικές, πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες.

Η πρώτη ελληνόγλωσση εφημερίδα που κυκλοφόρησε στη Νέα Ζηλανδία ήταν η σατιρική *Ελληνική Σάλπιγγα* (Hellenic Trumpet) του Ελληνορουμάνου Παναγιώτη Παπαφλωράτου. Ο εκδότης της, αμέσως μετά την άφιξή του (1951), είχε διοριστεί στο Κρατικό Τυπογραφείο, γεγονός που τον ώθησε με μικρά σχετικά έξοδα να προχωρήσει στην έκδοση της εφημερίδας του το Δεκέμβριο του 1952. Τον Οκτώβριο του 1982 ο Π. Μικελάτος αποφάσισε να εκδώσει το μηνιαίο *Ελληνικό Τύπο*, που συνέχιζε την έκδοσή του είκοσι χρόνια αργότερα σε άτακτα διαστήματα και ασυνεπές τεχνικό ύφος. Από το 1952 η ελληνική κοινότητα της Νέας Ζηλανδίας είχε αρχίσει την έκδοση ενημερωτικής εφημερίδας, άλλοτε ως *Κοινοτικών Δελτίων* και αργότερα ως *Κοινοτικά Νέα* και *Κοινοτικές Ειδήσεις*. Η έκδοση του δελτίου συνεχιζόταν περιοδικά ως και το 2003. Από το 1980 λειτουργεί, με ευθύνη της κοινότητας, κυριακάτικο ελληνόφωνο πρόγραμμα διάρκειας 30 λεπτών στο ραδιοσταθμό των Εθνικών Κοινοτήτων Access Radio, ενώ η μητρόπολη συνεχίζει να εκδίδει τον *Ορθόδοξον Λόγον*, που διανέμεται δωρεάν.

Το 1964 λειτούργησε ο Ελληνικός Καλλιτεχνικός Οργανισμός Νέων Νέας Ζηλανδίας (ΕΚΟΝ), με εφήμερη αλλά πλούσια θεατρική δραστηριότητα. Ο οργανισμός αυτός έδρασε ως τα τέλη του 20ού αιώνα. Με ιδιαίτερη λαμπρότητα και καθολική συμμετοχή γιορτάζεται τα τελευταία 20 χρόνια η *Ελληνική Εβδομάδα*, με την ευκαιρία των εορταστικών εκδηλώσεων της εθνικής εορτής, με θεατρικές παραστάσεις, λαϊκό γλέντι, εκθέσεις φωτογραφίας και εικαστικών τεχνών, επίδειξη μαγειρικής και μόδας και διαλέξεις.

Στις αρχές του 1986 κυκλοφόρησε η πρώτη δισκογραφική εργασία των Ελλήνων της Νέας Ζηλανδίας με τον τίτλο *Μύθος*. Η συλλογή έγινε αποδεκτή στο αγγλόφωνο κοινό, στην τοπική ραδιοφωνία και τηλεόραση, ενώ 2 από τα 10 τραγούδια της περιλήφθηκαν στο μουσικό πρόγραμμα των διεθνών αερογραμμών της *Air New Zealand*. Ακολούθησαν και άλλες ανάλογες εργασίες, καθώς και τηλεοπτικές σειρές με θέμα τον ελληνικό πολιτισμό.

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΙΟΥΛΙΟΣ
1931
JULY
1931

ATLANTIS

25^c

MONTHLY ILLUSTRATED ATLANTIS

JIM LONDOS
Ο ΕΛΛΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΡΩΤΟΘΛΑΛΙΣΤΗΣ

1. ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Ιωάννα Λαλιώτου

Η μετανάστευση στις ΗΠΑ

Η ιστορία της ελληνικής υπερπόντιας μετανάστευσης ξεκινά στο τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των μεταναστεύσεων από τη Νότια Ευρώπη, κυρίως προς τις ΗΠΑ και τον Καναδά, αλλά επίσης και προς τη Νότια Αμερική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Η μετανάστευση προς τις ΗΠΑ ήταν ένα πολύπλοκο φαινόμενο, ιδιαίτερα όσον αφορά στα δημογραφικά του χαρακτηριστικά. Ο αριθμός των ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ δεν είναι σαφής, για λόγους που αφορούν κυρίως στον τρόπο καταγραφής τους στη χώρα υποδοχής. Τα αρχεία, πάντως, των αμερικανικών υπηρεσιών καταγράφουν τη χώρα προέλευσής τους. Στην περίπτωση των Ελλήνων υπάρχουν κάποιες ιδιαιτερότητες: Όσοι προέρχονταν από περιοχές, που κατά την περίοδο της μετανάστευσης δεν εντάσσονταν στο ελληνικό κράτος, δεν καταγράφονταν σε πολλές περιπτώσεις ως Έλληνες.

Το μεγαλύτερο μέρος των πρώτων μεταναστών προερχόταν από την Πελοπόννησο. Από αυτούς μεγάλο μέρος επέστρεψε στην Ελλάδα. Μελετητές αυτού του φαινομένου του επαναπατρισμού υπολογίζουν ότι περίπου το 61% όσων μετανάστευσαν, επέστρεψαν στην πατρίδα κατά την περίοδο 1908-1939, είτε για μόνιμη εγκατάσταση είτε για μικρό χρονικό διάστημα. Ο αριθμός των ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ αυξανόταν ως την περίοδο 1922-1924, οπότε η αλλαγή της μεταναστευτικής νομοθεσίας στη χώρα υποδοχής και η εισαγωγή του συστήματος των ποσοστώσεων μείωσε δραστικά τον αριθμό των εισερχομένων μέχρι και το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Στην απογραφή του 1930 καταγράφηκαν 200.000 Έλληνες στις ΗΠΑ (με βάση τη δήλωση μητρικής γλώσσας), ενώ άλλοι υπολογισμοί ανεβάζουν το μέγεθος της ελληνοαμερικανικής κοινότητας εκείνη την περίοδο στις 350.000 ψυχές.

Οι περισσότεροι μετανάστες εγκαταστάθηκαν στα αστικά κέντρα των πολιτειών που βρίσκονται στη βόρεια και κεντρική ακτή του Ατλαντικού, ενώ σημαντικό τμήμα των πρώτων μεταναστών κατευθύνθηκε προς τις μεσοδυτικές πολιτείες (κυρίως τη Γιούτα και το Κολοράντο) και στην Καλιφόρνια, όπου εργάστηκαν τόσο στα ορυχεία όσο και στα έργα κατασκευής του σιδηροδρομικού δικτύου. Σταδιακά, και παρά τις δυσκολίες που προκάλεσε η μεγάλη οικονομική ύφεση της δεκαετίας του 1930, το μεγαλύτερο μέρος στράφηκε προς επιχειρηματικές δραστηριότητες. Η πλειονότητα των πρώτων μεταναστών ήταν βέβαια άντρες, αλλά ο αριθμός των μεταναστριών αυξανόταν σε όλη την περίοδο του Μεσοπολέμου, μια αύξηση που συνέβαλε ιδιαίτερα στη συγκρότηση ελληνικών κοινοτήτων και τη δημιουργία των συνθη-

κών για μόνιμη εγκατάσταση των Ελλήνων στις ΗΠΑ. Η αύξηση, μάλιστα, του αριθμού των γυναικών μεταναστριών κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ήταν τέτοια, που οδήγησε την ελληνική πολιτεία στη θέσπιση σχετικής νομοθεσίας που απαγόρευε τη μετανάστευση γυναικών –και παιδιών– χωρίς τη συνοδεία ενός στενού συγγενούς, ανδρικού γένους.

Τα αίτια της ελληνικής υπερατλαντικής μετανάστευσης συνδέονται με την ανάπτυξη μιας παγκόσμιας αγοράς εργατικού δυναμικού, που προσέλκυσε στις αρχές του 20ού αιώνα εκατομμύρια εργάτες και εργάτριες προς την αναπτυσσόμενη Δύση. Παράλληλα, οι οικονομικές κρίσεις στην Ελλάδα –με χαρακτηριστικό παράδειγμα την κρίση στην αγορά της σταφίδας στα τέλη του 19ου αιώνα– ώθησαν δεκάδες χιλιάδες Έλληνες προς τις ΗΠΑ. Η “Αμερική” έγινε σταδιακά ένας δυνατός πόλος έλξης για εργαζόμενους ανθρώπους, που ριψοκινδύνευαν να ξεκινήσουν μια καινούργια ζωή πέρα από τον Ατλαντικό. Οι αλυσιδωτές μετακινήσεις, η δράση των μεταναστευτικών πρακτορείων στις πόλεις και τα χωριά της ελληνικής υπαίθρου, η αλληλογραφία με μέλη της οικογένειας ή της ευρύτερης κοινότητας, που είχαν ήδη μεταναστεύσει, συγκρότησαν ισχυρά δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ της πατρίδας και των τόπων της ξενιτιάς. Οι πληροφορίες, που διακινούνταν μέσω αυτού του δικτύου, ενθάρρυναν νέους μετανάστες και σταδιακά φιλοτέχνησαν την εικόνα της “Αμερικής” ως ενός μυθικού, σχεδόν, τόπου εύκολου πλουτισμού, προόδου και ευημερίας.

Η ζωή στις νέες πατρίδες

Η ζωή των Ελλήνων στις ΗΠΑ χαρακτηρίζεται από πολυμορφία, που συνδέεται με την ποικιλία των τόπων εγκατάστασης, των επαγγελματικών δραστηριοτήτων και του μετασχηματισμού των πολιτικών και οικονομικών συνθηκών στη χώρα υποδοχής. Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα το κλίμα προς τους μετανάστες, και μάλιστα προς τους Νοτιοευρωπαίους, ήταν ιδιαίτερα δυσμενές. Η μετανάστευση ορίστηκε τότε ως πρόβλημα που συνόψιζε όλες τις μείζονες πτυχές του “κοινωνικού ζητήματος”, και αποτέλεσε έτσι μια πρόκληση για τους κοινωνικούς μεταρρυθμιστές και τους διαμορφωτές πολιτικής. Το κράτος και οι μεταρρυθμιστικοί φορείς διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στον ορισμό της μετανάστευσης ως κοινωνικού προβλήματος, με πρωταγωνιστές τους ίδιους τους μετανάστες. Οι πολέμοι της μετανάστευσης βασίζονταν συχνά σε φυλετικά επιχειρήματα, σύμφωνα με τα οποία η “νέα μετανάστευση” από τη Νότια Ευρώπη θα αλλοίωνε τα φυλετικά χαρακτηριστικά του αγγλοσαξονικού αμερικανικού έθνους, οδηγώντας, έτσι, σε μια ευρύτερη πτώση του πολιτικού και πολιτισμικού επιπέδου των ΗΠΑ. Οι συνήγοροι αυτής της άποψης επιθυμούσαν τον άμεσο περιορισμό ή και την απαγόρευση της μετανάστευσης των “κατώτερων” αυτών λαών. Η πολιτική τους επιρροή, μάλιστα, ήταν τόσο ισχυρή, ώστε σε μεγάλο βαθμό η κινητοποίησή τους οδήγησε στη θέσπιση του Νόμου για τον Περιορισμό της Μετανάστευσης, το 1924. Ο νόμος αυτός στόχευε στον περιορισμό της μετανάστευσης, επιβάλλοντας ένα σύστημα εθνικών ποσοστώσεων που καθόριζε τον αριθμό των νέων αφίξεων μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Με το νόμο αυτόν ουσιαστικά περιορίστηκε στο ελάχιστο η είσοδος νέων ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ. Το κλίμα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού εντάθηκε ιδιαίτερα στην περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέσα σε ένα πλαίσιο γενικευμένης καχυποψίας προς τους ξένους, ιδιαίτερα, βέβαια, προς εκείνους που προέρχονται από χώρες που είχαν συμμαχήσει με τη Γερμανία. Η δραστηριοποίηση ρατσιστικών οργανώσεων, όπως η Κου Κλουξ Κλαν, οδήγησε σε ξεσπάσματα βίας απέναντι στους μετανάστες, απειλώντας τη θέση τους στο εσωτερικό της αμερικανικής κοινωνίας.

Οι πρώτες ελληνικές κοινότητες στις ΗΠΑ συγκροτήθηκαν μέσα σε αυτές τις αντίξοες και συχνά εχθρικές συνθήκες. Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της πρώιμης περιόδου

ήταν η δημιουργία πολιτικών, κοινωνικών και φιλανθρωπικών οργανώσεων των Ελλήνων στις ΗΠΑ. Έντονες ήταν τότε και οι αντιπαράθεσεις βασιλικών και βενιζελικών. Στα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα δημιουργήθηκε η οργάνωση Πανελλήνιος Ένωσις, που σκοπό είχε τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μεταναστών και του ελληνικού κράτους. Αργότερα, και συγκεκριμένα στις αρχές της δεκαετίας του 1920, δημιουργούνται οι οργανώσεις ΑΗΕΡΑ (American Hellenic Progressive Association) και GAPA (Greek American Progressive Association) στο εσωτερικό των ελληνικών κοινοτήτων. Σκοπός και των δύο αυτών οργανώσεων ήταν η αντιμετώπιση των ξενοφοβικών και ρατσιστικών επιθέσεων και των πιέσεων για αφομοίωση που δέχονταν οι πρώτες ελληνικές κοινότητες στις ΗΠΑ. Η οργάνωση ΑΗΕΡΑ δραστηριοποιήθηκε με σκοπό τη μαζική πολιτογράφηση των Ελλήνων, που θα εξασφάλιζε την ομαλότερη ένταξή τους στην αμερικανική κοινωνία. Η οργάνωση GAPA έδινε, αντίθετα, μεγαλύτερη έμφαση στη διατήρηση της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας και κληρονομιάς, χωρίς παράλληλα να αντιτίθεται στον πολιτικό εξαμερικανισμό και την πολιτογράφηση των μεταναστών. Οι δύο οργανώσεις αντιπαράτέθηκαν, κάποιες φορές έντονα, ως προς τις αντιλήψεις και τα οράματά τους για τους διαφορετικούς τρόπους ένταξης των Ελλήνων μεταναστών στην αμερικανική κοινωνία.

Η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο ομογενειακών οργανώσεων αμβλύθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 και εξής. Την ίδια περίοδο, εξάλλου, οι πολιτικές αφομοίωσης και το γενικότερο κλίμα προς τους μετανάστες διαφοροποιείται στις ΗΠΑ, καθώς οι ακραίες φυλετικές αντιλήψεις σταδιακά χάνουν την πολιτική τους επιρροή και τη θέση τους παίρνουν προσεγγίσεις προς το μεταναστευτικό ζήτημα, που εμπνέονταν από τις αρχές του πολιτισμικού πλουραλισμού. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές, η ομαλή ένταξη και αφομοίωση των μεταναστών στην αμερικανική κοινωνία όχι μόνο δεν απειλούνταν, αλλά και ενισχύονταν από τη διατήρηση κάποιων από τα στοιχεία της εθνικής τους κληρονομιάς και κουλτούρας. Αυτές οι παράλληλες διαδικασίες αφομοίωσης, αλλά και ανάπτυξης της κοινοτικής ζωής των μεταναστών, καταγράφονται και μέσα από την έντονη εκδοτική δραστηριότητα των Ελλήνων της Αμερικής την περίοδο αυτή. Ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ιδρύονται εφημερίδες και περιοδικά, τόσο ελληνόγλωσσα όσο και αγγλόφωνα, όπως ο *Εθνικός Κήρυξ* και η *Ατλαντίς* στη Νέα Υόρκη, το *American Hellenic World* στο Σικάγο, ο *Προμηθεύς* στο Σαν Φρανσίσκο κ.ά. Παράλληλα εμφανίζονται ελληνοαμερικανοί συγγραφείς και αναπτύσσονται διάφορες πολιτισμικές δραστηριότητες, όπως θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, παρελάσεις, χοροί και εκδηλώσεις. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ελληνοαμερικανικής δημόσιας σφαίρας έπαιξε και η Ελληνική Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή, κυρίως όσον αφορά στην οργάνωση των ελληνικών σχολείων, αλλά και άλλες δραστηριότητες και πτυχές του κοινοτικού βίου των ελλήνων μεταναστών και των απογόνων τους στις ΗΠΑ.

Η επίδραση της υπερατλαντικής μετανάστευσης στην Ελλάδα

Η νέα εμπειρία της υπερατλαντικής εργατικής μετανάστευσης στις ΗΠΑ άσκησε τεράστια επίδραση στην κατανόηση της σχέσης μεταξύ εθνικής ταυτότητας και Διασποράς στην Ελλάδα. Η εργατική μετανάστευση των Ελλήνων παρήγε εικόνες, αντιλήψεις, αναπαραστάσεις, στερεότυπα και ιδεολογικά σχήματα, που καθόρισαν το κοινωνικό και πολιτικό προφίλ του μετανάστη στην ελληνική κοινωνία για πολλές δεκαετίες.

Αρχικά οι κοινωνικοί επιστήμονες και οι αναλυτές της εποχής αντιλήφθηκαν τη μετανάστευση ως πολύπλευρο φαινόμενο, που άγγιζε τους σημαντικότερους τομείς του δημόσιου συμφέροντος. Οι απόψεις, βέβαια, για τα υπέρ και τα κατά της μετανάστευσης ποίκιλλαν. Κάποι-

οι υποστήριζαν ότι η Ελλάδα μετά το 1920 είχε καταλάβει τη θέση της κατεξοχήν χώρας εξαγωγής μεταναστών στη διεθνή οικονομία, εφόσον αποκόμιζε πολύ περισσότερα έσοδα από την εξαγωγή εργατικού δυναμικού παρά από την εξαγωγή υλικών οικονομικών αγαθών. Άλλοι ήταν περισσότερο επιφυλακτικοί και διατύπωναν υποθέσεις για τον πολύπλευρο χαρακτήρα του μεταναστευτικού φαινομένου. Η συζήτηση δεν εξαντλήθηκε στα οικονομικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματά του, αλλά επεκτάθηκε και σε άλλες σημαντικές πτυχές, όπως η δημογραφική, η υγειονομική, η εθνική, η ηθική και η στρατιωτική. Οι οικονομολόγοι έθεταν ερωτήματα όπως τα ακόλουθα: Η μετανάστευση προκαλεί πληθυσμική συρρίκνωση ή μήπως ενδέχεται ακόμη και να μειώνει το ρυθμό της πληθυσμικής αύξησης; Η μετανάστευση έχει επιπτώσεις στην εθνική υγεία, συμβάλλοντας στη διάδοση άγνωστων ή σπάνιων ασθενειών; Νεκρώνει την εθνική συνείδηση των μεταναστών και των απογόνων τους; Μήπως επιδεινώνει τη στρατηγική θέση της Ελλάδας σε σύγκριση με τους βαλκάνιους γείτονές της, εφόσον πάρα πολλοί επίστρατοι δεν θα παρουσιαστούν για να εκτελέσουν τη στρατιωτική τους θητεία;

Μολονότι από οικονομική άποψη η μετανάστευση θεωρήθηκε “φυσική” και αναμφίβολα θετική εξέλιξη, οι πολιτισμικές και οι εθνικές συνέπειές της έπρεπε να αποτιμηθούν με ύψιστη προσοχή. Το σημαντικότερο, μάλιστα, ήταν ότι οι αρχές όφειλαν να αναλάβουν πολιτικές πρωτοβουλίες, προκειμένου να διαχειριστούν τις επιπτώσεις της· συνεπώς κρινόταν απαραίτητη η κρατική παρέμβαση. Το ελληνικό Κοινοβούλιο από το 1905 ως το 1912 ανέθεσε σε διάφορους κρατικούς ιθύνοντες να συγκεντρώσουν στοιχεία και να υποβάλουν λεπτομερείς εκθέσεις για τη μετανάστευση από την Ελλάδα προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στόχος των αναφορών αυτών ήταν να περιγράψουν τα βασικά χαρακτηριστικά του φαινομένου, να πληροφορήσουν την κυβέρνηση, να προτείνουν κατάλληλα νομοθετικά μέτρα, να ανταποκριθούν στις λαϊκές αντιδράσεις και να βοηθήσουν το κράτος να απαντήσει δεόντως στις κατηγορίες για αδιαφορία απέναντι στην “εθνική απειλή”, οι οποίες εκτοξεύονταν δημόσια από διάφορες πλευρές. Το 1912, σύμφωνα με τις υποδείξεις των διάφορων επιτροπών, υποβλήθηκε στη Βουλή ένα νομοσχέδιο για τη μετανάστευση. Η πρόταση νόμου υποστήριζε ότι το κράτος όφειλε να αναλάβει διαχειριστικό ρόλο, ο οποίος δεν θα αποσκοπούσε στην ενθάρρυνση ή την αποθάρρυνση της μετανάστευσης, αλλά στη ρύθμιση των μεταναστευτικών διαδικασιών και πρακτικών. Στις σχετικές εκθέσεις διαφαίνεται πως οι ελληνικές επιτροπές άντλησαν διδάγματα, μελετώντας παλαιότερα νομοθετικά κείμενα άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Ως παράδειγμα χρησιμοποιήθηκε ιδίως η ιταλική περίπτωση, εξαιτίας των ομοιοτήτων του φαινομένου στις δύο χώρες. Μολονότι η μετανάστευση συνιστούσε συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα κάθε έλληνα πολίτη, το κράτος, τελικά, εφάρμοσε συγκεκριμένα περιοριστικά μέτρα, που αφορούσαν μόνο στη μετανάστευση γυναικών και ανηλίκων. Η επικοινωνία ανάμεσα στην Ελλάδα και τις υπό διαμόρφωση μεταναστευτικές κοινότητες αποτέλεσε επίσης αντικείμενο κρατικού ενδιαφέροντος. Πολλές επιτροπές για τη μετανάστευση επισήμαναν ότι ήταν απαραίτητο να αυξηθεί η συχνότητα και η ταχύτητα των μεταφορών που συνέδεαν την Ελλάδα με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Παρότρυναν, λοιπόν, την κυβέρνηση να υποστηρίξει και να ενθαρρύνει τις ελληνικές ατμοπλοϊκές εταιρείες, με το επιχείρημα ότι αυτό θα συνέβαλλε στην καλλιέργεια στενότερων σχέσεων ανάμεσα στο έθνος και τους μετανάστες του στις ΗΠΑ.

Καθώς, ωστόσο, μεσολάβησαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και οι επόμενες πολιτικές κρίσεις στην Ελλάδα, ο σχετικός νόμος ψηφίστηκε πολύ αργότερα, μόλις το 1920. Ο Νόμος περί Μεταναστεύσεως και Εκπατρισμού δεν καθόριζε μόνο πώς το κράτος θα αναλάμβανε τη διαχείριση και την επίβλεψη των μεταναστευτικών πρακτικών και τον έλεγχο όσων επωφελούνταν οι

318

κονομικά από αυτές (δηλαδή των μεταναστευτικών πρακτορείων και των ατμοπλοϊκών εταιρειών)· περιλάμβανε επίσης και τον επίσημο ορισμό του “μετανάστη” ως διακριτής κοινωνικής φυσιογνώμιας. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, στο μετανάστη και τη μετανάστευση αποδίδονταν τρία χαρακτηριστικά: η διηπειρωτική μετακίνηση, η κοινωνικά και οικονομικά μειονεκτική θέση και ο συλλογικός χαρακτήρας. Τούτα τα τρία στοιχεία καθιστούσαν αδιαμφισβήτητη τη μετανάστευση στις Ηνωμένες Πολιτείες διακριτή κατηγορία πληθυσμικής μετακίνησης. Ο Ίων Δραγούμης, ο οποίος ασχολήθηκε εκτενώς με τον Ελληνισμό στις αρχές του 20ού αιώνα, παρατήρησε ότι «άλλες χώρες είναι εκείνες όπου οι Έλληνες είναι ιθαγενείς, καί άλλες εκείνες, όπου είναι άποικοι, πάροικοι, μέτοικοι, μετανάσται, απόδημοι. Στην Ανατολική Ρωμυλία οι Έλληνες είναι ιθαγενείς. Στην Αμερική είναι πάροικοι». Οι Ηνωμένες Πολιτείες, ως χώρα υποδοχής μεταναστών, θεωρούνταν εξωτική για τον Ελληνισμό. Η διάχυση της Αμερικής στη δημόσια φαντασία της εποχής σχετιζόταν, ασφαλώς, με την αυξανόμενη πολιτική επιρροή των ΗΠΑ στην Εγγύς Ανατολή, με τη σταδιακή συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η χώρα αυτή εξελισσόταν σε παγκόσμια δύναμη πρώτου μεγέθους και με τις λαϊκές αναπαραστάσεις της ζωής εκεί, τις οποίες διέδιδαν οι παλιννοστούντες μετανάστες στην Ελλάδα.

Η σταδιακή διάδοση των ιστοριών για τις δυσκολίες της ζωής στην ξενιτιά, τις διακρίσεις και τη σκληρότητα που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες συνέβαλαν στη δημιουργία μιας εικόνας του έλληνα μετανάστη που συνόψιζε ένα μεγάλο μέρος των ιστορικών αντιξοοτήτων τις οποίες έπρεπε να αντιπαλέψει το ελληνικό έθνος συνολικότερα. Το θέατρο,

ιδιαίτερα η σάτιρα και οι επιθεωρήσεις, τα δημοτικά τραγούδια, η λογοτεχνία και αργότερα ο κινηματογράφος κατέγραψαν αυτή τη σκληρή πλευρά της μετανάστευσης. Ωστόσο, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η αντίληψη της ελληνικής κοινωνίας για τη μετανάστευση κυριαρχείται από τις ιστορίες επιτυχίας, που υπερτόνιζαν τις ευκαιρίες για κοινωνική ανέλιξη που παρείχαν οι συνθήκες ζωής στην Αμερική. Γενικότερα οι αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας για τη μετανάστευση στην Αμερική διατήρησαν σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα μια αμφιθυμία, καθώς περιλάμβαναν τόσο θετικές αποτιμήσεις της “προκοπής” των Ελλήνων στην ξενιτιά όσο και φόβους για τις κακουχίες του εκπατρισμού.

Η μεταπολεμική μετανάστευση

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο νέες μεταναστεύσεις σημάδεψαν την ιστορία του ελληνικού κράτους. Οι πολιτικές διαμάχες, οι οικονομικές δυσκολίες, οι ευρύτεροι κοινωνικοί μετασχηματισμοί και οι διεθνείς συγκυρίες οδήγησαν χιλιάδες Ελλήνων να μεταναστεύσουν προς τη Δυτική Ευρώπη, την Αυστραλία και τη Βόρεια Αμερική. Αλλάζοντας τη μεταναστευτική τους πολιτική, στο πλαίσιο προγραμμάτων που είχαν στόχο την υποστήριξη πληθυσμών που εκτοπίστηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι ΗΠΑ δέχονται μεγαλύτερους αριθμούς ελλήνων μεταναστών. Η μαζικότητα της μετανάστευσης εκείνη την εποχή προκάλεσε πολύ έντονες δημόσιες συζητήσεις στην Ελλάδα, που αφορούσαν στις αιτίες, αλλά και τα οικονομικά, κυρίως, πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μετακίνησης του εργατικού δυναμικού. Η λαϊκή κουλτούρα των δεκαετιών 1960 και 1970 είναι πλούσια σε καταγραφές αυτών των νέων μετακινήσεων. Ο Έλληνας μετανάστης γίνεται, τότε, πρωταγωνιστής σε λαϊκά τραγούδια και κινηματογραφικές ταινίες, που αφορούσαν στα αδιέξοδα του εθνικού μας βίου, κυρίως στο επίπεδο της πολιτικής και της οικονομίας.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εδραίωση των ελληνικών κοινοτήτων στις ΗΠΑ. Η ελληνική αντίσταση στη γερμανική κατοχή, στο πλευρό των συμμαχικών δυνάμεων, δημιούργησε πολύ θετικές και ηρωικές εικόνες του Ελληνισμού στις ΗΠΑ. Μετά το τέλος του Πολέμου, οι Έλληνες στις ΗΠΑ επιτυγχάνουν σημαντική οικονομική, πολιτική και πολιτιστική άνοδο, και πολλοί διακρίνονται στην πολιτική, τις επιστήμες και τις τέχνες. Εξάλλου, αν και οι σχέσεις μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης γενιάς των ελλήνων μεταναστών δεν ήταν πάντα ομαλές, εντούτοις οι ελληνοαμερικανικές κοινότητες ενισχύθηκαν σημαντικά από τα νέα ρεύματα μετανάστευσης από την Ελλάδα. Κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες αυξάνεται και η παρουσία των Ελληνοαμερικανών στην Ελλάδα, κυρίως σε οικονομικό επίπεδο, μέσω των εμβασμάτων στα μέλη της οικογένειας που παρέμεναν στην πατρίδα, αλλά και μέσω δωρεών και έργων που πραγματοποιούνταν στην ελληνική ύπαιθρο, με χρηματοδοτήσεις εύπορων ομογενών.

Οι ρυθμοί της ελληνικής μετανάστευσης προς τις ΗΠΑ μειώνονται σταδιακά από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και μετά. Η μετακίνηση αφορά πια κυρίως στην πραγματοποίηση σπουδών, αλλά και την απασχόληση εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού από την Ελλάδα στις ΗΠΑ. Εξάλλου η χώρα μας, κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, έχει μετατραπεί σε χώρα υποδοχής μεταναστών, προσελκύοντας χιλιάδες ανθρώπων από τα Βαλκάνια, τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και από την Αφρική και την Ασία. Στο σύγχρονο πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ μετατρέπεται σταδιακά σε σημαντικό κομμάτι της εθνικής μας μνήμης, της ιστορίας και της παράδοσης και οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και ελληνικής ομογένειας στην Αμερική αφορούν κυρίως στο επίπεδο των πολιτισμικών ανταλλαγών και της επικοινωνίας.

TOM. B., AP. 1
LANDYAPHOI
1916

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ

VOL. II, NO. 1
JANUARY
1916

1ANDYAP102-10VNI02-4916 2

2. ΚΑΝΑΔΑΣ

Στέφανος Κωνσταντινίδης

Οι πρώτες αφίξεις

Η ελληνική μετανάστευση στον Καναδά είναι συνδεδεμένη, από τα τέλη του 19ου αιώνα ως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με το μεταναστευτικό ρεύμα προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Είναι πολύ πιθανόν έλληνες ναυτικοί να είχαν επισκεφτεί τις καναδικές ακτές πολύ πριν τον 19ο αιώνα. Αναφέρονται, για παράδειγμα, μερικά ελληνικά ονόματα ανάμεσα στους πρώτους ισπανούς και γάλλους εξερευνητές των καναδικών ακτών του 16ου και του 17ου αιώνα. Υπάρχουν, επίσης, γενικές μαρτυρίες για παρουσία Ελλήνων στον Καναδά και κατά τον 18ο αιώνα. Ωστόσο, οι πρώτες σαφείς αναφορές αφορούν σε Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στον Καναδά από το 1843 και εξής. Η καναδική απογραφή του 1891 επιβεβαιώνει την ελληνική παρουσία στη χώρα, που όμως ήταν ασήμαντη: μόλις 39 άτομα σε ολόκληρη την επικράτεια. Στην απογραφή του 1901 ο αριθμός αυτός θα ανέβει στους 291 και λίγα χρόνια αργότερα ακόμα περισσότερο (ανάμεσα στο 1900 και το 1907 εγκαταστάθηκαν στον Καναδά 2.540 μετανάστες). Οι περισσότεροι ήταν φτωχοί αγρότες και προέρχονταν κυρίως από τα νησιά και την Πελοπόννησο. Χωρίς ειδίκευση και αγνοώντας τη γλώσσα του τόπου, αναγκάστηκαν να πάρουν τις πιο δύσκολες δουλειές με χαμηλούς μισθούς και κάτω από σκληρές συνθήκες.

Παρόλα αυτά ο αριθμός τους αυξανόταν συνεχώς. Το 1911 υπολογίζονται σε 3.014 και το 1921 σε 5.740 άτομα. Μια δεκαετία αργότερα, το 1931, θα φτάσουν τους 9.444 και το 1941 τους 11.692. Το 1951, οπότε και θα αρχίσει το δεύτερο μεγάλο κύμα της μεταπολεμικής μετανάστευσης προς τον Καναδά, ο αριθμός των ελλήνων μεταναστών είχε ανέλθει σε 13.966 άτομα.

Κοινοτική οργάνωση

Με την αύξηση του αριθμού των Ελλήνων στις διάφορες περιοχές του Καναδά άρχισε και η δημιουργία, στις μεγάλες πόλεις, των πρώτων ελληνικών κοινοτήτων. Με βάση τις μαρτυρίες που έχουμε, η πρώτη κοινότητα δημιουργήθηκε στο Μόντρεαλ, το 1906, που ήταν, άλλωστε, και η μητρόπολη του καναδικού Ελληνισμού. Το 1907 η κοινότητα θα αποκτήσει δική της εκκλησία και δικό της ιερέα. Η δεύτερη κοινότητα θα ιδρυθεί στο Τόρόντο, το 1909. Το 1927 θα ιδρυθεί η τρίτη Κοινότητα, στο Βανκούβερ, ενώ την ίδια εποχή μικρότερες κοινότητες ιδρύθηκαν και σε άλλα μέρη του Καναδά, όπως το Χάλιφαξ, η Οτάβα, η πόλη του Κεμπέκ, το Έντμοντον, κ.λπ. Παράλληλα με τη δημιουργία κάποιων παροικιακής ζωής, αρχίζουν να ιδρύονται επίσης και διάφοροι σύλλογοι δίπλα στις κοινότητες. Στην αρχή επρόκειτο για μορφωτικούς συλλόγους χωρίς τοπικό χαρακτήρα, αλλά στη συνέχεια δημιουργήθηκαν οι πρώτοι εθνικοτοπικοί σύλλογοι, που συγκέντρωναν άτομα από την ίδια περιοχή, την ίδια πόλη και κάποιες φορές και από ένα μόνο χωριό. Ο πρώτος εθνικοτοπικός σύλλογος δημιουργήθηκε, κατά πάσα πιθανότητα, στο Μόντρεαλ από Κρητικούς, στις αρχές του 20ού αιώνα.

Οι πρώτοι έλληνες μετανάστες, ξεκομμένοι, ακόμη, από την καναδική ζωή, μεταφέρουν μαζί τους την ελληνική πραγματικότητα: τα έθιμα, τη θρησκεία και τα προβλήματα της πατρίδας. Έτσι, στους Βαλκανικούς Πολέμους θα κινητοποιηθούν, για να βοηθήσουν την Ελλάδα, μερικοί, μάλιστα, κατατασσόμενοι ως εθελοντές στον ελληνικό στρατό. Με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο θα μεταφερθούν και στις ελληνικές κοινότητες του Καναδά οι

συνέπειες του Εθνικού Διχασμού. Στο Μόντρεαλ, για παράδειγμα, δημιουργήθηκε το 1925 μια δεύτερη κοινότητα με δική της εκκλησία και δικό της σχολείο. Μονάχα όταν κόπασαν, κάπως, οι αντιπαραθέσεις στην Ελλάδα, θα επανέλθει και η σχετική ενότητα στην ομογένεια, κυρίως μετά το 1930. Στην περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου πολλοί Ελληνοκαναδοί υπηρέτησαν στον καναδικό στρατό. Επίσης, την ίδια περίοδο, δημιουργήθηκε το Ελληνικό Ταμείο Αρωγής Πολέμου (Greek War Relief Fund), για να βοηθήσει την Ελλάδα. Μέσω του Καναδικού Ερυθρού Σταυρού, οι Έλληνες του Καναδά έστειλαν χιλιάδες δολάρια στην Ελλάδα σε τρόφιμα, ρούχα και φάρμακα, προπάντων στα χρόνια της κατοχής.

Η μεταπολεμική μετανάστευση

Οι μικρές ελληνικές κοινότητες του Καναδά θα αλλάξουν ριζικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με το δεύτερο μεγάλο κύμα ελληνικής μετανάστευσης στη χώρα αυτή. Τα έτη 1945 και 1971 εγκαταστάθηκαν στον Καναδά ως μετανάστες 107.780 Έλληνες. Από αυτούς περίπου το 10% δεν προερχόταν από τη μητροπολιτική Ελλάδα, αλλά από άλλες παροικίες του Εξωτερικού (από την Αίγυπτο π.χ.), που αντιμετώπιζαν, τότε, σοβαρά προβλήματα επιβίωσης. Αλλά και η μετανάστευση από τη μητροπολιτική Ελλάδα επηρεάστηκε από τα προβλήματα που είχαν προκαλέσει ο πόλεμος, η Κατοχή και ο Εμφύλιος. Ο μεγάλος, πάντως, αριθμός των ελλήνων μεταναστών έφτασε στον Καναδά στα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια, με αποκορύφωση το 1967 (10.650 μετανάστες). Από το 1974 άρχισε η σταδιακή πτώση της ελληνικής μετανάστευσης, που θα μηδενιστεί, σχεδόν, στα χρόνια που ακολούθησαν το 1985. Αντίθετα, σημαντική είναι η παλινδρόσηση, που άρχισε αμέσως μετά την μεταπολίτευση στην Ελλάδα, το 1974, και συνεχίστηκε σε πιο έντονους ρυθμούς τη δεκαετία του '80.

Η πλειονότητα των μεταναστών της περιόδου 1950-1974 προερχόταν από την ελληνική ύπαιθρο. Τα κοινά χαρακτηριστικά τους ήταν η περιορισμένη μόρφωση, η άγνοια της γλώσσας της χώρας υποδοχής και το όνειρο της γρήγορης επιστροφής στην πατρίδα με κάποιες οικονομίες. Κατά κανόνα αυτοί που προέρχονταν από μη ελλαδικές ελληνικές εστίες (Τουρκία, Αίγυπτο, Κύπρος) είχαν ζήσει σε αστικά κέντρα, ήταν σχετικά μορφωμένοι, ήξεραν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής και είχαν κάποια επαγγελματική ειδίκευση. Θα πρέπει, επίσης, να γίνει ειδική αναφορά σε μια ομάδα μεταναστριών του 1955. Πρόκειται για τις Ελληνίδες που έρχονταν στον Καναδά μέσω ειδικών πρακτορείων, για να εργαστούν ως οικιακές βοηθοί μετά από πρόσκληση πλούσιων, συνήθως, οικογενειών παλιών ελλήνων μεταναστών ή και Καναδών. Οι γυναίκες αυτές εργάστηκαν τις περισσότερες φορές κάτω από άθλιες συνθήκες για πολλά χρόνια, χωρίς καμιά προστασία.

Οι μεταπολεμικοί Έλληνες μετανάστες θα εγκατασταθούν κυρίως στις δύο μεγάλες καναδικές πόλεις, το Μόντρεαλ και μετά το 1960 κατά προτίμηση στο Τορόντο. Σήμερα ο ελληνικός πληθυσμός του Τορόντο υπολογίζεται σε 100 χιλιάδες, περίπου, και του Μόντρεαλ σε 80 χιλιάδες. Η διαφορά αυτή συνδέεται με το γεγονός ότι το Τορόντο, επειδή αναπτύχθηκε με γοργούς ρυθμούς, εξελίχθηκε σε οικονομική μητρόπολη του Καναδά. Το τρίτο κέντρο, όπως και προπολεμικά, θα παραμείνει το Βανκούβερ, ενώ μικρότερες παροικίες αναπτύχθηκαν στο Έντμοντον, το Κάλγκαρι, το Γουϊνιπεγκ, την Οτάβα, το Χάλιφαξ και αρκετές μικρές πόλεις της επαρχίας του Οντάριο.

Όπως ήταν φυσικό, οι μεταπολεμικοί μετανάστες άλλαξαν την όψη των ελληνικών παροικιών του Καναδά. Η κινητικότητα, όμως, μέσα στις παροικίες ευνοούσε τους παλιούς μετανάστες, που έλεγχαν και την οργανωτική τους δομή (κοινότητες, εκκλησίες, σωματεία, σχολεία, κ.λπ.). Τα παιδιά των παλιών μεταναστών, που είχαν στο μεταξύ ενταχθεί στην

καναδική κοινωνία, αναδείχτηκαν μεταπολεμικά ως ελεύθεροι επαγγελματίες, έμποροι και ακαδημαϊκοί. Πάντως, όσο προχωρούσε η ενσωμάτωση τόσο περιοριζόταν και το ενδιαφέρον τους για την Ελλάδα, ενώ, αντίθετα, οι νέοι μετανάστες παρέμειναν, εύλογα, περισσότερο δεμένοι με τον τόπο της καταγωγής τους. Πάντως και ανάμεσα στη νεότερη γενιά των μεταπολεμικών μεταναστών θα αρχίσει κάποια κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα, με την ανάδειξη, δίπλα στους εργάτες, μικροεπιχειρηματιών, μικροκαταστηματαρχών, ιδιοκτητών εστιατορίων και βιοτεχνών. Σε γενικές γραμμές, όμως, οι συνθήκες ζωής των νέων μεταναστών στα πρώτα χρόνια είναι πολύ σκληρές. Επιπλέον, οι παλιοί μετανάστες δεν τους δέχονταν πάντοτε με ενθουσιασμό. Θα δημιουργηθεί, έτσι, ένα σχίσμα ανάμεσα στους παλιούς και τους νέους μετανάστες, που θα επεκτείνεται όσο αυξάνεται η μετανάστευση. Η απριλιανή δικτατορία στην Ελλάδα θα βαθύνει το χάσμα αυτό. Το κατεστημένο των ελληνικών παροικιών, καθώς και η Εκκλησία, έμμεσα ή άμεσα, υποστήριξαν τη δικτατορία, ενώ, αντίθετα, οι αντιδικτατορικές οργανώσεις βρήκαν κυρίως υποστήριξη στους νέους μετανάστες. Η παρουσία αρκετών πολιτικών εξορίστων θα ενισχύσει την αντιδικτατορική κίνηση. Ανάμεσά τους και ο μετέπειτα πρωθυπουργός της Ελλάδας, Ανδρέας Παπανδρέου, που πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της επταετίας στο Τorónton.

Κοινοτική οργάνωση - Εκπαίδευση

Η ρήξη ανάμεσα στους νέους μετανάστες και τους “παλιούς”, που έλεγχαν την οργανωτική δομή των παροικιών, ιδίως τις κατά τόπους κοινότητες, οδήγησε με πρωτοβουλία των πρώτων στη δημιουργία μιας σειράς νέων οργανισμών, κυρίως μορφωτικών και εκπαιδευτικών, με κύριο στόχο τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας στα Ελληνόπουλα, αλλά και την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων. Η πτώση της δικτατορίας και ο χρόνος γεφύρωσαν τις διαφορές ανάμεσα στις προηγούμενες και τις νεότερες γενιές, ανανέωσαν τα μέλη των ελληνικών κοινοτήτων και συνέβαλαν στον εκδημοκρατισμό των φορέων της ομογένειας. Πάντως εξακολουθεί να υφίσταται η διαφορά προσέγγισης των ομογενειακών πραγμάτων, με την Εκκλησία να θέλει τις κοινότητες ενορίες και τους νέους μετανάστες να επιδιώκουν να τις μετατρέψουν σε αστικούς οργανισμούς. Τελικά οι μεγαλύτερες κοινότητες του Μόντρεαλ και του Τorónton πέτυχαν ένα ημιαστικό καθεστώς, χωρίς, όμως, να διακόψουν τη συνεργασία τους με την Εκκλησία. Τα δημοκρατικά εκλεγμένα συμβούλια των κοινοτήτων διαχειρίζονται τα περιουσιακά τους στοιχεία και έχουν την ευθύνη για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση, καθώς και τις πολιτιστικές και πολιτικές δραστηριότητες των οργανισμών τους. Η Εκκλησία έχει την ευθύνη στα καθαρά εκκλησιαστικά θέματα, αλλά οι ναοί είναι ιδιοκτησία των κοινοτήτων, οι οποίες πληρώνουν και τους ιερείς.

Η ελληνική ορθόδοξη Εκκλησία στον Καναδά ήταν αρχικά επισκοπή, υπαγόμενη στην Αρχιεπισκοπή Αμερικής. Από το 1996 αναβαθμίστηκε σε Μητρόπολη και υπάγεται απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Στις 27 Απριλίου 1982, και ύστερα από προσπάθειες αρκετών ετών, ιδρύθηκε ένας συντονιστικός φορέας των διαφόρων ελληνοκαναδικών οργανώσεων, το λεγόμενο Ελληνοκαναδικό Κογκρέσο. Στο Κογκρέσο ανήκουν, θεωρητικά τουλάχιστον και εφόσον το θελήσουν, οι διάφορες κοινότητες, σύλλογοι και οργανισμοί των Ελληνοκαναδών. Η προσπάθεια του Κογκρέσου ήταν και είναι να αναδειχθεί στον κατεξοχήν αντιπροσωπευτικό οργανισμό, που θα προασπίζεται τα συμφέροντα των Ελληνοκαναδών και του Ελληνισμού, γενικότερα, προς την πλευρά των καναδικών Αρχών (ομοσπονδιακή κυβέρνηση, επαρχιακές κυβερνήσεις, τοπικές αρχές) και –σε όσα αφορούν στους ίδιους τους μετανάστες–

προς την πλευρά της Ελλάδας. Ας σημειωθεί ότι και άλλες εθνικές ομάδες της χώρας έχουν δημιουργήσει ανάλογες οργανώσεις, ακολουθώντας, όχι πάντοτε με επιτυχία, τη δομή των αντίστοιχων συντονιστικών φορέων της εβραϊκής Διασποράς. Στην περίπτωση του Ελληνοκαναδικού Κογκρέσου υπάρχουν ακόμα αρκετές αδυναμίες, που το εμποδίζουν να αναδειχθεί σε μια δυναμική τριτοβάθμια αντιπροσωπευτική οντότητα. Επιπλέον, δεν διαθέτει την αναγκαία οικονομική δύναμη που θα του επέτρεπε να εκπληρώσει τους σκοπούς του. Εκτός από το “εθνικό” Κογκρέσο, υπάρχουν και άλλοι οργανισμοί, με παρόμοιο σχήμα, οι οποίοι κινούνται σε περιφερειακό επίπεδο. Πρόκειται για τα επαρχιακά Κογκρέσα.

Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στον Καναδά έχει μακρόχρονη παράδοση. Με τη δημιουργία των πρώτων κοινοτήτων στις αρχές του 20ού αιώνα οι Έλληνες δημιούργησαν ταυτόχρονα ελληνικό σχολείο και εκκλησία, με ευθύνη της κοινότητας. Πρόκειται για το γνωστό τρίπτυχο Κοινότητα-Σχολείο-Εκκλησία. Οι μεταπολεμικοί μετανάστες θα επεκτείνουν το ελληνόγλωσσο σχολικό δίκτυο, επειδή οι κοινότητες αδυνατούσαν να τους εξυπηρετήσουν. Έτσι δημιουργήθηκαν τάξεις ελληνικών από συλλόγους και ομοσπονδίες γονέων, αλλά και από εθνικοτοπικούς συλλόγους και ιδιώτες. Το πρώτο ελληνικό σχολείο στον Καναδά και σε ολόκληρη τη Βόρεια Αμερική ήταν ο *Πλάτων*, που ιδρύθηκε στο Μόντρεαλ το 1910. Ως συνέχεια του *Πλάτωνα*, από το 1926 και εξής, θεωρείται το ημερήσιο σχολείο *Σωκράτης*, που λειτουργεί ως τις μέρες μας στο Μόντρεαλ (65% γαλλικά, 25% ελληνικά και 10% αγγλικά) με ευθύνη της εκεί ελληνικής κοινότητας. Το σχολείο αυτό ακολουθεί το πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας του Κεμπέκ, από το οποίο, άλλωστε, και επιχορηγείται.

Σήμερα κάπου 10 χιλιάδες μαθητές στον Καναδά φοιτούν στα ελληνόγλωσσα σχολεία των διαφόρων παροικιακών φορέων, σε πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο επίπεδο. Ως τη δεκαετία του '80 ο αριθμός αυτός κυμαινόταν στις 17 χιλιάδες. Η μείωση του μαθητικού πληθυσμού των ελληνόγλωσσων εκπαιδευτικών φορέων θα πρέπει να αποδοθεί στο πέρασμα από την πρώτη γενιά των ελλήνων μεταναστών στη δεύτερη και την τρίτη.

Οικονομική δραστηριότητα

Ο καναδικός ελληνισμός περνά σήμερα ένα μεταβατικό στάδιο. Η μάζα των μεταπολεμικών μεταναστών στις δεκαετίες του '70 και του '80 ήταν συγκεντρωμένη σε ορισμένους τομείς της καναδικής οικονομικής ζωής, με βασικότερους τα εστιατόρια, τις βιομηχανίες ρούχων, τις υπηρεσίες καθαρισμού κτιρίων και το μικροεμπόριο. Τα εστιατόρια αποτέλεσαν πάντα, από την αρχή, έναν τομέα επιλογής των ελλήνων μεταναστών. Ήδη σε μια καταγραφή που έγινε το 1953, το 64% των επιχειρήσεων, τις οποίες είχαν οι Έλληνες, ήταν εστιατόρια και καφενεία. Πρόκειται, στις περισσότερες περιπτώσεις, για οικογενειακές επιχειρήσεις στις οποίες εργάζονται από 10 ως 15 ώρες την ημέρα όλα τα μέλη της οικογένειας, συμπεριλαμβανομένων, πολλές φορές, και των παιδιών. Θα πρέπει να σημειωθεί, πάντως, πως οι Ελληνοκαναδοί της δεύτερης γενιάς αποφεύγουν πια τον τομέα αυτόν της οικονομικής δραστηριότητας των ομοεθνών τους, προφανώς αποζητώντας άλλους τρόπους κοινωνικής ανόδου και καταξίωσης. Γενικά, εξάλλου, στη δεύτερη και την τρίτη γενιά των Ελληνοκαναδών υπάρχει μια κοινωνική κινητικότητα, που οφείλεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην εκπαίδευση. Μια πρόσφατη μελέτη, βασισμένη στα στοιχεία της καναδικής απογραφής του 1996, έδειξε ακριβώς τις σημαντικές αλλαγές που συντελούνται στις ελληνοκαναδικές παροικίες. Στον τομέα της εκπαίδευσης π.χ. οι Έλληνες που ήρθαν ως μετανάστες, μόνο 16% στους άντρες και 17,2% στις γυναίκες είχαν απολυτήριο γυ-

μνασίου. Σε όσους, όμως, γεννήθηκαν στον Καναδά τα ποσοστά ανεβαίνουν σε 22,2% για τους άντρες και 24,3% για τις γυναίκες. Ακόμη πιο δραματική είναι η διαφορά στα ποσοστά αυτών που έχουν πανεπιστημιακό πτυχίο. Στους Ελληνοκαναδούς που ήρθαν ως μετανάστες το ποσοστό αυτό ήταν 9,6% για τους άντρες και 7,7% για τις γυναίκες, ενώ στους Ελληνοκαναδούς, τους γεννημένους στον Καναδά, τα ποσοστά είναι 23,3% και 29,7%, αντίστοιχα. Οι σημαντικές αυτές διαφορές όσον αφορά στο επίπεδο της εκπαίδευσης αντικατοπτρίζονται και στη διαφορά του εισοδήματος και της επαγγελματικής θέσης στην καναδική κοινωνία για κάθε κατηγορία. Έτσι το μέσο ετήσιο εισόδημα των Ελληνοκαναδών, που γεννήθηκαν στον Καναδά, είναι 31.160 δολάρια για τους άντρες και 23.046 για τις γυναίκες. Για τους Έλληνες που γεννήθηκαν εκτός Καναδά (μετανάστες) το μέσο εισόδημα είναι 26.900 και 15.668 δολάρια, αντίστοιχα.

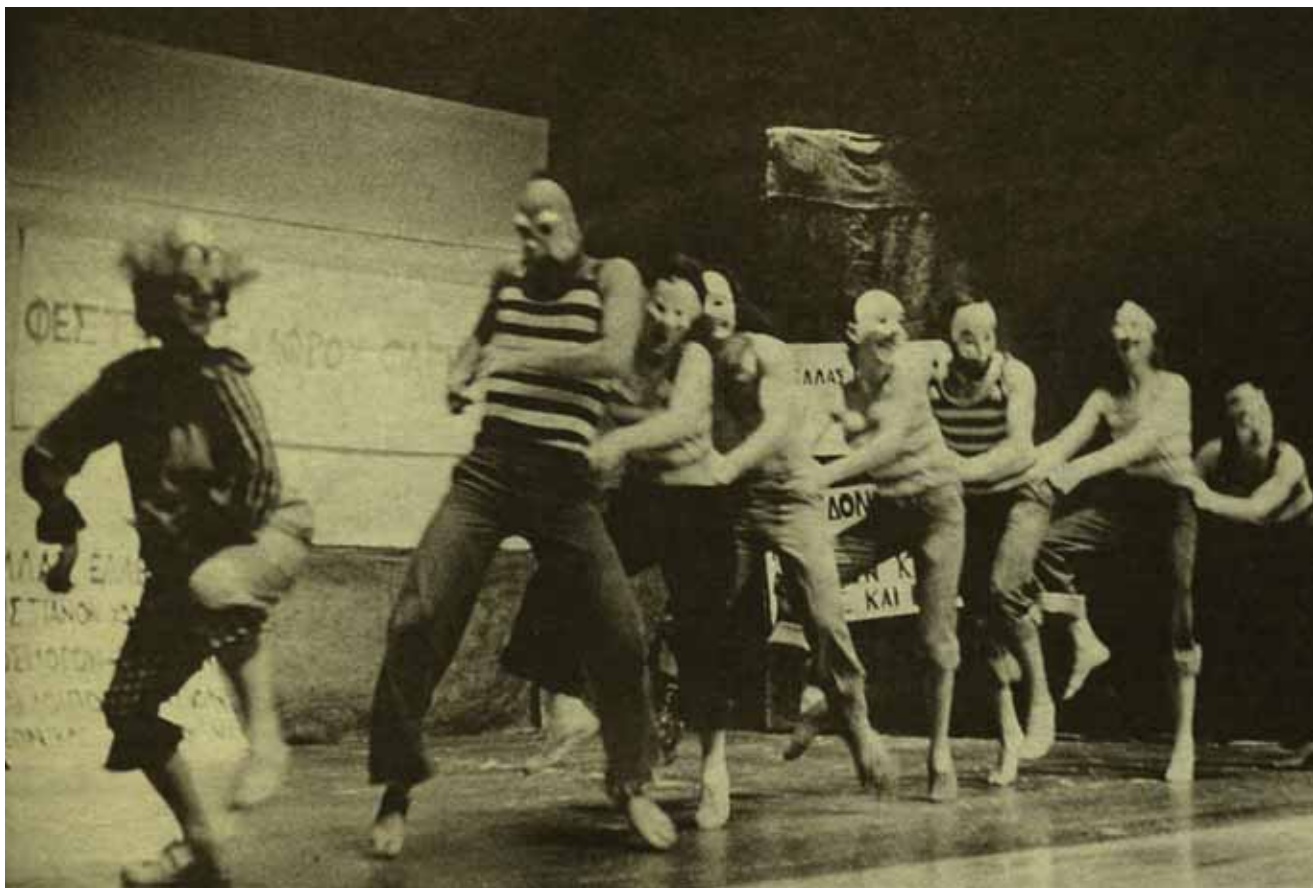
Κοινωνική ενσωμάτωση

Ο βαθμός της κοινωνικής ενσωμάτωσης των Ελληνοκαναδών πιστοποιείται σήμερα και από τα πολιτικά τους ενδιαφέροντα και την πολιτική τους παρέμβαση στην καναδική ζωή. Ενώ οι μετανάστες της πρώτης γενιάς αναπαρήγαν, ως επί το πλείστον, την ελληνική πολιτική ζωή, με περιορισμένο ενδιαφέρον για την αντίστοιχη καναδική, οι Ελληνοκαναδοί της δεύτερης και της τρίτης γενιάς έχουν στρέψει το ενδιαφέρον τους στη καναδική πολιτική ζωή, και ελάχιστα τους ενδιαφέρει η αντίστοιχη ελληνική. Σήμερα υπάρχουν βουλευτές ελληνικής καταγωγής στην καναδική Ομοσπονδιακή Βουλή και τα διάφορα επαρχιακά κοινοβούλια. Ελληνική παρουσία υπάρχει, επίσης, και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Στον χώρο των πολιτικών δραστηριοτήτων των Ελληνοκαναδών εντάσσονται και οι προσπάθειες του ελληνοκαναδικού “λόμπι” υπέρ των ελληνικών εθνικών θεμάτων. Η ομάδα αυτή δραστηριοποιήθηκε στον αντιδικτατορικό αγώνα, το Κυπριακό, το Μακεδονικό και σε μια σειρά από άλλα πολιτικά θέματα που ενδιέφεραν άμεσα τον Ελληνισμό.

Η κοινωνική ενσωμάτωση των Ελλήνων πιστοποιείται ακόμη και με την έντονη παρουσία τους στους χώρους των ελευθέρων επαγγελμάτων (γιατροί, δικηγόροι, αρχιτέκτονες, λογιστές κ.λπ.), το χώρο της επιστήμης, της οικονομικής ζωής και της εκπαίδευσης.

Τύπος, ΜΕΕ, εκδοτική και πολιτιστική δραστηριότητα

Στη διάσωση της γλώσσας και του πολιτισμού των Ελληνοκαναδών σημαντικό ρόλο, εκτός από την εκπαίδευση, έπαιξαν και παίζουν ακόμη τα ελληνόγλωσσα μέσα ενημέρωσης. Από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας των ελληνικών παροικιών του Καναδά, δίπλα στα ελληνικά σχολεία, έκαναν την εμφάνισή τους και οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες. Πρόκειται για προσπάθειες που συνάντησαν τεράστιες δυσκολίες, ιδιαίτερα στον τεχνικό και οικονομικό τομέα. Αυτοί που πρωτοστάτησαν στη δημιουργία των μέσων ενημέρωσης του ελληνισμού του Καναδά δεν ήταν καν επαγγελματίες δημοσιογράφοι: η έκδοση ενός εντύπου ήταν ένα είδος πάρεργου. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο ότι η ζωή πολλών εντύπων που είδαν το φως μέσα στις ελληνικές παροικίες του Καναδά ήταν γενικά εφήμερη. Η πρώτη ελληνική εφημερίδα εκδόθηκε στο Μόντρεαλ το 1923 με το όνομα *Εστία*. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για μηνιαίο περιοδικό. Στη συνέχεια θα εκδοθούν και άλλες εφημερίδες τόσο στο Μόντρεαλ όσο και στο Τορόντο και το Βανκούβερ. Από το 1925 ως το 1977 εκδόθηκαν στον Καναδά τουλάχιστον 31 ελληνικές εφημερίδες. Από το 1957 ως το 1977 το 70% των εφημερίδων αυτών είχε κατά μέσο όρο 3 χρόνια ζωής. Στις μέρες μας, βέβαια, στα ελληνόφωνα μέσα ενημέρωσης εντάσσονται και οι ραδιοφωνικές και τη-

320

λεοπτικές εκπομπές. Ακόμη θα πρέπει να γίνει μνεία και της απευθείας παρακολούθησης και ακρόασης ελλαδικών τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών δικτύων. Στο Μόντρεαλ και το Τορόντο οι ραδιοφωνικές εκπομπές είναι καθημερινές (αλλά ποικίλης χρονικής διάρκειας), ενώ οι τηλεοπτικές εκπομπές είναι συνήθως εβδομαδιαίες και χρονικά περιορισμένες.

Δεν έχουμε μαρτυρίες για την ύπαρξη λογοτεχνικής δημιουργίας στην πρώτη περίοδο της ζωής των ελληνοκαναδικών παροικιών. Η όποια λογοτεχνική παραγωγή εμφανίζεται στη μεταπολεμική περίοδο, μετά το πέρασμα, δηλαδή, στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Στην περίοδο αυτή έχουμε την περίπτωση του Νίκου Καχτίτη, που έζησε και δημιούργησε το έργο του στο Μόντρεαλ και που πέτυχε να αναγνωριστεί και να ενσωματωθεί ως καταξιωμένος συγγραφέας στη νεοελληνική λογοτεχνία. Υπάρχουν, όμως, και άλλοι ελληνοκαναδοί λογοτέχνες, που γράφουν στα ελληνικά και που είναι λιγότερο γνωστοί στην Ελλάδα. Στο Μόντρεαλ, μάλιστα, δραστηριοποιείται από το 1979 ο Όμιλος Ελλήνων Λογοτεχνών Μόντρεαλ. Υπάρχουν, επίσης, Ελληνοκαναδοί που γράφουν και δημοσιεύουν είτε στα αγγλικά είτε στα γαλλικά. Στον τομέα του θεάτρου παρατηρήθηκε επίσης έντονο ενδιαφέρον. Υπάρχουν μαρτυρίες ότι ερασιτεχνικοί θίασοι ανέβασαν ελληνικά θεατρικά έργα προπολεμικά, ενώ η παράδοση αυτή συνεχίστηκε ακόμα πιο ζωντανή στη μεταπολεμική περίοδο. Εκτός από τους ερασιτεχνικούς θιάσους το θέατρο καλλιεργείται επίσης και

στα ελληνικά σχολεία. Αξιόλογες επιδόσεις έχουν να παρουσιάσουν οι Ελληνοκαναδοί και στους τομείς της μουσικής, του χορού, της ζωγραφικής, και της αρχιτεκτονικής. Τέλος, στον τομέα του πολιτισμού και της καλλιέργειας των ελληνικών γραμμάτων θα πρέπει να σημειωθεί και η παρουσία των νεοελληνικών σπουδών σε πανεπιστήμια του Μόντρεαλ, του Τορόντο και του Βανκούβερ. Προς την κατεύθυνση αυτή δραστηριοποιείται και το Κέντρο Ελληνικών Ερευνών Καναδά (ΚΕΕΚ), που εδώ και αρκετά χρόνια εκδίδει το επιστημονικό περιοδικό *Études helléniques/Hellenic Studies*.

Το φάσμα της αφομοίωσης

Συμπερασματικά, η κοινωνική κινητικότητα των Ελληνοκαναδών και η ενσωμάτωσή τους στην καναδική κοινωνία βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο. Ο γλωσσικός δείκτης ενσωμάτωσης παρουσιάζει, επίσης, τους Ελληνοκαναδούς δεύτερης και τρίτης γενιάς να είναι κατά κανόνα τρίγλωσσοι στο Κεμπέκ (αγγλικά, γαλλικά, ελληνικά) και τουλάχιστον δίγλωσσοι στον υπόλοιπο Καναδά (αγγλικά, ελληνικά). Παράλληλα, όμως, ενώ η ενσωμάτωση βρίσκεται πια σε προχωρημένο στάδιο και δεν είναι αναστρέψιμη, κάνει απειλητική την εμφάνισή του και ο κίνδυνος της αφομοίωσης. Προπάντων επειδή η ελληνική μετανάστευση προς τον Καναδά έχει σταματήσει και επομένως οι ελληνοκαναδικές παροικίες δεν ανανεώνονται. Βεβαίως η αφομοίωση δεν είναι ακόμα απολύτως αισθητή, και επιφανειακά, τουλάχιστον, οι ελληνοκαναδικές παροικίες δεν παύουν να τονίζουν έντονα την ελληνικότητά τους. Δεν διαφεύγει, όμως, της προσοχής του προϋδεασμένου παρατηρητή και προπάντων του κοινωνικού επιστήμονα η διεύρυνση της αφομοιωτικής διαδικασίας. Η σταδιακή μείωση του ελληνόφωνου στοιχείου π.χ. στα παραδοσιακά ελληνικά “γκέτο” στις μεγάλες πόλεις του Μόντρεαλ, του Τορόντο του Βανκούβερ και αλλού είναι περισσότερο από εμφανής. Η πτώση του μαθητικού πληθυσμού των ελληνόγλωσσων σχολείων τα τελευταία χρόνια είναι επίσης έντονη. Η εισαγωγή της αγγλικής γλώσσας στην παροικιακή κοινωνική ζωή, ακόμα και στην ορθόδοξη εκκλησία, λειτουργεί πια σε βάρος της ελληνικής. Το ποσοστό των μикτών γάμων έχει ξεπεράσει το 60%.

Εάν η ενσωμάτωση είναι επιθυμητή και αναγκαία, η αφομοίωση δεν είναι ασφαλώς ευκαία για τους Ελληνοκαναδούς. Το βασικό, επομένως, πρόβλημα των ελληνοκαναδικών παροικιών, όπως άλλωστε και της ελληνικής Διασποράς, γενικότερα, συνίσταται πλέον στην προσπάθεια της “εθνικής” επιβίωσής τους. Η επιβίωση αυτή εξαρτάται από τη δική τους δυναμική και τη στήριξη που θα έχουν από την ελλαδική μητρόπολη. Οι αφομοιωτικές τάσεις που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες τεχνολογικές κοινωνίες είναι πολύ ισχυρές. Ταυτόχρονα, όμως, η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να αποδειχθεί και ένας πολύτιμος σύμμαχος στον αγώνα εναντίον της αφομοίωσης, αφού επιτρέπει την εύκολη καθημερινή επαφή με το εθνικό κέντρο. Ασφαλώς ο ρόλος της ελληνόγλωσσας εκπαίδευσης και των κοινοτικών θεσμών είναι αποφασιστικός για το μέλλον των ελληνοκαναδικών παροικιών· ταυτόχρονα, όμως, θα πρέπει να απαγκιστρωθούμε και από την αντίληψη εκείνη που θέλει την ελληνική Διασπορά και τις ελληνοκαναδικές παροικίες, ειδικότερα, να παραμένουν εσαεί μεταναστευτικές κοινότητες. Η ελλαδοκεντρική επίσης προσέγγιση της ελληνικής Διασποράς είναι εκτός χρόνου (και στον Καναδά εκτός τόπου). Σε έναν ραγδαία εξελισσόμενο κόσμο ο αγώνας για τη διατήρηση της “εθνικής” ταυτότητας ελληνοκαναδικού Ελληνισμού (όπως άλλωστε του συνολικού Ελληνισμού της Διασποράς) δεν αποτελεί μόνο πρόκληση, αλλά και ηθική υποχρέωση που κανένας, πλέον, δεν μπορεί να αγνοεί.

334

3. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ

Μαρία Δαμηλάκου

Γεωγραφικός καταμερισμός

Η κατανομή του απόδημου Ελληνισμού στις χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής παρουσιάζει αρκετή ανομοιογένεια. Είναι, λοιπόν, αναγκαίος ο διαχωρισμός της περιοχής σε επιμέρους ζώνες, που δεν αποτελούν μόνο γεωγραφική ενότητα, αλλά έχουν και παρόμοια ιστορική εξέλιξη. Λαμβάνοντας υπόψη γεωγραφικά και ιστορικά κριτήρια θα μπορούσε να διακρίνει κανείς:

- α) την Κεντρική Αμερική, στην οποία περιλαμβάνονται το Μεξικό, οι υπόλοιπες μικρότερες χώρες της περιοχής και ο Παναμάς
- β) την Καραϊβική
- γ) την περιοχή των Άνδεων, στην οποία περιλαμβάνονται η Κολομβία, η Βενεζουέλα, η Βολιβία, το Περού και ο Ισημερινός
- δ) και τη Νότια Αμερική, στην οποία περιλαμβάνονται η Αργεντινή, η Βραζιλία, η Χιλή, η Ουρουγουάη και η Παραγουάη.

Κυριότεροι πόλοι έλξης των Ελλήνων που αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στην Κεντρική και Νότια Αμερική υπήρξαν, αναμφισβήτητα, οι νοτιότερες χώρες της περιοχής και συγκεκριμένα η Αργεντινή και η Βραζιλία, κατά κύριο λόγο, και δευτερευόντως η Χιλή και η Ουρουγουάη. Από τις χώρες της Κεντρικής Αμερικής και της Καραϊβικής η πιο σημαντική, αριθμητικά, ελληνική παροικία βρίσκεται στο Μεξικό, ενώ στην ευρύτερη περιοχή των Άνδεων, η μόνη αξιόλογη ελληνική μεταναστευτική κίνηση σημειώθηκε στη Βενεζουέλα. Η εξέλιξη, γενικά, των επιμέρους παροικιών δεν υπήρξε γραμμική και ομοιόμορφη, και για το λόγο αυτό είναι αναγκαία η προσπάθεια κάποιας περιοδίκευσης. Η μεταναστευτική κίνηση προς τις χώρες της Κεντρικής –και κυρίως της Νότιας– Αμερικής γνώρισε αρκετές αυξομειώσεις ανάλογα με τις τοπικές και διεθνείς συγκυρίες. Ορισμένες ελληνικές παροικίες συγκροτήθηκαν κυρίως προπολεμικά (Μεξικό, Κούβα), με αποτέλεσμα σήμερα να υπερिशύουν οι Έλληνες δεύτερης, τρίτης και τέταρτης γενιάς· άλλες ενισχύθηκαν σημαντικά κατά την μεταπολεμική περίοδο (Βενεζουέλα, Βραζιλία), ενώ σε κάποιες άλλες περιπτώσεις (Αργεντινή, Ουρουγουάη) παρατηρείται, παρά τις συνεχείς, βέβαια, διακυμάνσεις, μια μεταναστευτική κίνηση μοιρασμένη μεταξύ της προπολεμικής και μεταπολεμικής περιόδου, με αποτέλεσμα τη συνύπαρξη ατόμων διαφόρων γενεών και με διαφορετικές μεταναστευτικές διαδρομές και εμπειρίες.

Οι πρωτοπόροι

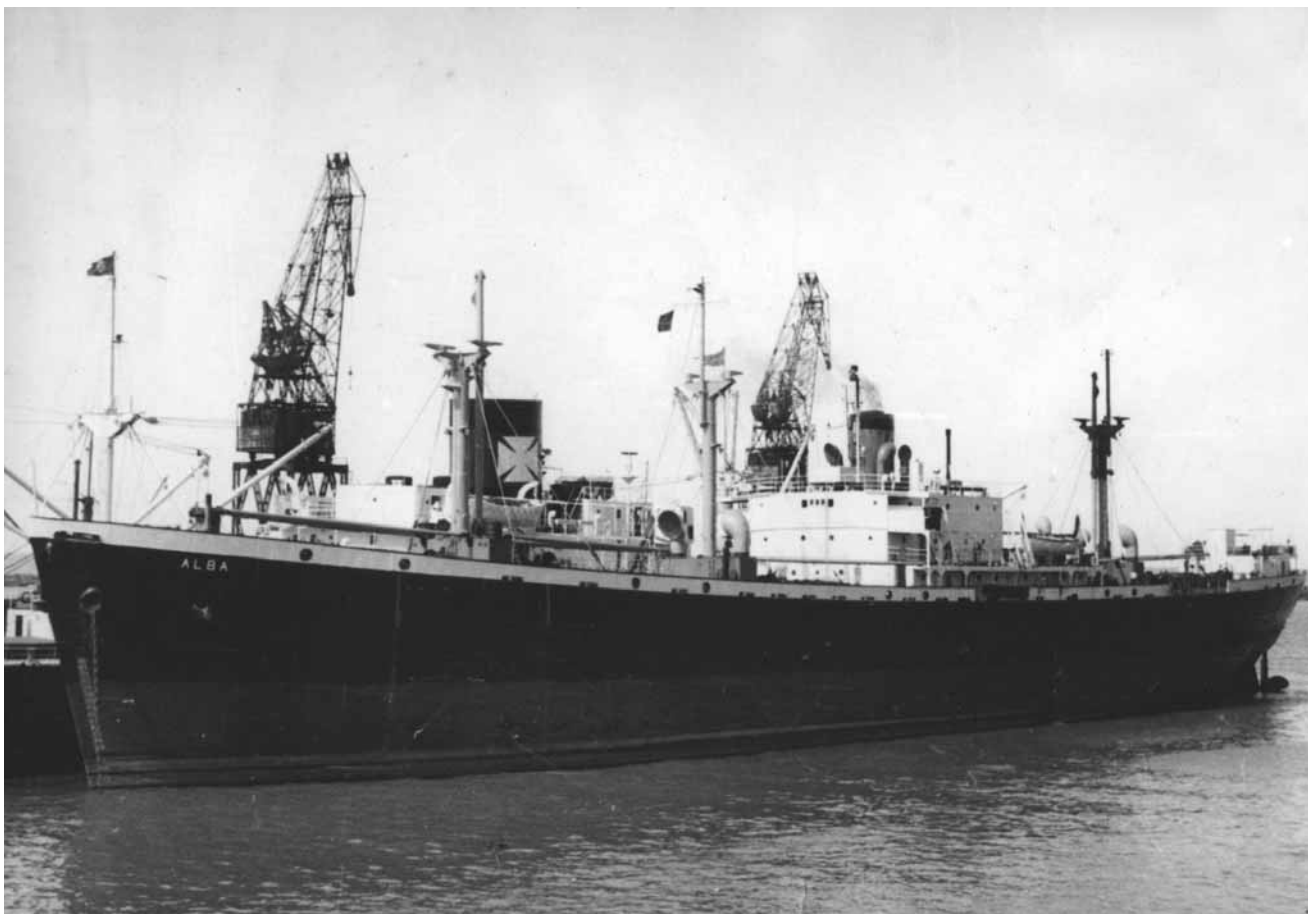
Οι αφίξεις των πρώτων Ελλήνων στη Λατινική Αμερική τοποθετούνται, ωστόσο, στην εποχή των μεγάλων εξερευνήσεων και την αποικιακή περίοδο, κάπου μεταξύ ιστορίας και μύθου: στις ελληνικές παροικίες των χωρών της περιοχής γίνεται λόγος για τολμηρούς Έλληνες, κυρίως νησιώτες, οι οποίοι συμμετείχαν στις εξερευνητικές αποστολές των Ισπανών, σε εκστρατείες και ναυμαχίες της αποικιακής περιόδου, αλλά και στους αγώνες για την ανεξαρτησία των χωρών της Νότιας Αμερικής, στις αρχές του 19ου αιώνα. Οι ελληνικές παροικίες της Λατινικής Αμερικής συμπεριλαμβάνουν στη γενεαλογία τους μια σειρά Ελλήνων, προερχόμενων κυρίως από τα νησιά της Ελλάδας που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία των Βενετών και των Γενοβέζων, οι οποίοι συμμετείχαν στις πρώτες εξε-

ρευνήσεις της περιοχής από τους ισπανούς ποντοπόρους κατά τον 15ο και 16ο αιώνα. Ο Γεώργιος Κρητικός (de Candia), για παράδειγμα, θεωρείται ότι έφτασε με την αποστολή του Cabeza de Baca στην Παραγουάη το 1544, ενώ στην ίδια ομάδα συμμετείχαν οι Μιχαήλ de Candia, Στέφανος Σταματίου “de Candia”, Μιχαλάκης Γραικός (Griego) και Πάυλος Γραικός. Ο Κορνάρος Γραικός συμπεριλαμβανόταν στο πλήρωμα του Μαγγελάνου το 1520, ενώ ο Ιωάννης Γεωργίου από τη Σάμο πήρε μέρος, ως βοηθός του πλοιάρχου Piedrabuena, στα εξερευνητικά ταξίδια της Παταγωνίας κατά το διάστημα 1859-1880. Στην ελληνική παροικία της Αργεντινής τιμώνται ιδιαίτερα ο Νικόλαος Κολμανιάτης από την Ύδρα και ο Μιχαήλ Σπύρου, που έλαβαν μέρος στον αγώνα για την ανεξαρτησία της Αργεντινής από τους Ισπανούς και προς τιμήν των οποίων η αργεντινή κυβέρνηση βάφτισε δύο από τα νέα πολεμικά της πλοία με τα ονόματα *Nicolas Jorge* και *Miguel Spiro*.

Αξίζει, εξάλλου, να σημειωθεί ότι η παρουσία ελλήνων ναυτικών στις χώρες της Λατινικής Αμερικής αποτυπώνεται στις εθνικές απογραφές ορισμένων χωρών από τα μέσα του 19ου αιώνα. Πολλοί από τους ομογενείς έφταναν ως ναυτικά πλήρώματα και αποφάσιζαν να εγκατασταθούν στη χώρα, όταν οι πλοιοκτήτες πωλούσαν στις χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής τα καράβια τους μαζί με τα εμπορεύματα που μετέφεραν από την Ευρώπη. Στην Αργεντινή, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, έφτασε, για παράδειγμα, ο Μανώλης Χατζηδάκης, καπετάνιος από την Κάσο, ο οποίος διορίστηκε πλοίαρχος του πολεμικού ναυτικού και ανέλαβε την καταδίωξη του λαθρεμπορίου, προλαμβάνοντας για το σκοπό αυτό κασιώτες, κρητικούς και κεφαλονίτες ναυτικούς.

Η μεταναστευτική πολιτική των λατινοαμερικανικών κρατών

Αξιόλογα ρεύματα από έλληνες μετανάστες προς ορισμένες, τουλάχιστον, χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής άρχισαν να σημειώνονται από την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, γεγονός που σχετίζεται και με τη μεταναστευτική πολιτική των εν λόγω χωρών. Μετά την αυστηρά περιοριστική μεταναστευτική πολιτική της αποικιακής περιόδου, οι πρώτες μετεπαναστατικές νοτιοαμερικανικές κυβερνήσεις εφάρμοσαν σε γενικές γραμμές μια μεταναστευτική πολιτική ανοιχτών θυρών, η οποία αποτυπώθηκε και στους συνταγματικούς χάρτες των χωρών τους. Από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα η ευρωπαϊκή μετανάστευση στις χώρες της Νότιας Αμερικής συνδέθηκε, από τις τοπικές πολιτικές ηγεσίες, με τις δημογραφικές ανάγκες τους και κυρίως με τη δημιουργία αγροτικών οικισμών, η οποία στηριζόταν τόσο σε κρατικές όσο και σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες. Η ανάγκη εποίκισμού των εκτενών χωρών της Νότιας Αμερικής συνοδευόταν και από την αντιμετώπιση του ευρωπαϊκού μετανάστη ως “φορέα πολιτισμού”. Η ανοιχτή μεταναστευτική πολιτική των νοτιοαμερικανικών χωρών βρήκε συγκεκριμένη εφαρμογή κατά τη δεκαετία του 1880, οπότε και προωθήθηκε η δημιουργία Γραφείων Πληροφόρησης και Προπαγάνδας σε πόλεις της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης, και ενισχύθηκε η δωρεάν προσφορά εισιτηρίων για τη μετάβαση στις χώρες αυτές. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των χωρών της Λατινικής Αμερικής αναπτύχθηκε ανταγωνισμός για την προσέλκυση της ευρωπαϊκής μετανάστευσης: συγκεκριμένα, η Αργεντινή δημιούργησε Γραφεία Πληροφόρησης και Προπαγάνδας στο Παρίσι, το Λονδίνο, το Βερολίνο, τη Βιέννη, τις Βρυξέλλες και τη Βέρνη, καθώς και στη Νέα Υόρκη, ενώ η Χιλή δημιούργησε Κέντρα Εποίκισμού και Μετανάστευσης στην Ευρώπη, με έδρα τη Γαλλία και αντιπροσωπείες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Παράλληλα η Ουρουγουάη, μετά την ψήφιση μια σειράς νόμων στα 1881, για τη δημιουργία αγροτικών οικισμών και του μεταναστευτικού νόμου του 1890, έδειξε την πρόθεσή της να ενταχθεί στον αγώνα διεκδίκησης της ευρωπαϊ-

336

κής μετανάστευσης. Σοβαρός πόλος έλξης θεωρήθηκε και η Βραζιλία, η οποία, κυρίως στις κεντρικές πολιτείες της, όπου η ανάγκη εργατικών χεριών που θα αντικαθιστούσαν τους σκλάβους φαινόταν επιτακτική, εφάρμοσε μια επιθετική πολιτική προσέλκυσης ευρωπαίων μεταναστών, που κορυφώθηκε το 1884, με τη δωρεάν παροχή εισιτηρίων σε οικογένειες αγροτών που προορίζονταν να εγκατασταθούν στις φντείες.

Πάντως ο αριθμός των Ελλήνων που κατευθύνθηκε προς τις χώρες της Νότιας Αμερικής, κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, ήταν περιορισμένος, και μόνο η Αργεντινή κατάφερε να προσελκύσει αξιόλογες ομάδες ελλήνων μεταναστών, οι οποίες, μάλιστα, ορισμένες φορές ξεπερνούσαν σε αριθμητική δύναμη τις αντίστοιχες μεταναστευτικές ομάδες που εκείνη την περίοδο κατευθύνονταν στον Καναδά. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1906 μπήκαν στην Αργεντινή ως μετανάστες 945 Έλληνες και το 1907 άλλοι 500. Ο αριθμός τους αυξήθηκε στο 1910 με την άφιξη στο λιμάνι του Μπουένος Άιρες 3.289 Ελλήνων. Οι αντίστοιχοι αριθμοί για τα έτη 1911 και 1912 ήταν 1.036 και 3.375. Αντίθετα, μια μικρή μεταναστευτική κίνηση περίπου 500 Ελλήνων, που σημειώθηκε προς τη Βραζιλία στις αρχές του 20ού αιώνα, προερχόμενη κυρίως από την Πελοπόννησο, δεν ευοδώθη-

κε λόγω των δύσκολων οικονομικών και κλιματικών συνθηκών της χώρας, ενώ ορισμένα μεταγενέστερα μεταναστευτικά ρεύματα που σημειώθηκαν κατά τη δεκαετία του 1910 και του 1920 περιελάμβαναν περιορισμένο αριθμό ελλήνων μεταναστών. Συγκεκριμένα κατά το διάστημα 1909-1923 έφτασαν στη Βραζιλία περίπου 2.500 Έλληνες, πολλοί από τους οποίους, μάλιστα, την εγκατέλειψαν σύντομα, αναζητώντας άλλους ελκυστικότερους προορισμούς. Στην ανακοπή της μετανάστευσης προς τη Βραζιλία αναμφίβολα θα συνέβαλε και η προσωρινή απαγόρευση της μετανάστευσης από την Ελλάδα το 1905 προς τη χώρα αυτή, μετά τις ειδήσεις για επιδημία κίτρινου πυρετού στο έδαφός της. Την εποχή αυτή άρχισε να διαμορφώνεται και ο πυρήνας της ελληνικής παροικίας του Μοντεβιδέο της Ουρουγουάης, ενώ αξιοσημείωτο ελληνικό μεταναστευτικό ρεύμα σημειώθηκε προς τον πλούσιο σε μεταλλεύματα βορρά της Χιλής· συγκεκριμένα, από τα αρχεία του Ληξιαρχείου της πόλης Αντοφαγκάστα προκύπτει ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1920, περίπου 500 Έλληνες είχαν εγκατασταθεί στην ευρύτερη περιοχή της πόλης, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την παραγωγή νιτρικών αλάτων και χαλκού.

Κατά τη δεκαετία του 1920 ορισμένες χώρες της Νότιας Αμερικής, όπως η Αργεντινή, η Ουρουγουάη και η Χιλή, λειτούργησαν ως εναλλακτικός μεταναστευτικός προορισμός, όταν η πρόσβαση σε άλλες χώρες υποδοχής –και κυρίως στις ΗΠΑ– έγινε δυσκολότερη, ιδιαίτερα μετά την ψήφιση του νόμου των ποσοστώσεων, το 1924. Οι πολιτικές ηγεσίες της Νότιας Αμερικής, παρόλο που την περίοδο εκείνη τόνιζαν την ανάγκη περιορισμού και αυστηρότερης επιλογής της μεταναστευτικής κίνησης, επέλεξαν, τελικά, σχετικά χαλαρές νομοθετικές ρυθμίσεις γύρω από το θέμα. Στην ενίσχυση των ελληνικών παροικιών σε ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής αναμφίβολα συνέβαλε και το γεγονός της Μικρασιατικής Καταστροφής. Στην Αργεντινή, για παράδειγμα, κατά το διάστημα 1922-1927 έφτασαν 2.894 Έλληνες μετανάστες, πολλοί από τους οποίους ήταν μικρασιατικής καταγωγής. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πραγματικός αριθμός των Μικρασιατών, που μετανάστευσαν τότε, ήταν αρκετά ψηλότερος, αφού πολλοί από αυτούς καταγράφηκαν κατά την είσοδό τους στις χώρες υποδοχής ως οθωμανοί ή τούρκοι υπήκοοι. Στη δεκαετία του 1920 ενισχύθηκε αριθμητικά και η ελληνική παροικία στο Μεξικό, τη μόνη χώρα της Κεντρικής Αμερικής που δέχτηκε αξιόλογο αριθμό ελλήνων μεταναστών (μαζί με τον Παναμά, όπου ορισμένοι Έλληνες απασχολήθηκαν αρχικά στα έργα για τη διάνοιξη της διώρυγας). Πριν τη δεκαετία του 1920 ο αριθμός των Ελλήνων του Μεξικού ήταν πολύ περιορισμένος. Σημαντική υπήρξε, ωστόσο, η παρουσία στη χώρα αυτή του Πλωτίνου Ροδοκανάκη, που συνέδεσε τη δράση του με το μεξικανικό αγροτικό ζήτημα. Στις δεκαετίες του 1920 και του 1930 άρχισαν να φτάνουν στη χώρα και αρκετοί Έλληνες, που τελικό στόχο είχαν την εγκατάστασή τους στις ΗΠΑ. Πάντως, στη δεκαετία του 1930, γενικά, μειώθηκε η μετανάστευση προς όλες, σχεδόν, τις χώρες της Λατινικής Αμερικής, λόγω της αυστηρότερης μεταναστευτικής πολιτικής που άρχισαν να εφαρμόζουν, η οποία βασιζόταν σε εθνικά, φυλετικά και ιδεολογικά κριτήρια.

Η μεταπολεμική μετανάστευση

Κατά τα μεταπολεμικά χρόνια η βιομηχανική ανάπτυξη της Αργεντινής, της Βραζιλίας και της Βενεζουέλας τις κατέστησε επιθυμητό προορισμό για πολλούς Ευρωπαίους, οι οποίοι εγκατέλειπαν τις χώρες τους, ωθούμενοι από την οικονομική κρίση και τους πολιτικούς κλυδωνισμούς που ακολούθησαν τον πόλεμο. Στην Αργεντινή, από το 1946, η περονική κυβέρνηση, έχοντας ως στόχο τη βιομηχανική απογείωση της χώρας, ακολούθη-

σε πολιτική ενίσχυσης της μετανάστευσης, η οποία, παρόλο που στηριζόταν σε επιλεκτικά κριτήρια, ερχόταν σε αντίθεση με την περιοριστική κατεύθυνση της δεκαετίας του '30, αν και σε καμιά περίπτωση δεν επανήλθε στην ανοιχτή πολιτική που είχε επικρατήσει κατά την περίοδο της μαζικής μετανάστευσης. Οι μεταναστευτικές συμφωνίες, που από το 1946 υπέγραψε ο Περόν με την Ιταλία και την Ισπανία, είχαν ως αποτέλεσμα, στα τέλη της δεκαετίας του '40, την αύξηση της έλευσης εξειδικευμένων τεχνιτών και εργατών. Όσον αφορά στους Έλληνες, κατά το διάστημα 1947-1959 έφτασαν στη χώρα 4.366 άτομα, από τα οποία 3.305 δηλώθηκαν ως μόνιμοι μετανάστες. Μετά την υπογραφή ειδικής σύμβασης το 1953, άρχισε να αυξάνεται και ο αριθμός των μεταναστών που πήγαιναν στην Αργεντινή μέσω της Διεθνούς Διακυβερνητικής Επιτροπής, που επιχειρούσε να ρυθμίσει τη μετανάστευση από την Ευρώπη.

Στη Βραζιλία η ευρωπαϊκή μετανάστευση ενισχύθηκε κυρίως κατά τα έτη 1955-1962, γνωστά ως "χρυσά χρόνια". Ο τότε πρόεδρος, Juscelino Kubitschek, ακολούθησε φιλόδοξο αναπτυξιακό πρόγραμμα, με το οποίο προσπάθησε να προσελκύσει τόσο το ντόπιο όσο και το ξένο κεφάλαιο στον τομέα της ενέργειας, τις συγκοινωνίες, τη βιομηχανία τροφίμων, τη σιδηροοδοντική και τη βαριά βιομηχανία, μεταξύ άλλων. Στο διάστημα 1955-1968 μετανάστευσαν στη Βραζιλία και κυρίως στο Σάο Πάολο συνολικά 5.089 Έλληνες, μεγάλο ποσοστό των οποίων έφτασε μέσω της ΔΕΜΕ. Παράλληλα, στη Βενεζουέλα, η σημαντικότερη μεταναστευτική κίνηση από την Ευρώπη σημειώθηκε από το 1952 έως το 1957, παρά το δικτατορικό καθεστώς του Marcos Pérez Jiménez, που ανετράπη το 1958. Συγκεκριμένα, στο διάστημα 1955-1968 έφτασαν στη Βενεζουέλα 1.265 Έλληνες μετανάστες, οι περισσότεροι το 1956. Αντίθετα, η μεταπολεμική ελληνική μετανάστευση τόσο στην Ουρουγουάη και τη Χιλή όσο και στο Μεξικό ήταν πολύ περιορισμένη, αφού, σύμφωνα με τις ελληνικές στατιστικές, σε καμιά από τις τρεις περιπτώσεις, στο διάστημα 1955-1968, δεν ξεπέρασε συνολικά τα πενήντα άτομα. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, κατά την περίοδο 1955-1977 μετανάστευσαν στις χώρες της Λατινικής Αμερικής περίπου 7.740 Έλληνες. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 η ελληνική μεταναστευτική ροή προς τις χώρες της Λατινικής Αμερικής άρχισε να μειώνεται, σε συνδυασμό με τη σημαντική άνοδο του δείκτη παλιννόστησης. Η επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών σε πολλές χώρες υποδοχής, η χαλάρωση των μεταναστευτικών όρων στις ΗΠΑ από το 1965, οι ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες στον Καναδά και την Αυστραλία και κυρίως οι μεταναστευτικές συμφωνίες που υπέγραψε η Ελλάδα το 1955 με τη Γαλλία, το 1959 με το Βέλγιο και κυρίως το 1960 με τη Γερμανία, κατηύθυναν την ελληνική μετανάστευση προς άλλες χώρες, που αποτελούσαν προσφορότερο πεδίο για την ανάπτυξη των οικογενειακών στρατηγικών των μεταναστών. Σήμερα παρατηρείται ρεύμα παλιννόστησης από ορισμένες χώρες που αντιμετωπίζουν έντονα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, όπως η Αργεντινή μετά την κρίση του 2001.

Γεωγραφική προέλευση των μεταναστών

Οι περιοχές προέλευσης των μεταναστών δεν είναι πάντοτε εύκολο να προσδιοριστούν. Όσον αφορά στους Έλληνες της Αργεντινής, από τη μελέτη των προξενικών μητρώων της ελληνικής πρεσβείας στο Μπουένος Άιρες, προκύπτει ότι η Πελοπόννησος, η βασική τροφοδότης της ελληνικής υπερατλαντικής μετανάστευσης, εν μέρει μόνο συνέβαλε στο μεταναστευτικό ρεύμα προς την Αργεντινή, αφού οι Πελοποννήσιοι αντιστοιχούσαν στο 17,3% επί του συνόλου των προπολεμικών μεταναστών. Αντίθετα παρατηρείται ιδιαίτερα

υψηλός αριθμός μεταναστών που προέρχονταν από τα νησιά του βόρειου και ανατολικού Αιγαίου (κυρίως από τη Χίο, τη Σάμο και τη Λέσβο), τη Μακεδονία (κυρίως από τη Θεσσαλονίκη) και την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και του Πειραιά. Ως προς τα νησιά του βόρειου και ανατολικού Αιγαίου εκτιμάται ότι ο αρχικός, τουλάχιστον, μεταναστευτικός πυρήνας διαμορφώθηκε πριν την απελευθέρωσή τους, ως αποτέλεσμα των ισχυρών πιέσεων που ασκούσε το κίνημα των Νεοτούρκων, που υποχρέωνε την κατάταξη των χριστιανών στον οθωμανικό στρατό. Το υψηλό ποσοστό των μεταναστών που προέρχονταν από την ευρύτερη περιοχή της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης θα πρέπει να συνδυαστεί με τη μαζική άφιξη μικρασιατών προσφύγων στα ελληνικά αστικά κέντρα. Εξάλλου σημαντικό ήταν και το ποσοστό των Ελλήνων που προέρχονταν απευθείας από τη Μικρά Ασία και την Κωνσταντινούπολη. Η προπολεμική μετανάστευση στη Βραζιλία, μετά τη διαμόρφωση ενός αρχικού πυρήνα που προερχόταν κατά βάση από την Πελοπόννησο, φαίνεται ότι τροφοδοτήθηκε από ομάδες μεταναστών από την Κρήτη, τη Μικρά Ασία (ξεχωρίζουν ιδιαίτερα τα Άδανα) και το Καστελλόριζο. Κατά τη μεταπολεμική περίοδο αυξήθηκε σημαντικά το ποσοστό των Πελοποννησίων που μετανάστευσαν τόσο στην Αργεντινή όσο και στη Βραζιλία. Στη Βενεζουέλα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, βρίσκονται Έλληνες καταγόμενοι κυρίως από την Καλαμάτα, τη Μακεδονία, τη Χίο και τη Μυτιλήνη. Γενικά φαίνεται ότι καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση των μεταναστευτικών ρευμάτων έπαιξαν τα κοινωνικά δίκτυα που διαμορφώθηκαν μεταξύ ελληνικών εστιών στις χώρες υποδοχής και των περιοχών καταγωγής των μελών τους στην Ελλάδα. Στην περιοχή της Αντοφαγκάστα, για παράδειγμα, στη Βόρεια Χιλή, παρατηρείται, από τις αρχές του 20ού αιώνα, συγκέντρωση από συγκεκριμένες περιοχές της Ελλάδας, όπως ήταν η Φωκίδα, η Νεάπολη Λακωνίας, τα Αντικύθηρα, η Κύμη Ευβοίας, αλλά και η Προύσα της Μικράς Ασίας.

Σημερινή εικόνα

Η σημερινή δύναμη των ελληνικών παροικιών της Λατινικής Αμερικής είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια, επειδή σπανίως εφαρμόζεται ένα ομοιόμορφο κριτήριο για τον υπολογισμό της τρίτης και τέταρτης γενιάς, οι οποίες, τουλάχιστον σε ορισμένες χώρες, αποτελούν σημαντικό ποσοστό των ελληνικών παροικιών. Το βέβαιο είναι ότι ο αριθμός των μεταναστών πρώτης γενιάς είχε μειωθεί πάρα πολύ λόγω της φυσικής φθοράς και της μη ανανέωσης του μεταναστευτικού σώματος κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, οι μεγαλύτερες ελληνικές κοινότητες βρίσκονται σήμερα στη Βραζιλία και την Αργεντινή, όπου υπολογίζεται ότι ζουν 25.000 και 20.000 Έλληνες, αντίστοιχα. Αντίθετα, η αριθμητική δύναμη των Ελλήνων στην Ουρουγουάη και τη Χιλή είναι πλέον μικρή: υπολογίζεται ότι στην καθεμία δεν ξεπερνούν τα 1.000 άτομα, ενώ μόλις 25 άτομα ελληνικής καταγωγής ζουν στην Παραγουάη. Στην ευρύτερη περιοχή των Άνδεων, οι μικρές ελληνικές παροικίες, που είχαν διαμορφωθεί προπολεμικά, συγκεντρώνουν, πλέον, λιγοστά μέλη: συγκεκριμένα, περίπου 25 οικογένειες ελληνικής καταγωγής ζουν στη Βολιβία, 50 οικογένειες στο Περού, 200 άτομα στην Κολομβία και μόλις 10 άτομα στον Ισημερινό. Στη Βενεζουέλα διαμένουν, πλέον, μόνιμα περίπου 2.500 Έλληνες. Στο Μεξικό η δύναμη της ελληνικής παροικίας εκτιμάται σε περίπου 1.000 μέλη, και σε άλλα τόσα αυτή στον Παναμά, ενώ στις υπόλοιπες χώρες της Κεντρικής Αμερικής (Γουατεμάλα, Κόστα Ρίκα) οι κάτοικοι ελληνικής καταγωγής είναι μόλις 100 άτομα. Τέλος, στα νησιά της Καραϊβικής εκτιμάται ότι ζουν μόλις 30 Έλληνες στην Κούβα και περίπου 300 στις Μπαχάμες.

Όσον αφορά στις επαγγελματικές δραστηριότητες, μπορούμε να πούμε ότι σε γενικές γραμμές οι περισσότεροι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στις χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής ασχολήθηκαν με το εμπόριο και δημιούργησαν επιχειρήσεις μικρής και μεσαίας κλίμακας. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες πόλεις ή χώρες δημιουργήθηκαν ελληνικές εθνοτικές επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα την εξειδίκευση των ελλήνων μεταναστών σε ορισμένους εμπορικούς κλάδους. Στην Αργεντινή, για παράδειγμα, και κυρίως στο Μπουένος Άιρες, η κατεξοχήν “ελληνική” εμπορική παράδοση δημιουργήθηκε, από τη δεκαετία του 1930, γύρω από το εμπόριο των ζαχαροειδών (περίπτερα και πρατήρια χονδρικής πώλησης), ενώ στην άγονη περιοχή της βόρειας Χιλής από το 1910 οι περισσότεροι Έλληνες ασχολήθηκαν με την προμήθεια των μεταλλείων της περιοχής και των οικισμών που αυτά διατηρούσαν, με βασικά προϊόντα το νερό, το γάλα και το ψωμί. Στη Βραζιλία, σε πολλές περιπτώσεις, συνδύαζαν το χονδρικό εμπόριο με τη βιοτεχνική ή βιομηχανική παραγωγή· το 1938 υπήρχαν περίπου 25 βιοτεχνικές μονάδες διαφόρων κλάδων που ανήκαν σε Έλληνες εγκατεστημένους στο Σάο Πάολο. Μεταξύ των βιοτεχνικών κλάδων, στους οποίους επιδόθηκαν οι έλληνες μετανάστες στη Βραζιλία, ξεχωρίζουν οι μονάδες παραγωγής ρουχισμού, μωσαϊκών και οικοδομικών υλικών, ενώ στον εμπορικό χώρο αρκετοί ομογενείς ασχολήθηκαν με την εισαγωγή ελληνικών προϊόντων και την εξαγωγή καφέ, κακάο και ρυζιού. Στον Παναμά οι Έλληνες ασχολούνται με το εμπόριο τροφίμων σε μεγάλη κλίμακα, ενώ στη Βενεζουέλα μεταξύ των δραστηριοτήτων της ομογένειας κυριαρχεί το εμπόριο και η κατασκευή ειδών ρουχισμού. Πάντως οι περισσότεροι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στη Λατινική Αμερική, τόσο κατά την προπολεμική όσο και κατά τη μεταπολεμική περίοδο χρειάστηκε, πριν τη δημιουργία εμπορικών καταστημάτων και επιχειρήσεων, να περάσουν από μια εργατική φάση προσωρινής απασχόλησης στην κατασκευή δημοσίων έργων (στο σιδηρόδρομο, για παράδειγμα, κατά την προπολεμική περίοδο) και σε διάφορες βιομηχανικές μονάδες. Οι περισσότεροι Έλληνες που μετανάστευσαν μεταπολεμικά μέσω της ΔΕΜΕ, παρά την ελλιπή τεχνική τους κατάρτιση, εργάστηκαν για κάποιο διάστημα σε βιομηχανικές μονάδες, κυρίως της Αργεντινής και της Βραζιλίας, μέχρι να συγκεντρώσουν το απαραίτητο κεφάλαιο και να ασχοληθούν με το εμπόριο. Από την άλλη πλευρά, σε κάθε χώρα υποδοχής ξεχώρισαν πάντα ορισμένοι μετανάστες που δημιούργησαν μεγάλες επιχειρήσεις και των οποίων η οικονομική και κοινωνική θέση τους έκανε να ξεχωρίζουν από το υπόλοιπο μεταναστευτικό σώμα. Γενικά στη Λατινική Αμερική δημιουργήθηκαν σημαντικές υφαντουργίες (για παράδειγμα, του Δημήτριου Δάνδολου, προπολεμικά, καθώς και των Τσοκμετζόγλου-Παλαντζόγλου μεταπολεμικά στην Αργεντινή), ζαχαροβιομηχανίες (η εταιρεία Γεωργάλου, καθώς και η φίρμα *Αβάνα* του Γεώργιου Ηλιάδη στην Αργεντινή), εφοπλιστικά και ναυτιλιακά γραφεία στα μεγάλα λιμάνια, όπως το Μπουένος Άιρες, το Μοντεβιδέο και το Βαλπαράϊσο της Χιλής, ενώ αρκετοί Έλληνες στη Χιλή, τη Βολιβία και τον Ισημερινό δοκίμασαν την τύχη τους στο χώρο των μεταλλείων. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι οικονομικές δυσκολίες που έχουν κατά καιρούς αντιμετωπίσει οι χώρες της Λατινικής Αμερικής (νομιματική αστάθεια, υποτίμηση, πληθωρισμός) ευνόησαν την οικονομική κατάσταση ορισμένων επιχειρηματιών.

Κοινοτική οργάνωση

Σε σχέση με τις οργανωτικές προσπάθειες των Ελλήνων στις διάφορες χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπου εγκαταστάθηκαν, εύκολα διαπιστώνεται ότι από τις αρχές του 20ού αιώνα δημιουργήθηκε ένας αρκετά μεγάλος αριθμός (δυσανάλογος του μεγέθους των ελληνικών παροικιών) συλλόγων ποικίλου, αλλά εφήμερου χαρακτήρα. Οι πρώτοι σύλλο-

Αποκαλυπτήρια αγάλματος του Ποσειδώνα, στην κεντρική πλατεία του Μπουένος Άιρες, 1998. Αρχείο Ν. Αγγελίδου

γοι που άντεξαν στο χρόνο ήταν οι λεγόμενοι “Αλληλοβοηθητικοί”, που είχαν στόχο την οικονομική υποστήριξη των μελών τους, την παροχή ιατρικής περίθαλψης και γενικότερα την παροχή βοήθειας για την προσαρμογή στη χώρα υποδοχής. Κάποιοι από τους αλληλοβοηθητικούς συλλόγους δημιουργήθηκαν από άτομα συγκεκριμένων περιοχών της Ελλάδας και στόχευαν στην αποστολή βοήθειας στην ιδιαίτερη πατρίδα τους. Κατά τη δεκαετία του 1930 στις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπου εγκαταστάθηκαν Έλληνες, σχηματίστηκαν, με πρωτοβουλία κυρίως των υψηλότερα κοινωνικά ιστάμενων μελών της ομογένειας, μια σειρά οργανώσεων που επεδίωξαν να ξεφύγουν από το τοπικιστικό πνεύμα και να αναλάβουν τη συνολική εκπροσώπηση του ελληνικού στοιχείου στη χώρα υποδοχής, να συντηρήσουν θεσμούς, όπως η Εκκλησία και το σχολείο, και να καλλιεργήσουν δεσμούς με τις τοπικές κοινωνίες. Το πανόραμα των ελληνικών οργανώσεων συμπληρώνουν κάποιοι μορφωτικοί σύλλογοι, που είχαν ως κύριο μέλημα την προβολή και

τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού, οργανώσεις της νεολαίας και σύνδεσμοι που εξυπηρέτησαν συγκεκριμένους στόχους και κυρίως εθνικά θέματα, όπως το ζήτημα των Δωδεκανήσων, της Βορείου Ηπείρου, της Κύπρου ή την αποστολή βοήθειας στην Ελλάδα κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στις περισσότερες χώρες οι κοινότητες διατήρησαν το λαϊκό χαρακτήρα τους. Πάντως, στη Βενεζουέλα, για παράδειγμα, η κοινότητα στο Καρακάς φέρει την επωνυμία Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα Βενεζουέλας και είχε συνδέσει τη δράση της με την Εκκλησία της Αμερικής. Σήμερα εξακολουθούν να υπάρχουν τοπικές ελληνικές κοινότητες, εθνικοτοπικοί σύλλογοι, φιλόπρωχες αδελφότητες και σε ορισμένες περιπτώσεις εμπορικά επιμελητήρια με στόχο τη σύσφιξη των εμπορικών σχέσεων μεταξύ της Ελλάδας και των αντίστοιχων χωρών υποδοχής. Γενικά, πάντως, διακρίνεται η αίσθηση ότι το μέλλον των ελληνικών κοινοτήτων της Λατινικής Αμερικής βασίζεται κατά κύριο λόγο στο φιλελληνισμό και λιγότερο στον ελληνισμό των χωρών της περιοχής. Στην Αργεντινή ξεχωρίζουν η Κεντρική Κοινότητα στη συνοικία Παλέρμο του Μπουένος Άιρες (από το 1928), ο σύλλογος *Πανελλήνιο* στη συνοικία Νουέβα Πομπέγια του Μπουένος Άιρες (από το 1926), ο Αλληλοβοηθητικός Σύλλογος *Άγιος Δημήτριος* (από το 1918), η Κοινότητα *Σωκράτης* στην περιοχή Μπάνφιλντ, στα περίχωρα του Μπουένος Άιρες, η Κοινότητα *Ο Πλάτων* στην περιοχή Μπερίσο λα Πλάτα της επαρχίας Μπουένος Άιρες, οι εθνικοτοπικοί σύλλογοι των Πελοποννησίων και των Λευκαδιτών, καθώς και το Ελληνοαργεντινικό Επιμελητήριο Βιομηχανίας και Εμπορίου. Επίσης, εκτός της επαρχίας Μπουένος Άιρες υπάρχουν οι κοινότητες των περιοχών Σάλτα, Μαρ δελ Πλάτα, Ροσάριο, Ρεσιστένσια και Κομοδόρο Ριβαντάβια. Στη Βραζιλία ξεχωρίζει η Ελληνική Κοινότητα Αγίου Παύλου (από το 1937), που θεωρείται η καρδιά του Ελληνισμού της Βραζιλίας, καθώς και οι μεταπολεμικά ιδρυμένες κοινότητες του Ρίου Ιανείου, Πόρτο Αλέγρε, Φλωριανόπολης, Μπραζίλιας, Κουριτίμπα, Παρανά και Ρεσίφε, μεταξύ άλλων. Στο Μεξικό υπάρχει η Ελληνική Κοινότητα Μεξικού (που ιδρύθηκε το 1934 και διαδέχτηκε τον αλληλοβοηθητικό σύλλογο *Σωκράτης* που είχε συσταθεί κατά τη δεκαετία του 1920), καθώς και η Κοινότητα του Κουλιακάν και δύο σύλλογοι στη Γουαδαλαχάρα, που ιδρύθηκαν στη δεκαετία του 1980. Σε αρκετές χώρες της Λατινικής Αμερικής έχουν συσταθεί τα τελευταία χρόνια ομοσπονδίες των τοπικών ελληνικών κοινοτήτων, ώστε να συντονιστεί καλύτερα η δραστηριότητα των τοπικών συλλόγων.

Οι χώρες της Λατινικής Αμερικής υπάγονται εκκλησιαστικά στην Αρχιεπισκοπή Μπουένος Άιρες. Όσον αφορά στην ελληνική εκπαίδευση, στις περισσότερες χώρες αυτή έχει εναποτεθεί αποκλειστικά στις κοινότητες, που διοργανώνουν απογευματινά μαθήματα μία ή δύο φορές την εβδομάδα. Στο Μπουένος Άιρες ιδρύθηκε, ωστόσο, το 1984, δίγλωσσο ελληνοαργεντινό ημερήσιο δημοτικό σχολείο· η ίδρυσή του έγινε με κληροδότημα του Ιδρύματος Ωνάση, η λειτουργία του επιχορηγείται από το Υπουργείο Παιδείας της Αργεντινής και το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας αποστέλλει εκπαιδευτικό προσωπικό. Κατά τον ίδιο τρόπο λειτουργεί από το 1990 το γυμνάσιο και λύκειο *Αθηναγόρας*, που υπάγεται στην Αρχιεπισκοπή. Στο Σάο Πάολο ιδρύθηκε, επίσης τη δεκαετία του 1980, το Αθηναϊκό Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο, στο οποίο στέλνονται αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί, όπως και στο κοινοτικό σχολείο στη Μπραζίλια. Στο Καρακάς διδάσκει επίσης ένας αποσπασμένος καθηγητής. Στη Λατινική Αμερική δεν υπάρχει, πλέον, ελληνόφωνος Τύπος, αφού τα τελευταία φύλλα έπαψαν να κυκλοφορούν τη δεκαετία του 1980. Σε ορισμένες χώρες φιλοξενούνται στους τοπικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς εβδομαδιαίες εκπομπές, που πραγματοποιούνται με τη φροντίδα των ελληνικών κοινοτήτων.

Κοινωνική ενσωμάτωση

Η κοινωνική ενσωμάτωση είναι γενικά πολύ υψηλή, δεδομένου, μάλιστα, ότι στις περισσότερες χώρες υπερισχύουν, πλέον, οι μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς. Πάντως και οι μετανάστες της πρώτης γενιάς ενσωματώθηκαν σχετικά εύκολα, λόγω του ανοιχτού, γενικά, χαρακτήρα των κοινωνιών υποδοχής και του μάλλον φιλικού κλίματος απέναντι στους ευρωπαίους μετανάστες. Πάντως θα πρέπει να γίνει κάποιος διαχωρισμός μεταξύ των χωρών, όπου κυριαρχούν οι κάτοικοι ευρωπαϊκής καταγωγής (Αργεντινή, Ουρουγουάη, εν μέρει Χιλή) και όπου η προσαρμογή ήταν γενικά πιο εύκολη, από τις χώρες όπου υπάρχει έντονο ιθαγενές και έγχρωμο στοιχείο (χώρες των Κεντρικών Άνδεων και Μεξικό, στην πρώτη περίπτωση, Καραϊβική και Βραζιλία στη δεύτερη). Η διαφοροποίηση δεν ορίζεται μόνο με φυλετικούς όρους αλλά και με βάση την πολιτισμική πολιτική των αντίστοιχων χωρών υποδοχής: ενώ, δηλαδή, οι χώρες όπου κυριαρχεί το ευρωπαϊκό στοιχείο υπήρξαν πολιτισμικά φιλοδυτικές και διακρίνονται για τον έντονο φιλελληνισμό τους (αφού θεωρούν την Ελλάδα ως βάση του πολιτισμού τους), άλλες χώρες με έντονο ιθαγενές και έγχρωμο στοιχείο (με εξαίρεση τη Βραζιλία, που είχε γενικά φιλοευρωπαϊκό προσανατολισμό) τονίζουν την αυτόχθονη παράδοση και διατηρούν κάποια απόσταση από τη “Δύση”, με αποτέλεσμα κάποτε να δημιουργείται αμοιβαία δυσπιστία μεταξύ του ντόπιου πληθυσμού και των ευρωπαίων μεταναστών· ως συνέπεια, στις χώρες αυτές, όπως για παράδειγμα το Μεξικό ή τη Βενεζουέλα, οι ελληνικές παροικίες απέκτησαν πιο κλειστό χαρακτήρα, τουλάχιστον για όσο διάστημα επικρατούσαν οι μετανάστες πρώτης γενιάς. Πάντως, γενικά, οι απόγονοι των μεταναστών είναι ενσωματωμένοι στις χώρες όπου γεννήθηκαν, ενώ η σχέση τους με την Ελλάδα είναι κατά βάση συναισθηματική.

Πολιτιστική δραστηριότητα

Τέλος, στο χώρο του πολιτισμού, από τους Έλληνες που έζησαν ή πέρασαν μέρος της ζωής τους σε χώρες της Λατινικής Αμερικής έχουν ξεχωρίσει στη Βραζιλία ο ποιητής και πεζογράφος Θέων Σπανούδης, στην Αργεντινή ο γεννημένος στη Ρουμανία πεζογράφος Γιώργος Χουρμουζιάδης, ενώ έχουν ξεχωρίσει με το μεταφραστικό τους έργο, στη Χιλή η Δανάη Στρατηγοπούλου και ο Αλέξανδρος Ζορμπάς, και στην Αργεντινή η Νίνα Αγγελίδη. Από τα παιδιά ελλήνων μεταναστών που ασχολούνται με τη λογοτεχνία –και βέβαια γράφουν στην ισπανική γλώσσα– ξεχωρίζουν, στην Αργεντινή ο λογοτέχνης και καθηγητής λογοτεχνίας Αντρές Ομέρο Ατανασίου, η μυθιστοριογράφος Λιμπερτάδ Ντεμιτρόπουλος και ο ποιητής Χόρχε Ζουνίνο (γεννημένος από ελληνίδα μητέρα, το γένος Πολυχρονοπούλου). Στο Μεξικό ξεχωρίζει το όνομα του Όμηρου Αρίτζη, από πατέρα Μικρασιάτη και μητέρα Μεξικανή. Από τους καλλιτέχνες, γνωστός στη Βραζιλία είναι ο γλύπτης Νίκος Βλαβιανός. Στον πανεπιστημιακό χώρο ξεχωρίζει η δραστηριότητα του Κέντρου Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών *Φώτιος Μαλλέρος* στο πλαίσιο του Εθνικού Πανεπιστημίου του Σαντιάγο της Χιλής και αποτελεί τη μοναδική έδρα νεοελληνικής γλώσσας και φιλολογίας στη Λατινική Αμερική. Από το 1968 το κέντρο αυτό, υπό τη διεύθυνση του Μιγκέλ Καστίγιο Ντιντιέ, ασχολείται με την έκδοση ελληνικών έργων στα ισπανικά και γενικότερα με τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στη Λατινική Αμερική. Αξιόλογη είναι, επίσης, η πολιτιστική δράση του Ιδρύματος Τσάκου στο Μοντεβιδέο μέσω της διοργάνωσης ποικίλων πολιτιστικών εκδηλώσεων, παράδοσης μαθημάτων γλώσσας και χορήγησης υποτροφιών για την Ελλάδα, ενώ στην Αργεντινή οι πολιτιστικοί σύλλογοι *Καρνάτιδες* και Instituto Griego de Cultura διοργανώνουν διαλέξεις που απευθύνονται κατά βάση σε αργεντινούς φιλέλληνες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

265

Α. Η ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Μιχάλης Δαμανάκης

Οι πολιτικές που συνδιαμορφώνουν ή και καθορίζουν την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη σύγχρονη ελληνική Διασπορά εκπορεύονται από τρία κέντρα: τις κυβερνήσεις της χώρας προέλευσης (Ελλάδα), τις κυβερνήσεις των χωρών διαμονής και τις ίδιες τις ελληνικές παροικίες. Ποιο από τα τρία κέντρα παίζει, κάθε φορά, πρωτεύοντα ρόλο, εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων, μερικοί από τους οποίους συζητούνται παρακάτω. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της παροικίας οι θεσμοί ή οργανώσεις που λαμβάνουν εκπαιδευτικοπολιτικές πρωτοβουλίες και λειτουργούν ως φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι οι Αστικές Κοινότητες και η Εκκλησία και σπανιότερα ενώσεις προσώπων (Εταιρείες) ή φυσικά πρόσωπα (βλ. *πίνακα 1*, “Φορείς”).

Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, ως φορέας της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης λειτουργεί σχεδόν αποκλειστικά η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία Αμερικής, γεγονός που διασφαλίζει μια σχετική ομοιογένεια της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης ως προς την οργάνωση και τα περιεχόμενά της. Μόλις τα τελευταία χρόνια έχουν εμφανισθεί και άλλοι φορείς, λόγω της εκπαιδευτικής πολιτικής ορισμένων πολιτειών της Αμερικής, οι οποίες προωθούν τα λεγόμενα *Charter Schools*. Αντίθετα, στον γειτονικό Καναδά πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξαν –και συνεχίζουν να παίζουν– οι Κοινότητες. Στην Αυστραλία λειτουργούν ως φορείς τόσο οι Κοινότητες όσο και η Εκκλησία, ενώ σε χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης οι εκπαιδευτικοπολιτικές πρωτοβουλίες πηγάζουν κατά κανόνα από Ομοσπονδίες Ελληνικών Συλλόγων, ενώσεις προσώπων (Εταιρείες) ή και φυσικά πρόσωπα. Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, για διαφορετικούς, όμως, λόγους, σημαντικό ρόλο στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση παίζουν και τα κράτη διαμονής. Οι αυστραλιανές κυβερνήσεις, για παράδειγμα, στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής πολιτικής, εισήγαγαν την ελληνική γλώσσα στο κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα και την προσφέρουν σε κάθε ενδιαφερόμενο ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα, ενώ τα μετασοβιετικά κράτη, κυρίως η Ρωσία, η Ουκρανία και η Γεωργία, έκαναν το ίδιο πράγμα για πολιτικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς, κυρίως, λόγους, τους οποίους αξιοποίησαν παραγωγικά οι ανανεωμένοι, μετά το 1989, ομογενειακοί φορείς.

Σε αντίθεση με όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η ελληνόγλωσση εκπαίδευση είναι υπό την εποπτεία και συνιστά σχεδόν αποκλειστική ευθύνη των εκπαιδευτικών υπηρεσιών των κρατών διαμονής ή/και της Ελλάδας. Αυτή η ουσιώδης διαφορά μεταξύ της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης σε χώρες της Ε.Ε. και της εκπαίδευσης σε άλλες –κυρίως τις υπερατλαντικές– χώρες ανάγεται κατά κύριο λόγο στη διαφορετική εξέλιξη της ελληνικής μετανάστευσης στις εν λόγω χώρες, αλλά και τις διαφορετικές πολιτικές συγκυρίες. Σε αντίθεση με τους Έλληνες της Ευρώπης, οι οποίοι λειτουργούν συγχρόνως ως ευρωπαίοι και έλληνες πολίτες και διατηρούν μια άμεση θεσμική σχέση με την Ελλάδα, οι Έλληνες στις παραδοσιακές υπερατλαντικές χώρες υποδοχής μεταναστών οργανώθηκαν σε παροικίες, με στόχο την κατά το δυνατό αυτοδύναμη αντιμετώπιση των προβλημάτων προσαρμογής στη νέα πατρίδα.

Στην περίπτωση των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης η ελληνόγλωσση εκπαίδευση ουσιαστικά οργανώνεται εξ αρχής, μετά από μια μακροχρόνια περίοδο αποδιοργάνωσης ή και παντελούς απουσίας, με πρωτοβουλία των παροικιακών φορέων και των κρατικών αρχών των χωρών διαμονής και με την υποστήριξη του ελληνικού κράτους.

Πίνακας 1: Φορείς και μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

Μορφές εκπαίδευσης και δέκτες	Τυπολογία φορέων εκπαίδευσης			
	Φορείς της παροικίας			Κρατικές υπηρεσίες της χώρας προέλευσης διαμονής
	Φυσικά Πρόσωπα	Νομικά πρόσωπα (π.χ. Κοινότητες Σύλλογοι)	Εκκλησία	
	A	B	Γ	Δ Ε
1. Προσχολική Αγωγή				
1.1 Αμιγή Νηπιαγωγεία	+	+	+	+
2.2 Μικτά Νηπιαγωγεία		+	+	+
2. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση				
2.1 Αμιγή Ελληνικά (ιδιωτικά) Σχολεία		+		+
2.2 Ημερήσια (δίγλωσσα) Σχολεία για ελληνόγλωσσους ή και αλλόγλωσσους μαθητές		+	+	+
2.3 Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας για ελληνόγλωσσους (ενταγμένα, απογευματινά, Σαββατιανά κ.λπ.)	+	+	+	+
2.4 Κανονικές (δίγλωσσες) Τάξεις στα σχολεία της χώρας υποδοχής με ελληνόγλωσσους ή και αλλόγλωσσους μαθητές				+
2.5 Κανονικές Τάξεις στα σχολεία της χώρας υποδοχής με αλλόγλωσσους μαθητές				+
3. Ευρωπαϊκά Σχολεία				+

Οι μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης συναρτώνται άμεσα με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των διαφόρων ομάδων μαθητών, και εξαρτώνται από τις εκάστοτε πολιτικές των κρατών διαμονής, της Ελλάδας, αλλά και των ίδιων των παροικιακών φορέων.

Όπως φαίνεται από τον *Πίνακα 1*, λειτουργούν διάφορες μορφές ελληνόγλωσσης

Μαθητές και εκπαιδευτικοί του χωριού Μπελογιάννη

εκπαίδευσης στη Διασπορά, οι οποίες κινούνται μεταξύ δύο πόλων. Από τη μια πλευρά υπάρχουν τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία (βλ. 2.1), τα οποία εφαρμόζουν τα ελλαδικά Αναλυτικά Προγράμματα και το αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό και άρα λειτουργούν σαν να ήταν στην Ελλάδα (τέτοια σχολεία απαντούν κυρίως στη Γερμανία), και από την άλλη υπάρχουν Τμήματα Διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα κρατικά σχολεία των χωρών διαμονής, στα οποία φοιτούν μαθητές ελληνικής καταγωγής ή/και αλλοεθνείς-αλλόγλωσσοι (βλ. 2.2 και 2.5).

Αυτές οι διαμετρικά αντίθετες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης ανάγονται σε δύο διαφορετικές παιδαγωγικές και εκπαιδευτικοπολιτικές προσεγγίσεις. Η πρώτη είναι ελλαδοκεντρική και εθνοκεντρική και λειτουργεί σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η δεύτερη είναι διαπολιτισμικά προσανατολισμένη και λειτουργεί στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής εκπαιδευτικής πολιτικής συγκεκριμένων χωρών, όπως, για παράδειγμα, της Αυστραλίας. Η εθνοκεντρική και η διαπολιτισμική προσέγγιση εκφράζονται με σαφήνεια, ιδιαίτερα στην περίπτωση των λεγόμενων Ημερήσιων Σχολείων (βλ. 2.2), στα οποία φοιτούν οι μαθητές πρωινές ώρες ή ολόήμερα, και εκπληρώνουν σε αυτά την υποχρεωτική φοίτησή τους.

Σε αντίθεση προς τα εθνοκεντρικά και ελλαδοκεντρικά αμιγή Ελληνικά Σχολεία, τα

Ημερήσια Σχολεία σε μεγάλα αστικά κέντρα της Αυστραλίας, του Καναδά, των ΗΠΑ, της Ν. Αφρικής και αλλού, είναι ενταγμένα στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας διαμονής και λειτουργούν σύμφωνα με τους κανόνες του· διδάσκεται, όμως από την πρώτη, κιόλας, τάξη ή από το Νηπιαγωγείο και η ελληνική γλώσσα. Με άλλα λόγια, τα Ημερήσια Σχολεία είναι εντός του συστήματος της χώρας διαμονής, ενώ τα αμιγή εκτός. Εκτός συστήματος λειτουργούν κατά κανόνα (αλλά υπάρχουν και εξαιρέσεις) και τα απογευματινά ή Σαββατιανά Τμήματα Διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας (βλ. 2.3). Αυτή είναι και η πλέον συνήθης μορφή ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, η οποία απαντάται σε όλες τις “Διασπορές”, και που οι φορείς της είναι, κατά κανόνα, παροικιακοί.

Εκτός από τον “προσανατολισμό τους” και την “ένταξη ή μη-ένταξή τους” στο σύστημα της χώρας διαμονής, οι διάφορες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν και με βάση τα ακόλουθα τρία κριτήρια: α) νομικό καθεστώς-εποπτεία, β) υποχρεωτικότητα φοίτησης και γ) προγράμματα σπουδών.

Κατηγοριοποίηση 1η, σύμφωνα με το νομικό καθεστώς. Στην ελληνική νομοθεσία και εποπτεία υπάγονται τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία και σε αρκετές περιπτώσεις και Απογευματινά Τμήματα, κυρίως στην Ευρώπη. Στη νομοθεσία των χωρών διαμονής υπάγονται όλες οι άλλες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης και στην ευρωπαϊκή νομοθεσία υπάγονται τα Ευρωπαϊκά Σχολεία.

Κατηγοριοποίηση 2η, σύμφωνα με την υποχρεωτικότητα της φοίτησης. Η εκπλήρωση της υποχρεωτικής φοίτησης συντελείται: στα αμιγή Ελληνικά Σχολεία, τα Ημερήσια (δίγλωσσα) Σχολεία, τα Ευρωπαϊκά Σχολεία και τις Δίγλωσσες Τάξεις. Σε όλες τις άλλες μορφές εκπαίδευσης η φοίτηση είναι προαιρετική.

Κατηγοριοποίηση 3η, σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σπουδών. Δίγλωσσο/τρίγλωσσο Πρόγραμμα Σπουδών (Ελληνικά+ν) έχουν: τα Ημερήσια Δίγλωσσα Σχολεία, τα Ευρωπαϊκά Σχολεία, και υπό όρους και τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία. Όλες οι λοιπές μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης έχουν ένα συμπληρωματικό ελληνόγλωσσο Πρόγραμμα Σπουδών.

Όπως προαναφέρθηκε, η διαμόρφωση και η εξέλιξη της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης συναρτώνται άμεσα και με την εκπαιδευτική πολιτική, αλλά και με την εν γένει μεταναστευτική πολιτική των χωρών διαμονής. Ενδεικτικά αναφέρονται οι περιπτώσεις της Γερμανίας, του Καναδά και της Αυστραλίας, οι οποίες ανήκουν στην κατηγορία της μεταναστευτικής Διασποράς και είναι σε μεγάλο βαθμό συγκρίσιμες και ως προς το χρόνο αποδημίας από την Ελλάδα και εγκατάστασης των Ελλήνων στην εκάστοτε χώρα υποδοχής. Η σημαντικότερη διαφορά στη μεταναστευτική πολιτική των εν λόγω τριών χωρών είναι ότι στις περιπτώσεις της Αυστραλίας και του Καναδά, που είναι παραδοσιακές χώρες υποδοχής μεταναστών, οι έλληνες μετανάστες είχαν εξαρχής ένα καθεστώς με προοπτικές πολιτογράφησης, μόνιμης εγκατάστασης και απόκτησης πολιτικών δικαιωμάτων. Αντίθετα, η μεταναστευτική πολιτική της Γερμανίας βασίστηκε πρωτίστως στην αρχή της εναλλαγής (Rotationsprinzip), σύμφωνα με την οποία οι φιλοξενούμενοι εργάτες (Gastarbeiter) θα αντικαθιστώνταν, μετά την παρέλευση πενταετίας, από νέους. Η αποτυχία αυτής της πολιτικής οδήγησε, στη συνέχεια, στην πολιτική της διπλής στρατηγικής (Doppelstrategie), δηλαδή την υποστήριξη της ένταξης, για όσους προτίθενται να μείνουν, και προώθηση της παλιννόστησης, για όσους προτίθενται να επαναπατρισθούν.

Οι διαφορετικές μεταναστευτικές πολιτικές δημιούργησαν στους Έλληνες του Καναδά και της Αυστραλίας το αίσθημα της σχετικής ασφάλειας, ενώ σε εκείνους της Γερμανίας της ανασφάλειας και της προσωρινότητας. Επίσης, οι διαφορετικές μεταναστευτικές

πολιτικές, σε συνδυασμό και με τις παρεμβάσεις της Ελλάδας, αλλά και με τη γεωγραφική απόσταση μεταξύ της Ελλάδας και των εν λόγω τριών χωρών διαμονής, συνεπάγονται διαφορετικές εκπαιδευτικές πολιτικές και διαφορετικές μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

Η πολυπολιτισμική πολιτική της Αυστραλίας και του Καναδά επιτρέπει, εκτός από τη λειτουργία Τμημάτων Διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας –για όσους μαθητές είναι ενταγμένοι στα σχολεία της εκάστοτε χώρας διαμονής– και τη λειτουργία Ημερήσιων Σχολείων, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του εκπαιδευτικού συστήματος κάθε χώρας και επιχορηγούνται από αυτή. Στο πνεύμα αυτό ιδρύθηκαν και λειτουργούν, για παράδειγμα, τα Ημερήσια Σχολεία *Σωκράτης*, στο Μόντρεαλ, και *Δημοσθένης*, στο Λαβάλ, με παρεμφερή προγράμματα σπουδών, καθώς και της *Μεταμορφώσεως*, στο Τorόντο του Καναδά. Το ίδιο ισχύει και για τις γειτονικές ΗΠΑ, όπου λειτουργούν 11 μεγάλες σχολικές μονάδες Ημερήσιων Σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, κυρίως στη Νέα Υόρκη, το Σικάγο και άλλες 16 μικρότερες (προσχολικά κέντρα και νηπιαγωγεία), φορέας των οποίων είναι η Αρχιεπισκοπή Αμερικής. Το γεγονός ότι φορέας αυτών των σχολείων είναι η Εκκλησία, διασφαλίζει ομοιογένεια ως προς το ελληνόγλωσσο μέρος του Προγράμματος Σπουδών τους και την εν γένει φιλοσοφία τους.

Σε αντίθεση με τα ελληνικά Ημερήσια Σχολεία στον Καναδά και τις ΗΠΑ, τα αντίστοιχα στην Αυστραλία δεν είναι ομοιογενή ως προς τα προγράμματα σπουδών τους και την εν γένει φιλοσοφία τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε δύο σχολεία –από τα συνολικά 11 που λειτουργούσαν το έτος 2001 στην Αυστραλία– τα οποία λειτουργούν στην πόλη της Μελβούρνης και εντούτοις διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Το πρώτο, του Αγίου Ιωάννη (St John's Greek Orthodox College), ιδρύθηκε το 1978 ως σχολείο του ορθόδοξου θρησκευματος, με πρωτοβουλία της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αυστραλίας, και ως θρησκευτικά προσανατολισμένο δεχόταν μόνο έλληνες ή και μη έλληνες, ορθοδόξους στο θρήσκευμα, μαθητές. Το σχολείο ξεκίνησε ως δίγλωσσο, αλλά μετά το 1986 άλλαξε το πρόγραμμά του, μειώνοντας το ελληνόγλωσσο μέρος, κυρίως λόγω της σταδιακής αλλαγής της ελληνομάθειας των μαθητών, αλλά και των ενδιαφερόντων και προσδοκιών των γονέων. Το σχολείο διατηρεί μέχρι σήμερα τον ελληνορθόδοξο χαρακτήρα του, και παρά την υποχώρηση του ελληνόγλωσσου μέρους των προγραμμάτων σπουδών του, η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε συνδυασμό με τη διδασκαλία των θρησκευτικών και της μουσικής καλύπτουν 5 έως 9 ώρες την εβδομάδα, από το νηπιαγωγείο μέχρι τη 12η τάξη.

Σε αντίθεση με τον ελληνορθόδοξο προσανατολισμό του St John's College, το σχολείο που ιδρύθηκε από την Ελληνική Κοινότητα της Μελβούρνης το 1989 είναι θρησκευτικά ουδέτερο. Το Alphington Grammar School έχει μεν μια “ισχυρή βάση” στην ελληνική παροικία της Μελβούρνης, ιδρύθηκε, όμως, με στόχο να είναι “πολυπολιτισμικό σχολείο” (multicultural school), και περισσότεροι από το 50% των μαθητών του προέρχονται από 30 διαφορετικές εθνότητες, πράγμα που σημαίνει ότι η πολυπολιτισμική ετερότητα (cultural diversity) αποτελεί συστατικό στοιχείο του σχολείου αυτού. Παρόλο που περίπου οι μισοί μαθητές του Alphington είναι ελληνικής καταγωγής και η ελληνική διδάσκεται από το νηπιαγωγείο μέχρι τη 12η τάξη, το σχολείο λειτουργεί στο πνεύμα της πολυπολιτισμικής εκπαιδευτικής πολιτικής της Αυστραλίας –δημιούργημα της οποίας είναι και το ίδιο– και φαίνεται να ακολουθεί την εξέλιξη αυτής της πολιτικής. Έτσι, εξάλλου, ερμηνεύεται το γεγονός, ότι το σχολείο προσφέρει την κινεζική γλώσσα ως μάθημα ειδικότητας για την απόκτηση του τίτλου σπουδών VCE (Victorian Certificate of Education) που οδηγεί στην τριτοβάθμια πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Το σχολείο της Ελληνικής Κοινότητας του Μόντε Βιδέο, π. 1940

Από το παράδειγμα των Ημερήσιων Σχολείων προκύπτει ότι στις αγγλόγλωσσες χώρες ΗΠΑ, Καναδά και Αυστραλία, παρά τη φαινομενική θεσμική ομοιογένεια, επικρατεί ως βασικό χαρακτηριστικό η ετερογένεια των ελληνικών εστιών της Διασποράς. Οι ομογενείς είναι ομοιογενείς μόνο ως προς το σκέλος της εθνοπολιτισμικής καταγωγής τους. Κατά τα άλλα διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα, πράγμα που δεν ανάγεται μόνο στον πολιτισμό κάθε χώρας διαμονής, αλλά και στη μεταναστευτική πολιτική της. Στην περίπτωση των Ελλήνων της Γερμανίας η πολιτική της “διπλής στρατηγικής” βρήκε την εκπαιδευτική της έκφραση στην ένταξη των ελλήνων μαθητών στις κανονικές γερμανικές τάξεις (Regelklassen), από τη μία, και στη δημιουργία αμιγών Ελληνικών Σχολείων, που προετοιμάζουν τα παιδιά για το ελλαδικό εκπαιδευτικό σύστημα και την παλιννόστηση, από την άλλη (σπεύδουμε, πάντως, να επισημάνουμε ότι, λόγω της πολιτιστικής αυτονομίας των ομόσπονδων κρατιδίων, υπάρχει ποικιλία εκπαιδευτικών πολιτικών και μορφών ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Γερμανία. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα πολλά υποσχόμε-

να και στο πνεύμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης λειτουργούντα Κρατικά Ευρωσχολεία στο Βερολίνο/Staatliche Europaschule Berlin, τα οποία ακολουθούν δίγλωσσο πρόγραμμα σπουδών και των οποίων ο μαθητικός πληθυσμός είναι μικτός, γερμανοελληνικός, γερμανοϊταλικός κ.λπ.). Λογική συνέπεια είναι, τα Ημερήσια Σχολεία στις ΗΠΑ, την Αυστραλία και στο Κεμπέκ του Καναδά, από τη μια, και τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία στη Βόρεια Ρηνανία-Βεστφαλία της Γερμανίας, από την άλλη, να διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τις ακόλουθες τρεις σημαντικές κατηγορίες σύγκρισης:

Νομικό καθεστώς – εποπτεία. Τα Ημερήσια Σχολεία αποτελούν μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος της εκάστοτε χώρας διαμονής και εποπτεύονται από τις αρμόδιες εκπαιδευτικές υπηρεσίες και από το φορέα τους, ενώ τα αμιγή Ελληνικά Σχολεία λειτουργούν εκτός του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος και εποπτεύονται από την Ελλάδα.

Προγράμματα Σπουδών. Στα Ημερήσια Σχολεία εφαρμόζονται τα Προγράμματα Σπουδών της χώρας διαμονής προσαρμοσμένα στις ειδικές ανάγκες των ελληνικών Ημερησίων Σχολείων, ενώ στα αμιγή Ελληνικά Σχολεία της Γερμανίας εφαρμόζονται τα ελληνικά Προγράμματα Σπουδών.

Εκπαιδευτικό προσωπικό. Στα Ημερήσια Σχολεία διδάσκουν ομογενείς και λοιποί εκπαιδευτικοί της χώρας διαμονής, ενώ στα Ελληνικά Σχολεία αποσπασμένοι από την Ελλάδα εκπαιδευτικοί.

Απόρροια των παραπάνω είναι οι τίτλοι σπουδών των Ημερησίων Σχολείων να έχουν το ίδιο νομικό καθεστώς και κύρος με τους λοιπούς τίτλους σπουδών της εκάστοτε χώρας, ενώ οι τίτλοι σπουδών των αμιγών Ελληνικών Σχολείων να μην αναγνωρίζονται στη Γερμανία. Από τα παραπάνω προκύπτει, επίσης, ότι και η σχέση του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση στις ΗΠΑ, την Αυστραλία, τον Καναδά και τη Γερμανία διαφοροποιείται σημαντικά από περίπτωση σε περίπτωση. Σε αντίθεση με τη Γερμανία, όπου η παρουσία του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας είναι ενεργός και συνεχής, στις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία οι δυνατότητες παρέμβασής του είναι πολύ περιορισμένες. Γενικότερα, ως προς τη σχέση της Ελλάδας με τις διάφορες μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη Διασπορά, μπορεί να υποστηριχθεί, ότι οι μορφές εκπαίδευσης που έχουν ως φορέα τους το ελληνικό κράτος έχουν ελλαδοκεντρικό προσανατολισμό. Αντίθετα, όπου λειτουργούν ως φορείς τα κράτη διαμονής ή/και παροικιακές οργανώσεις, ο προσανατολισμός της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης είναι, κατά κανόνα, δι(α)πολιτισμικός.

Από τις παραπάνω αναλύσεις προκύπτει, τέλος, ότι η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στη Διασπορά δεν είναι ομοιόμορφη. Οι διαφορές γίνονται εντονότερες όταν συγκριθούν παροικίες από τη λεγόμενη “μεταναστευτική Διασπορά” με παροικίες από την “ιστορική Διασπορά”.

Β. ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΟΔΗΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού (ΓΓΑΕ) είναι μία αυτοτελής δημόσια υπηρεσία, που υπάγεται στο Υπουργείο Εξωτερικών, με επικεφαλής τον Υφυπουργό Εξωτερικών, αρμόδιο για θέματα Απόδημου Ελληνισμού. Ιδρύθηκε το 1982 και πρωταρχικός της στόχος είναι η ενίσχυση και προαγωγή της επαφής των Ελλήνων του Εξωτερικού με το εθνικό κέντρο, προκειμένου να διατηρηθεί ζωντανή και ακμαία η εθνική και πολιτιστική τους ταυτότητα. Το έργο της, που από τη φύση του είναι πολυδιάστατο και εξειδικευμένο, καλύπτει ποικίλους τομείς, όπως είναι η φιλοξενία, η εκπαίδευση, ο πολιτισμός, η ενημέρωση, η οικονομική στήριξη ομογενειακών οργανώσεων κ.ά., και μετουσιώνεται σε δράσεις, όπως:

- Στήριξη των δραστηριοτήτων των ομογενειακών οργανώσεων, τόσο με τη μορφή επιχορηγήσεων όσο και με τη συμβουλευτική της παρέμβαση στη ρύθμιση και διευθέτηση διαφορών ζητημάτων. Η οικονομική ενίσχυση, που παρέχεται στις κοινότητες, συλλόγους και ιδρύματα των Ελλήνων του Εξωτερικού, προορίζεται για την κάλυψη αναγκών των κτιριακών τους εγκαταστάσεων, την προμήθεια υλικού και εξοπλισμού, την κάλυψη δαπανών διοργάνωσης συνεδρίων και πολιτιστικών εκδηλώσεων, τη στήριξη προγραμμάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, την προμήθεια διδακτικού υλικού και άλλα.
- Διοργάνωση και στήριξη συνεδρίων, συναντήσεων και πολιτιστικών γεγονότων, που πραγματοποιούν ομογενειακοί φορείς τόσο στην Ελλάδα όσο και το Εξωτερικό, για την προαγωγή θεμάτων ελληνικού ενδιαφέροντος και την προβολή του ελληνικού πολιτισμού.
- Οικονομική ενίσχυση πανεπιστημιακών εδρών κλασικών και νεοελληνικών σπουδών του Εξωτερικού, καθώς επίσης και εκπόνηση προγραμμάτων επιμόρφωσης ομογενών εκπαιδευτικών και χορήγησης υποτροφιών.
- Προώθηση της επαφής με φορείς των Απόδημων, μέσω επισκέψεων υπηρεσιακών κλιμακίων στις διάφορες εστίες της ομογένειας.
- Αποστολή εκπαιδευτικού και πολιτιστικού υλικού για τον εμπλουτισμό βιβλιοθηκών σχολείων και κοινοτήτων του Εξωτερικού.
- Εκπόνηση και υλοποίηση προγραμμάτων φιλοξενίας παιδιών, νέων και ατόμων τρίτης ηλικίας στην Ελλάδα. Τα προγράμματα αυτά στοχεύουν τόσο στην τόνωση των δεσμών των απόδημων Ελλήνων με το εθνικό κέντρο, όσο και στη διαφύλαξη της ελληνικής εθνικής συνείδησης και τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς. Τα προγράμματα φιλοξενίας απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας 8-12 ετών και νέους 18-25 ετών, των οποίων ο ένας, τουλάχιστον, γονέας είναι ελληνικής καταγωγής. Λαμβάνουν χώρα τόσο το καλοκαίρι όσο και το χειμώνα, και μέχρι σήμερα έχουν φιλοξενηθεί χιλιάδες παιδιά, νέοι και άτομα τρίτης ηλικίας από όλα τα μέρη του κόσμου. Οι συμμετέχοντες, επιστρέφοντας στις χώρες διαμονής τους, κομίζουν εμπειρίες, παραστάσεις, εικόνες και γενικά “γέυση” από την Ελλάδα.

- Παράλληλα, η ΓΓΑΕ ενεργοποιεί συνεργασίες και με άλλους φορείς, όπως π.χ. με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, για την υλοποίηση παρόμοιων προγραμμάτων, ώστε να εξυπηρετείται ετησίως μεγαλύτερος αριθμός συμμετοχών.
- Οικονομική οργανωτική και ηθική στήριξη του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (ΣΑΕ).
- Ανάδειξη του καλλιτεχνικού και πολιτιστικού έργου της ομογένειας μέσω της στήριξης και προαγωγής καλλιτεχνικών ομογενειακών σχημάτων τόσο στην Ελλάδα όσο και στο Εξωτερικό.
- Διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στις χώρες διαμονής των ομογενών μας, με την ενίσχυση της συμμετοχής ελληνικών καλλιτεχνικών ομάδων στα πολιτιστικά δρώμενα της ομογένειας.
- Ενίσχυση των σχέσεων του Ελληνικού Κοινοβουλίου με τους απόδημους Έλληνες μέσω της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής της Βουλής για τον Απόδημο Ελληνισμό.
- Προώθηση της αμφίδρομης ενημέρωσης και επικοινωνίας ανάμεσα στην Ελλάδα και τους Έλληνες της Διασποράς, μέσω των ΜΜΕ και του Διαδικτύου.
- Συνεργασία με άλλους κρατικούς και μη φορείς, για την προώθηση θεμάτων παιδείας, ιθαγένειας, ασφάλισης και στρατολογίας.

Γ. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Επιστημονική επιμέλεια:

Michel Bruneau

Γεώργιος-Στυλιανός Πρεβελάκης

Χαρτογράφος: Guy Talazac

Εισαγωγή

Οι διασπορές αποτελούν δίκτυα απομακρυσμένων, συχνά, κοινοτήτων, που συνδέονται μεταξύ τους και με τα κέντρα τους (κρατικές, θρησκευτικές ή άλλες αρχές), με συνεχείς ροές ανθρώπων, κεφαλαίων, προϊόντων, ιδεών, συμβόλων κ.λπ. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζουν τη συνοχή τους και ταυτόχρονα συμβάλλουν στη διασύνδεση ευρύτατων ασυνεχών χώρων. Η λειτουργία τους αυτή υπήρξε καταλυτική στο παρελθόν: οι διασπορές είχαν σημαντικό ενοποιητικό ρόλο σε αυτοκρατορικούς χώρους, όπως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή του βρετανικού αποικιακού συγκροτήματος, σε περιθαλάσσια σύνολα όπως η Μεσόγειος κ.α.

Η ανάπτυξη των εθνικών κρατών διέσπασε τις ενότητες αυτές και οδήγησε τις παραδοσιακές διασπορές σε συρρίκνωση, παρακμή και διωγμούς. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες η παγκοσμιοποίηση, δηλαδή η ανάπτυξη της κυκλοφορίας σε παγκόσμια κλίμακα, και οι ποικίλες αμφισβητήσεις του εθνοκρατικού εδαφικού προτύπου –όπως π.χ. η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η οποία αποσκοπεί στην υπέρβαση του έθνους-κράτους– έχουν δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για την εκ νέου ανάπτυξη των διασπορών και τη δραστηριοποίηση του ενοποιητικού γεωγραφικού τους ρόλου. Η εξέλιξη αυτή οδηγεί σε σοβαρότατες αναθεωρήσεις και ανατροπές των σχέσεων ανάμεσα στις διασπορές και τα κράτη προέλευσης και υποδοχής, και επηρεάζει σοβαρά τις διεθνείς σχέσεις.

Οι διασπορές διαδραματίζουν έναν τόσο σημαντικό ρόλο, επειδή διαθέτουν σπάνιο συλλογικό κεφάλαιο. Αυτό το κεφάλαιο άλλοτε ενεργοποιείται και άλλοτε παραμένει λανθάνον, απομνημονευμένο στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά (οικογένεια, θρησκεία, εθνικά σύμβολα και εικόνες). Επιτρέπει στις διασπορές να αναπαράγουν τον πολιτισμό τους από γενεά σε γενεά και να αντιστέκονται στην αφομοίωση από το εγγύς γεωγραφικό τους περιβάλλον, χάρη στην ικανότητά τους να παρακάμπουν τη φθορά της απόστασης. Ο γεωγραφικός χώρος, λοιπόν, και οι προβληματικές που τον διατρέχουν, αποτελεί θεμελιακή διάσταση για την κατανόηση του φαινομένου των διασπορών. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν πρέπει να απουσιάζει η γεωγραφική/χαρτογραφική διάσταση από μian έκθεση που αναφέρεται στην ελληνική Διασπορά. Όμως, το εγχείρημα της χαρτογραφίας της ελληνικής Διασποράς, όπως και κάθε διασποράς, αντιμετωπίζει μια σειρά από εγγενείς δυσκολίες και όρια.

Η πρώτη και κύρια δυσκολία αφορά στα στοιχεία στα οποία βασίζεται η χαρτογράφηση. Αντίθετα με τους πληθυσμούς που πληρούν ένα εδαφικό σύνολο με καθορισμένα όρια (κράτος, περιφέρεια, νομός, δήμος κ.ά.), οι πληθυσμοί που απαρτίζουν μια διασπορά δεν μπορούν να οριστούν με σαφήνεια ούτε, βέβαια, να αποτελέσουν αντικείμενο απογρα-

φής. Τα αριθμητικά δεδομένα που αποτυπώνονται στους χάρτες είναι αποτέλεσμα εκτιμήσεων και προσεγγίσεων, που εμφανίζουν συχνά πολύ μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ τους, ανάλογα με τις πηγές, τις μεθόδους συλλογής, ακόμη και την επιθυμία των φορέων που έχουν την ευθύνη για τη δημοσίευσή τους να τα διογκώσουν ή –αντίθετα– να τα ελαχιστοποιήσουν. Έτσι, λοιπόν, οι χάρτες που παρουσιάζονται δεν αποκλείεται να έχουν και αντιφάσεις μεταξύ τους, καθώς αποτελούν τη γραφική παράσταση στοιχείων τα οποία προέρχονται από διάφορες πηγές και χαρακτηρίζονται από ποικίλες αδυναμίες. Μια άλλη δυσκολία αφορά στην απεικόνιση της δυναμικής πλευράς των διασπορών, δηλαδή τις ροές, τις μετακινήσεις ανθρώπων, αντικειμένων, κεφαλαίων και πληροφοριών ανάμεσα στις διάφορες κοινότητες. Τα σχετικά στοιχεία είναι δυσεύρετα και συχνά καλύπτονται από μυστικότητα.

Πρέπει, τέλος, να αναφερθούν οι δυσκολίες που αφορούν στην ερμηνεία και την πρόσληψη των χαρτογραφικών απεικονίσεων. Οι διασπορές συνιστούν εξαιρετικά ετερογενή σύνολα, καθώς οι κοινότητες που τις αποτελούν αναπτύσσονται σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Το κύριο ενοποιητικό τους στοιχείο είναι οι ροές. Η δυσχέρεια να δοθεί έμφαση σε αυτές, να απεικονιστεί, δηλαδή, ο δυναμικός χαρακτήρας των διασπορών, αδυνατίζει την κατανόηση του ρόλου τους, τη συνειδητοποίηση της σύνθετης σχέσης ανάμεσα στην ενότητα και τη διαφορετικότητα. Επιπλέον, οι στατικές απεικονίσεις που αναγκαστικά κυριαρχούν, όπως π.χ. ο χάρτης που εμφανίζει την παγκόσμια κατανομή του πληθυσμού (*χάρτης 2*), υπαινίσσονται μια άλλη ενότητα, στατική, μάλλον, παρά δυναμική, εν μέρει, μόνο, πραγματική. Οι παραμορφώσεις αυτές μπορούν να συμβάλουν σε “ουσιαστικοποίηση”, τη θεώρηση, δηλαδή, της διασποράς ως ομογενούς διαχωρικού και διαχρονικού συλλογικού υποκειμένου, το οποίο είναι διεσπαρμένο στον οικουμενικό χώρο. Εκτός του ότι η πρόσληψη αυτή δεν ανταποκρίνεται στη σύνθετη, δυναμική και γεμάτη αντιφάσεις πραγματικότητα του φαινομένου των διασπορών, περικλείει και σοβαρούς ιδεολογικούς και πολιτικούς κινδύνους.

Παρά την ατελή ανάπτυξη του χαρτογραφικού εργαλείου σε σχέση με τις προκλήσεις των νέων γεωγραφικών πραγματικοτήτων, παρά τις συνεπακόλουθες δυσκολίες και κινδύνους του χαρτογραφικού αυτού εγχειρήματος, η παρουσίαση της σειράς αυτής με χάρτες επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε το δυναμικό που εκπροσωπεί η ελληνική Διασπορά στο σημερινό κόσμο.

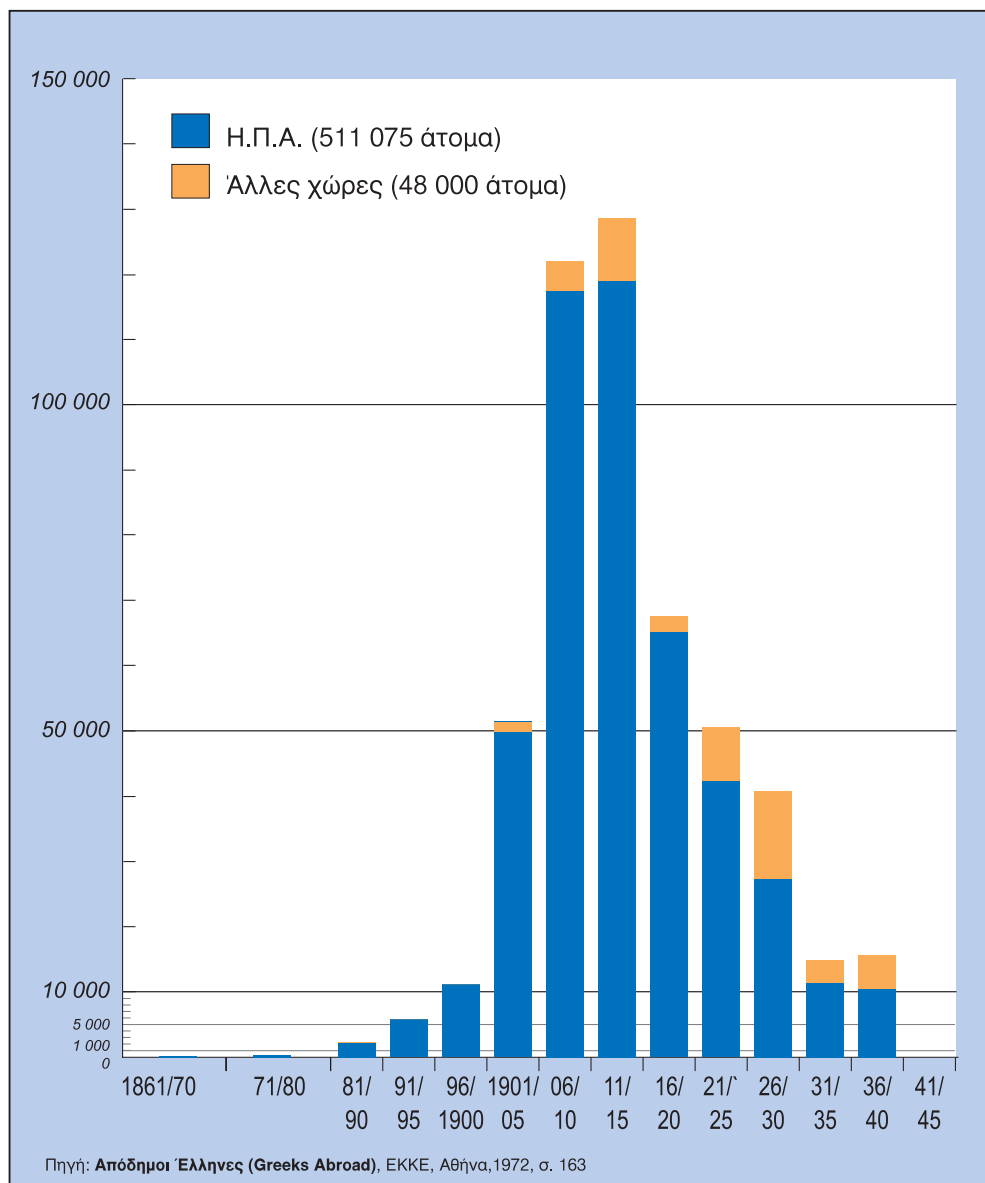
Η πρώτη ενότητα των χαρτών, με τίτλο *Η Ελληνική Διασπορά σε Παγκόσμια Κλίμακα*, αποτυπώνει πλευρές της οικουμενικής διάστασης της ελληνικής Διασποράς και τη συγκρίνει με άλλες διασπορές. Η δεύτερη ενότητα, με τίτλο *Πολιτισμός Κινητικότητας*, παρουσιάζει τους μεταναστευτικούς μηχανισμούς με τους οποίους οι διασπορικοί χώροι συντίθενται και αποσυντίθενται. Τέλος, η τρίτη ενότητα, με τίτλο *Κατανομή του Πληθυσμού και Οργάνωση του Ελληνισμού της Διασποράς*, εμφανίζει τα αντίστοιχα φαινόμενα κατά μέγала περιφερειακά σύνολα.

Το χαρτογραφικό αυτό εγχείρημα παραμένει εξαιρετικά περιορισμένο, σε σχέση με τις απαιτήσεις και τις δυνατότητες τις οποίες θα παρείχε ένας *Ατлас της Ελληνικής Διασποράς*, άξιος της σημασίας του φαινομένου αυτού τόσο για τους Έλληνες όσο και σε παγκόσμια κλίμακα, μπορεί, όμως, να βοηθήσει να γίνουν καλύτερα κατανοητές ορισμένες διαστάσεις του εξωελλαδικού Ελληνισμού. Λειτουργεί, τέλος, συμπληρωματικά προς τις ιστορικές αναλύσεις, καθώς υποδεικνύει τις γεωγραφικές συνέχειες και ασυνέχειες, οι οποίες είναι αναπόσπαστα συνυφασμένες με τις ιστορικές.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΛΙΜΑΚΑ

Ως συνολικό γεωγραφικό φαινόμενο, η ελληνική Διασπορά έχει γνωρίσει δραματικούς μετασχηματισμούς κατά τους τελευταίους αιώνες. Στο παρελθόν ήταν, κατά βάση, μεσογειακό φαινόμενο, με κύρια εστία την Ανατολική Μεσόγειο. Είχε, όμως, και σημαντικές προεκτάσεις στη ρωσική και στις κεντροευρωπαϊκές αυτοκρατορίες. Η άνοδος των εθνικισμών, κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα, οδήγησε τον παραδοσιακό αυτό ελληνικό διασπορικό χώρο σε συρρίκνωση και πολλές από τις σημαντικές του εστίες σε παρακμή ή εξαφάνιση. Παράλληλα, πρώτος ανάμεσα στις ιστορικές διασπορές της Ανατολικής Μεσογείου (εβραϊκή, αρμενική), ο Ελληνισμός συγκρότησε το εθνικό του κράτος. Το εδαφικό αυτό καταφύγιο αποδείχθηκε πολύτιμο για τους κατατρεγμένους από τους ξένους εθνικισμούς Έλληνες της Διασποράς. Το τρίτο μεγάλο γεωγραφικό φαινόμενο ήταν η δημιουργία ενός νέου διασπορικού χώρου, που τροφοδοτήθηκε πληθυσμιακά από τη συρρίκνωση του παλαιού και από μεταναστευτικές κινήσεις εξόδου από το ελλαδικό έδαφος, ως συνέπεια οικονομικών, πολιτικών ή άλλων δυσκολιών. Η σημερινή εικόνα της γεωγραφίας του Ελληνισμού, λοιπόν, είναι σύνθεση των τριών αυτών μεγάλων φαινομένων, δηλαδή της συρρίκνωσης του παραδοσιακού διασπορικού χώρου, της επέκτασης και εμπέδωσης του εθνικού εδάφους και, τέλος, της δημιουργίας ενός νέου διασπορικού χώρου, σε παγκόσμια, αυτή τη φορά, κλίμακα.

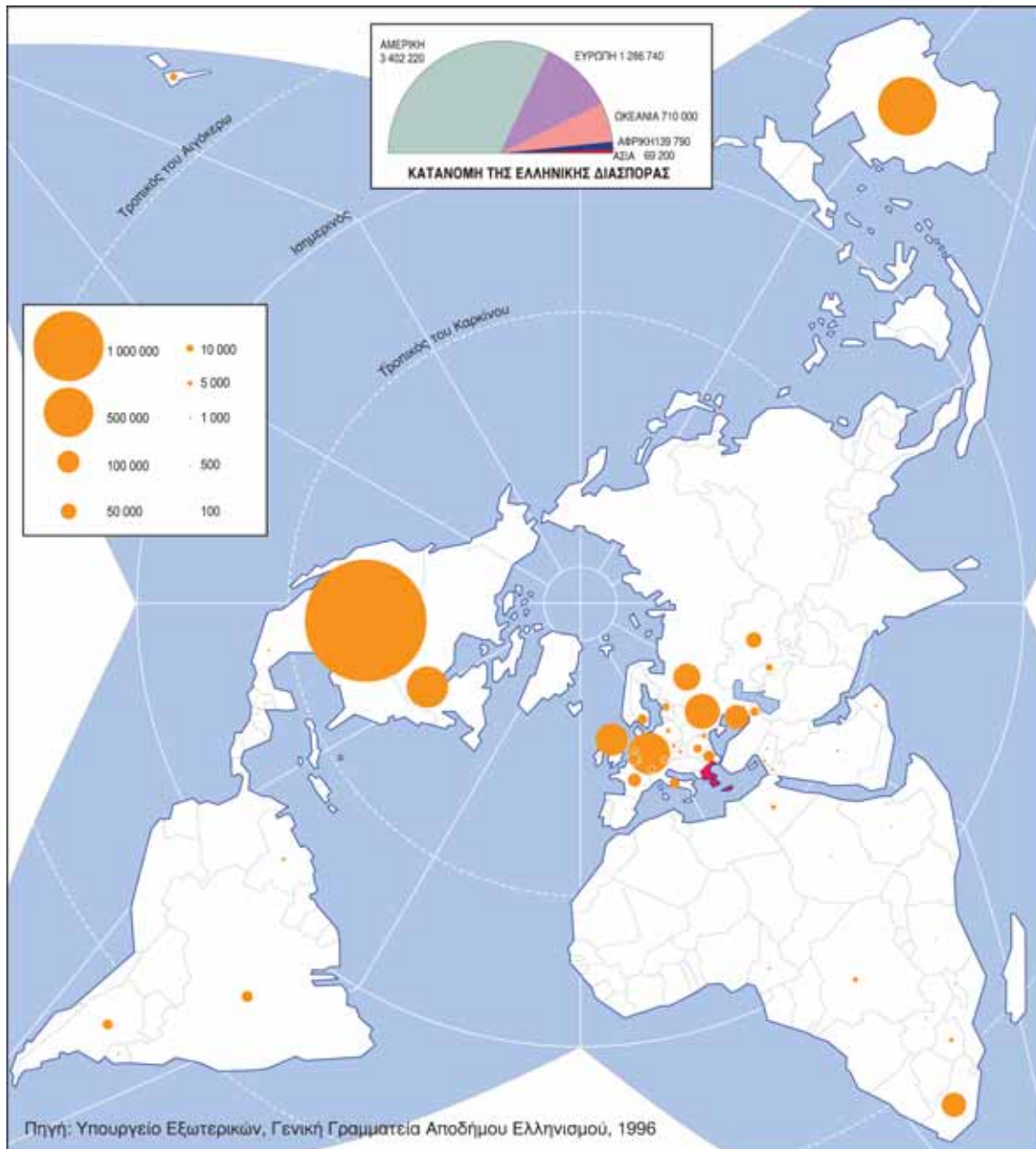
1. Υπερπόντια μετανάστευση από την Ελλάδα (1861-1945)

Αρχή της αναγέννησης του ελληνικού διασπορικού χώρου υπήρξε η υπερπόντια μετανάστευση, που ξεκίνησε όταν η συρρίκνωση του παραδοσιακού διασπορικού χώρου είχε ακόμα πολύ δρόμο να διανύσει. Την ίδια εποχή κατά την οποία στην Αλεξάνδρεια, τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη ανθούσε ο Ελληνισμός, από την “παλαιά Ελλάδα”, αλλά και από τις μελλοντικές “χαμένες πατρίδες”, ξεκινούσαν φτωχοί, αλλά φιλοπρόοδοι Έλληνες, για τη μεταναστευτική τους εμπορεία.

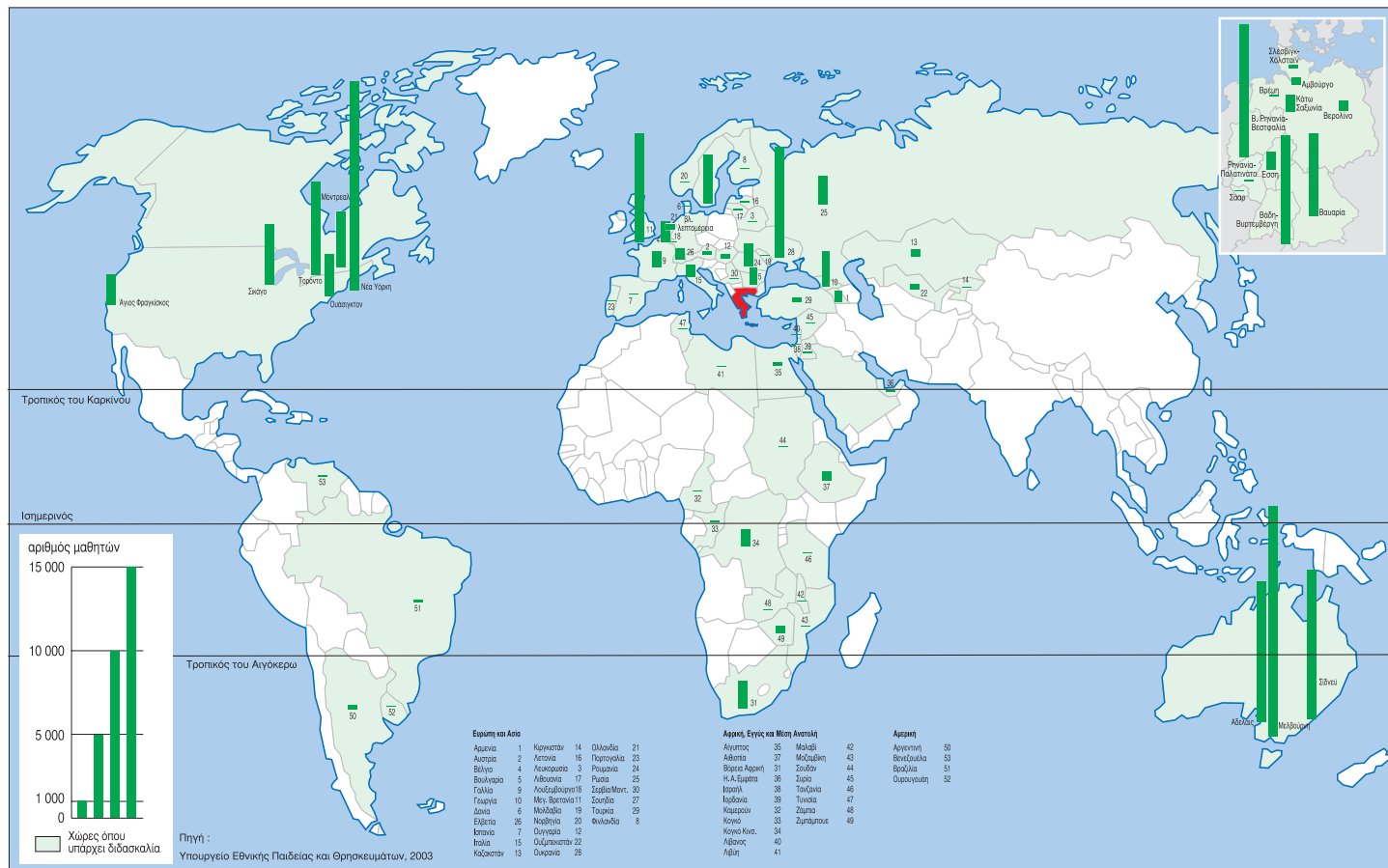
Η γραφική παράσταση της σελίδας αυτής (σχήμα 1) αναδεικνύει τη σημασία της μετανάστευσης προς τις Η.Π.Α., η οποία άρχισε στα τέλη του 19ου και κλιμακώθηκε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Το κύμα αυτό, στο οποίο προστέθηκαν οι μεταπολεμικές μεταναστεύσεις, εξηγεί το ιδιαίτερο βάρος της ελληνοαμερικανικής πληθυσμιακής ομάδας στο σύνολο της ελληνικής Διασποράς (βλ. *χάρτη 2*).

2. Η ελληνική Διασπορά ανά τον κόσμο

Η ελληνική Διασπορά είχε εκτιμηθεί σε 5.607.950 άτομα το 1996. Η εκτίμηση αυτή στηρίχθηκε σε πληροφορίες τις οποίες συνέλεξαν οι ελληνικές διπλωματικές αρχές, με τα περιορισμένα μέσα που είχαν στη διάθεσή τους. Δεν έχει, επομένως, την αξία απογραφής πληθυσμού· προσφέρει, απλώς, κάποια τάξη μεγέθους. Κύριο συμπέρασμα που προκύπτει από το χάρτη αυτό, είναι η στενή σχέση της ελληνικής Διασποράς με τον αγγλοσαξονικό κόσμο (και κατά συνέπεια και με την παγκοσμιοποίηση), καθώς πάνω από τα τρία τέταρτα των μελών της ελληνικής Διασποράς ζουν σε αγγλόφωνες χώρες.

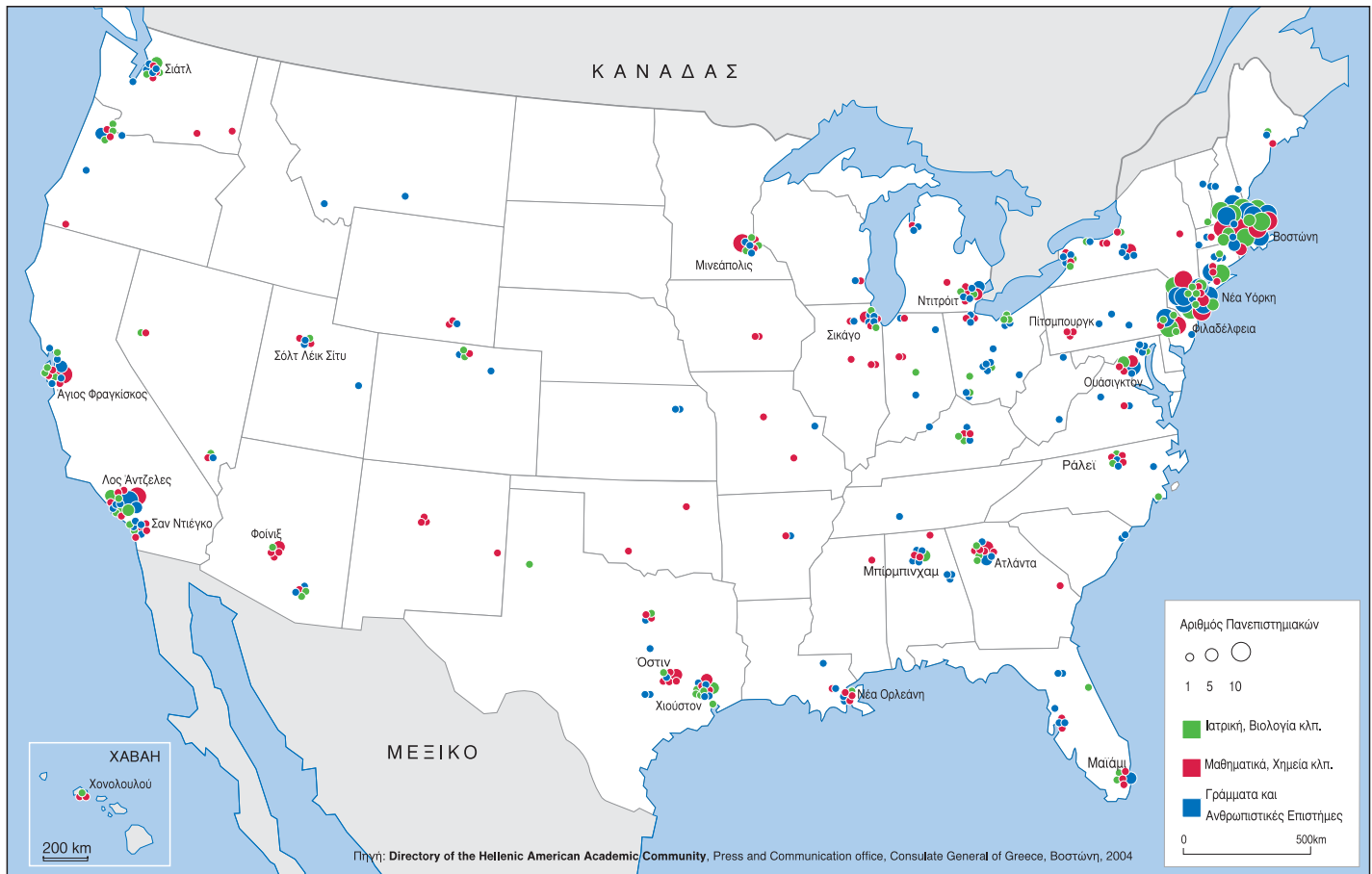
3. Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη Διασπορά

Η διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας, αυτονότη για όσους ζουν στην Ελλάδα, αποτελεί την κύρια πρόκληση για τη Διασπορά. Η γνώση της ελληνικής γλώσσας, το κύριο συστατικό της, απειλείται σοβαρά από το ξένο γλωσσικό περιβάλλον, όταν, μάλιστα, επικρατεί η διεθνώς κυρίαρχη γλώσσα, η αγγλική. Για το λόγο αυτό οι ελληνικοί φορείς (κράτος, εκκλησία, εθνοτοπικές και άλλες οργανώσεις) καταβάλλουν προσπάθειες για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στις κύριες εστίες της Διασποράς, κατά κανόνα σε συνεργασία με τις αρχές του τόπου υποδοχής. Ο *χάρτης 3* στηρίζεται στις στατιστικές του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων σχετικά με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ανά τον κόσμο. Πρόκειται για ποικίλες μορφές διδασκαλίας σε ιδρύματα που διαφέρουν από χώρα σε χώρα (ιδιωτικά ελληνόφωνα σχολεία, δημόσια σχολεία της χώρας υποδοχής με προαιρετικά μαθήματα ελληνικής γλώσσας, διδασκαλία με πρωτοβουλία της Εκκλησίας κ.ά.).

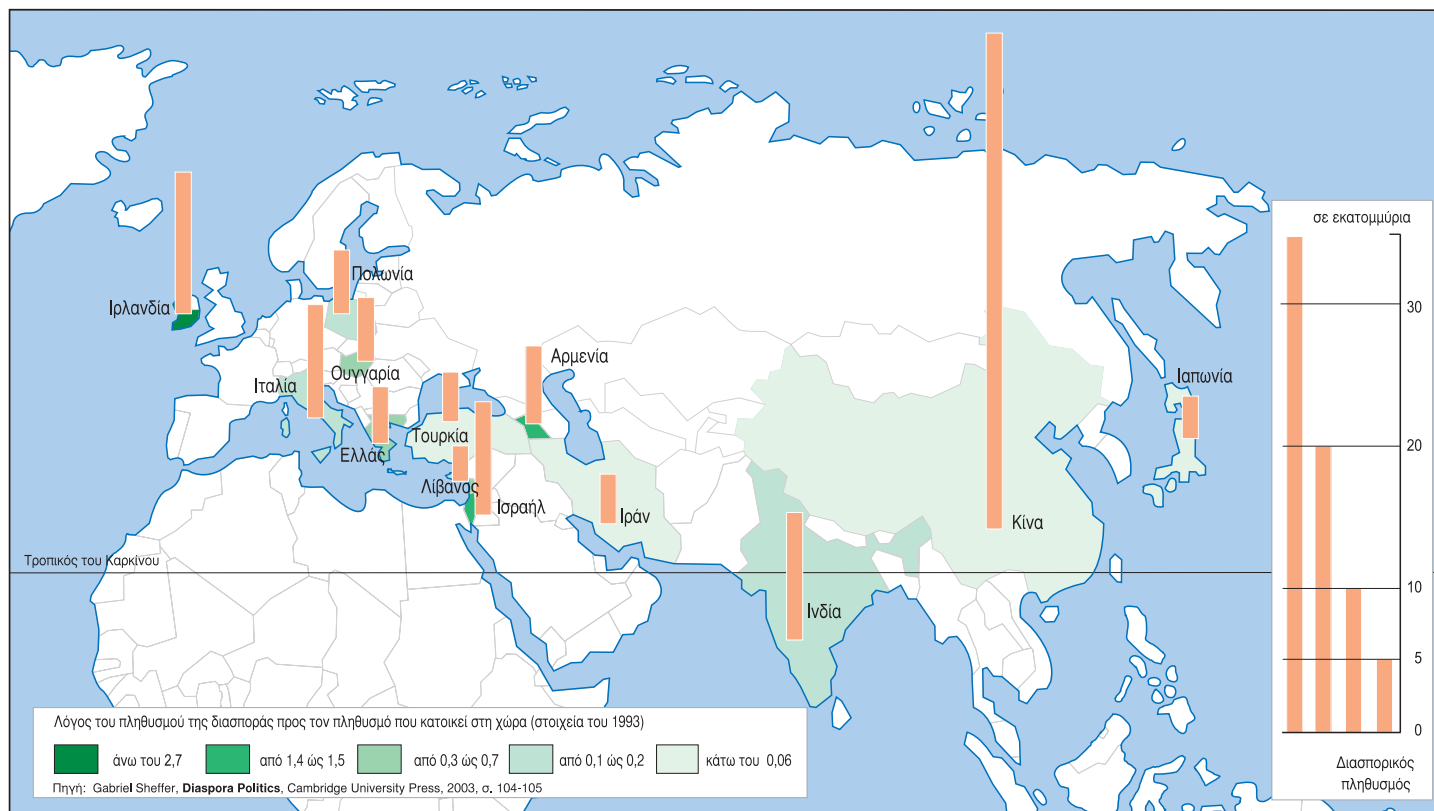
Ο *χάρτης* διαφοροποιεί τις χώρες στις οποίες οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν μαθήματα ελληνικής (πράσινο χρώμα) από τις χώρες οι οποίες δεν διαθέτουν τέτοιες δυνατότητες (λευκό χρώμα) και παρουσιάζει το συνολικό αριθμό των μαθητών ανά χώρα. Η περίπτωση της Γερμανίας παρουσιάζεται χωριστά στο άνω δεξιό μέρος του *χάρτη*, για λόγους ευκρίνειας και λεπτομερειακής παρουσίασης. Ο *χάρτης* αυτός αντανακλά τη γεωγραφική κατανομή της ελληνικής Διασποράς (βλ. *χάρτη 2*), το βαθμό τοπικής κινητοποίησης και οργάνωσης των Ελλήνων και τη στάση του κράτους υποδοχής έναντι της πολυπολιτισμικότητας.

4. Έλληνες καθηγητές και ερευνητές στα πανεπιστήμια των Η.Π.Α.

Η σημασία της Διασποράς δεν ανάγεται μόνο στα πληθυσμιακά μεγέθη, αλλά και στην κοινωνική και επαγγελματική θέση των μελών της. Μια σημαντική διάσταση της ελληνικής Διασποράς είναι η ελληνική ακαδημαϊκή διασπορά. Αποτέλεσμα σύνθετων πολιτισμικών και κοινωνικών διαδικασιών, η εξειδίκευση αυτή παρουσιάζεται με ιδιαίτερη ένταση στις Η.Π.Α., χώρα η οποία συνειδητά προσπάθησε να προσελκύσει ξένους εγκεφάλους κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες (brain-drain). Το δίκτυο της ελληνοαμερικανικής ακαδημαϊκής Διασποράς, το οποίο συνδέεται συχνά με το αντίστοιχο ευρωπαϊκό δίκτυο, διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της ταυτότητας, καθώς προσφέρει πνευματική ηγεσία και υποδείγματα στις κατά τόπους κοινότητες. Αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο για τον Ελληνισμό, καθώς λειτουργεί ως σύνδεσμος ανάμεσα στα πρωτοποριακά πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα του εξωτερικού και το ελληνικό πανεπιστημιακό, ερευνητικό και φοιτητικό περιβάλλον. Φέρνει σε επαφή την Ελλάδα με τα διεθνή ρεύματα και την υποστηρίζει στις προσπάθειές της να προσαρμοστεί στον ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο. Ο *χάρτης 4* στηρίχτηκε σε στοιχεία τα οποία έχει συγκεντρώσει το ελληνικό γραφείο Τύπου της Βοστώνης. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι εξαντλητικά, καθώς μόνο ένα μέρος των ελλήνων ακαδημαϊκών έγινε δυνατό να εντοπιστεί (περί το 50%, κατά την εκτίμηση των μελετητών). Επιτρέπουν, όμως, να διαπιστωθεί η παρουσία ελλήνων ακαδημαϊκών σχεδόν σε όλα τα σημαντικά αμερικανικά πανεπιστήμια και κλάδους. Η γεωγραφική κατανομή τους ακολουθεί, όπως είναι φυσικό, τον αμερικανικό πανεπιστημιακό χάρτη, αλλά και την κατανομή της ελληνικής Διασποράς (βλ. *χάρτη 11*).

5. Διασπορικοί πληθυσμοί σε σύγκριση με τον πληθυσμό της χώρας τους

Η ελληνική Διασπορά δεν είναι η μόνη στον κόσμο. Ανήκει, μαζί με την εβραϊκή, την αρμενική και την κινεζική, στην επιλεκτική ομάδα των “ιστορικών” διασπορών, δηλαδή των διασπορών οι οποίες έχουν χιλιετείς ρίζες. Κατά τις τελευταίες, όμως, δεκαετίες οι διασπορές αυτές χάνουν το μονοπώλιο. Νέες διασπορές όχι μόνο πολλαπλασιάζουν τα μέλη τους, αλλά και αποκτούν συνείδηση, διαδραματίζοντας όλο και σημαντικότερο ρόλο στις διεθνείς σχέσεις. Στον ανταγωνισμό των εθνών προστίθεται, λοιπόν, και ο ανταγωνισμός των διασπορών, οι οποίες μπορούν να υποστηρίξουν ή να αμφισβητούν τα εθνικά τους κέντρα, επιδιώκοντας να αποκτήσουν “μια θέση στον ήλιο”.

Σκοπός του *χάρτη 5* είναι να προσφέρει μια όψη από το νέο αυτό τοπίο της παγκοσμιοποίησης: τον κόσμο των διασπορών. Η επιλογή των διασπορών που παρουσιάζονται είναι ενδεικτική: ορισμένες θα μπορούσαν να παραλειφθούν, άλλες που απουσιάζουν να περιληφθούν. Στον *χάρτη* παρουσιάζονται τα δύο κυριότερα κριτήρια για την αναγνώριση ενός πληθυσμού μεταναστών ως διασποράς: το πληθυσμιακό του μέγεθος (με τις στήλες) και η σχέση του με τον πληθυσμό της χώρας του (ένταση του χρώματος). Έτσι, η κινεζική εντάσσεται στην κατηγορία των διασπορών, λόγω του απόλυτου μεγέθους της, παρά το σχετικά μικρό βάρος της στο συνολικό κινεζικό πληθυσμό. Στους αντίποδες βρίσκεται η λιβανική, η οποία, μολονότι μικρή, εκπροσωπεί ιδιαίτερα υψηλό τμήμα του λιβανικού λαού. Η ελληνική, η εβραϊκή, η αρμενική και η ιρλανδική συνδυάζουν σχετικά μεγάλο μέγεθος με υψηλή συμμετοχή στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας τους.

Ο *χάρτης* αυτός θέτει το ζήτημα της επιβίωσης. Πόσες από τις διασπορές αυτές θα αντέξουν στις πιέσεις της αφομοίωσης και θα βρίσκονται ακόμη μετά από μερικές δεκαετίες στην ιστορική σκηνή;

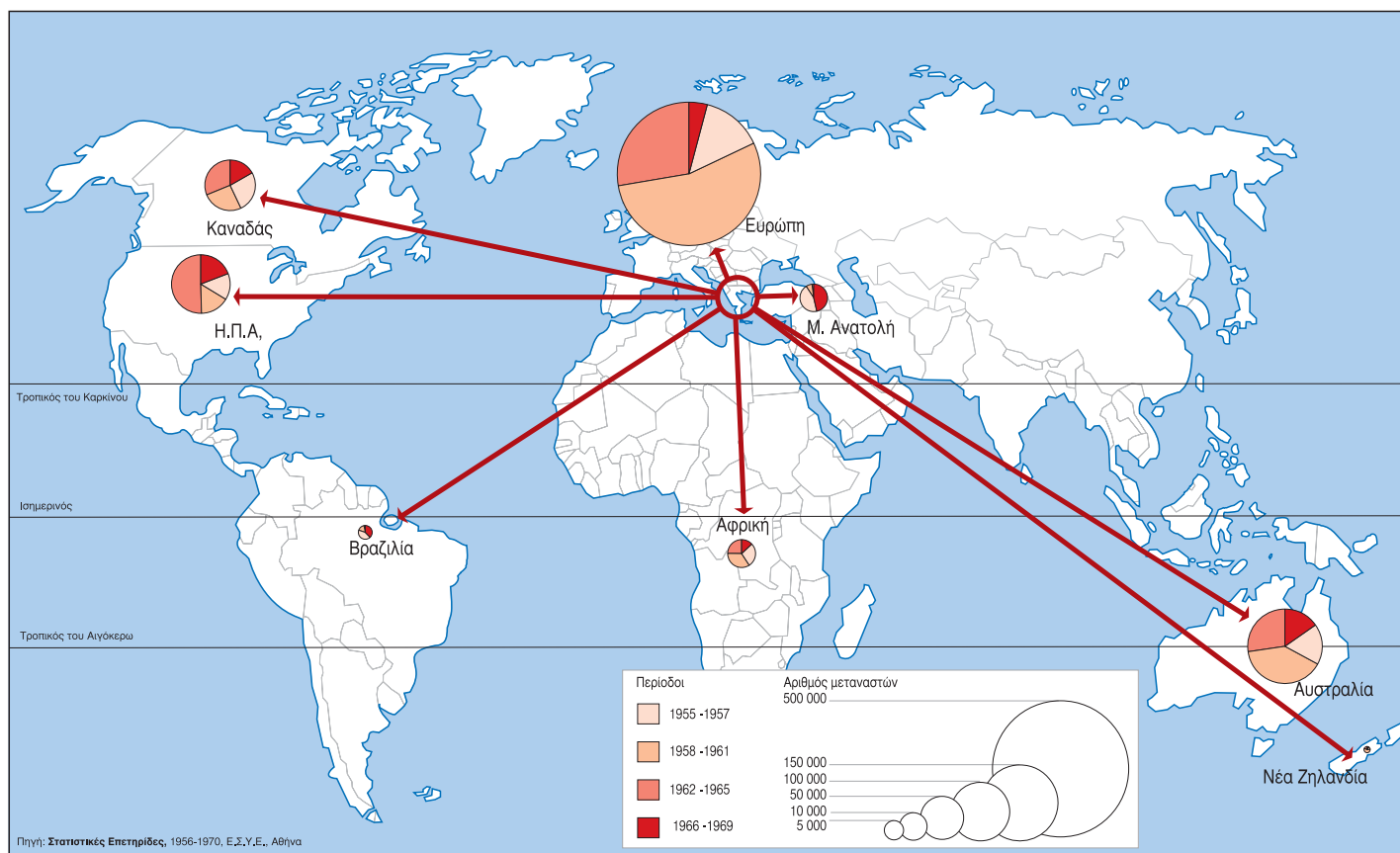
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των διασπορών είναι η κινητικότητα. Η ικανότητα να μετακινούν τις εστίες τους, εξασφαλίζει στους διασπορικούς πληθυσμούς σημαντικά πλεονεκτήματα. Τους επιτρέπει να διαφεύγουν από τους κατατρεγμούς αλλά, το κυριότερο, να αξιοποιούν τις δυνατότητες που προσφέρονται, έστω και παροδικά, σε μακρινά μέρη. Η οικονομική, επαγγελματική και πολιτισμική επιτυχία των παραδοσιακών διασπορών, στην οποία οφείλεται η περίοπτη θέση τους στις χώρες υποδοχής, εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από το ότι αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους σε μεγάλους χώρους, οι οποίοι ξεπερνούν κατά πολύ τα πλαίσια του έθνους-κράτους. Η ικανότητα αυτή συνιστά πολιτισμικό χαρακτηριστικό, κληροδόμημα μιας μακρόχρονης (χιλιετούς για τις “ιστορικές διασπορές”) εμπειρίας. Στηρίζεται στους οικογενειακούς δεσμούς, καθώς οι μεταναστεύσεις διευκολύνονται από την παρουσία μελών της διευρυμένης οικογενείας σε μακρινούς τόπους. Θεμελιώνεται στην εκπαίδευση στην οποία επενδύει η οικογένεια σημαντικά ποσά και ενέργεια. Τέλος, υποστηρίζεται από θεσμοθετημένα ή άτυπα δίκτυα, τα οποία προσφέρουν πληροφορίες, διασύνδεση και ενίσχυση, ιδιαίτερα κατά την πρώτη κρίσιμη φάση της εγκατάστασης. Στην ελληνική περίπτωση, ο ρόλος της Εκκλησίας έχει αποβεί καθοριστικός: ο νέος μετανάστης γνωρίζει ότι την Κυριακή θα βρει εκεί παρηγοριά, νέους φίλους και συνεργάτες και –σε περίπτωση ανάγκης– προσωρινή φιλοξενία και διατροφή.

Η αντίσταση στην απόλυτη αφομοίωση στη χώρα υποδοχής, η οποία επιτρέπει στις διασπορές να επιβιώνουν αντίθετα προς όλες τις προσδοκίες και προβλέψεις, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην παράδοση της κινητικότητας. Ο Έλληνας της Αμερικής, ακόμη κι αν ανήκει στην τρίτη και την τέταρτη γενιά, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να αλλάξει τόπο, ενδεχομένως να “επιστρέψει” στην Ελλάδα. Ο ορίζοντας της κινητικότητας τον ωθεί να διατηρεί τους δεσμούς με τον πολιτισμό της καταγωγής του.

Οι χάρτες που ακολουθούν, εικονογραφούν την αέναη κίνηση που χαρακτηρίζει τον Ελληνισμό, και εξηγούν για ποιο λόγο, παρά την καταστροφή του παραδοσιακού μεσογειακού και ευρωπαϊκού διασπορικού του χώρου και παρά την ισχύ του εθνοκρατικού ήθους το οποίο ανέδειξε κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα, κατόρθωσε, ταυτόχρονα, να δημιουργήσει μια νέα οικουμενική Διασπορά.

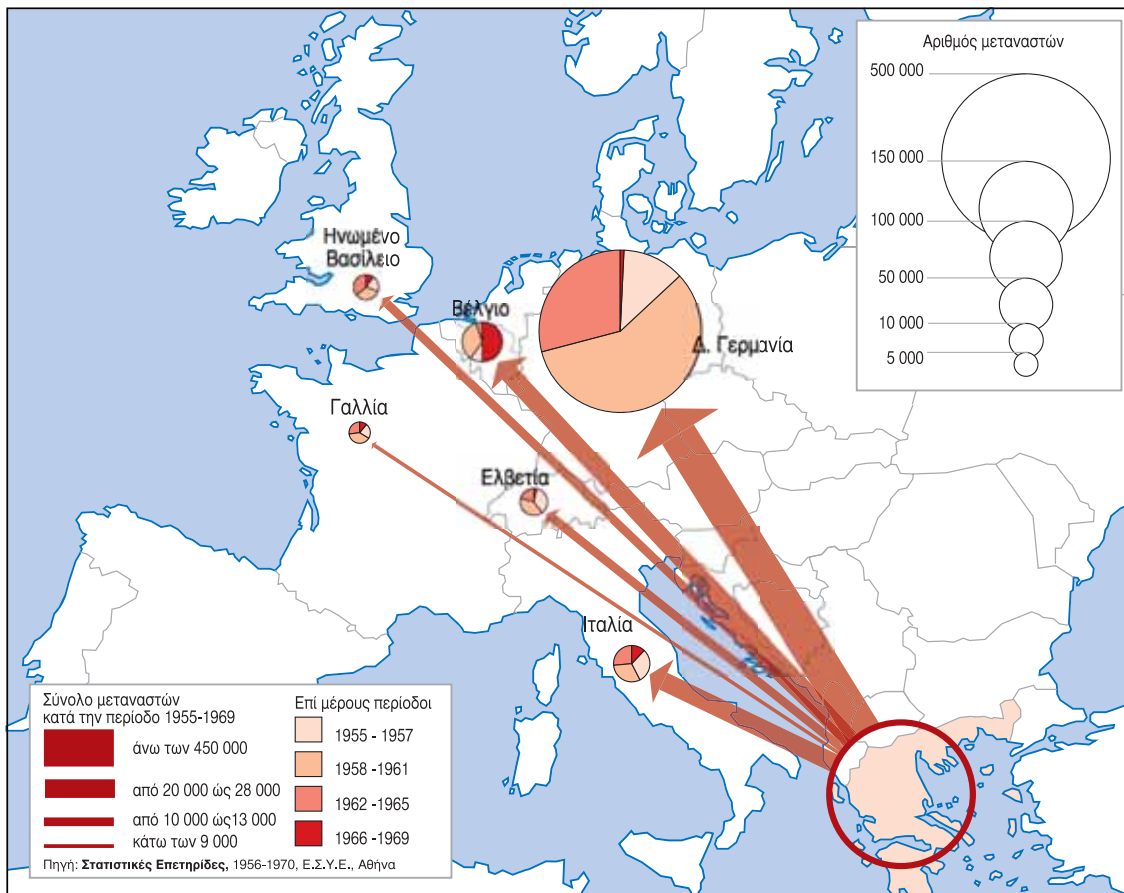
6. Μεταπολεμική μετανάστευση κατά μεγάλα γεωγραφικά σύνολα

Ο *χάρτης* δ παρουσιάζει το δεύτερο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα (μετά το υπερπόντιο των αρχών του 20ού αιώνα), κατά μεγάλες γεωγραφικές περιοχές. Οι κύκλοι είναι ανάλογοι προς τον αριθμό των μεταναστών σε κάθε περιοχή. Οι εσωτερικές τους υποδιαίρέσεις δείχνουν το σχετικό βάρος της κάθε επιμέρους περιόδου. Σε σχέση με τη μετανάστευση κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η μεταπολεμική μετανάστευση μετακίνησε περισσότερο από το διπλάσιο αριθμό Ελλήνων. Υπολογίζεται ότι πάνω από ένα εκατομμύριο Έλληνες εγκατέλειψαν μονίμως την Ελλάδα από το τέλος του εμφυλίου πολέμου (1949) ως τη Μεταπολίτευση (1974), ενώ η υπερπόντια μετανάστευση, κατά την περίοδο 1900-1921, υπολογίζεται σε 420.000. Βέβαια, καθώς ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας διπλασιάστηκε μεταξύ 1921 και 1971, και στις δύο περιπτώσεις η μετανάστευση αντιπροσωπεύει περί το 10% του πληθυσμού της χώρας στο τέλος της περιόδου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ως τάξη μεγέθους, το ποσοστό αυτό συμπίπτει με το ποσοστό ομογενών και αλλοδαπών που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από το τέλος του ψυχρού πολέμου (1989) ως σήμερα.

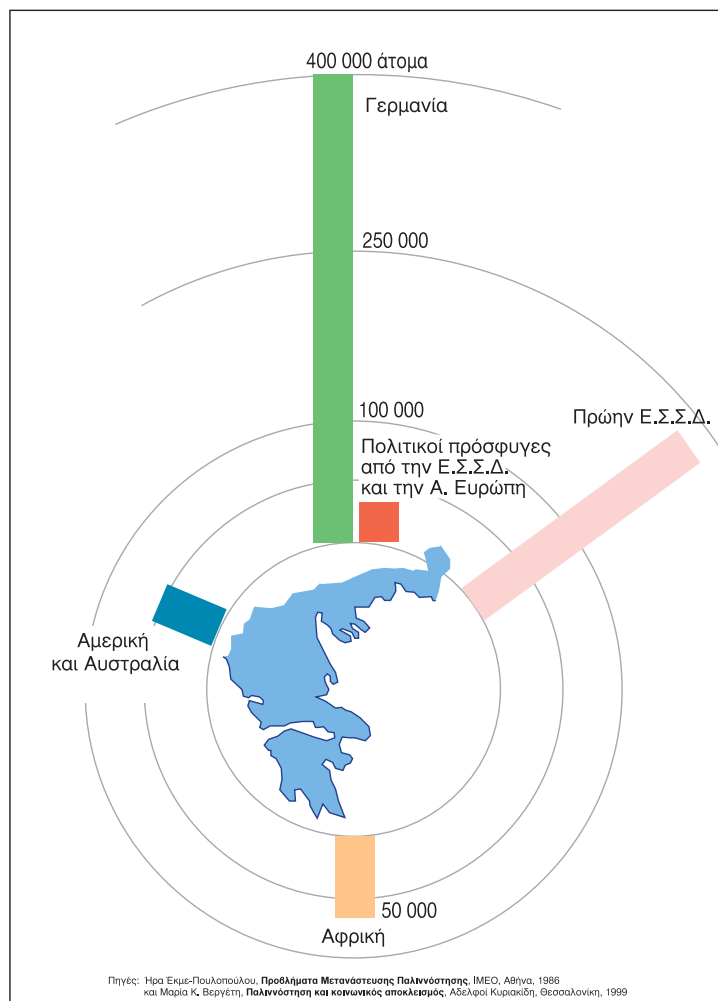
Η μετανάστευση προς τις Η.Π.Α. συνεχίστηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο, και εντάθηκε κατά τη δεκαετία του 1960, ιδιαίτερα μετά τη νέα μεταναστευτική αμερικανική νομοθεσία του 1966. Προστέθηκαν, όμως, νέοι προορισμοί, όπως π.χ. ο Καναδάς και η Αυστραλία. Τη μερίδα του λέοντος απέσπασε, κατά την περίοδο αυτή η Ευρώπη, συγκεντρώνοντας περισσότερο από το 50% της συνολικής μετανάστευσης, δηλαδή περί το μισό εκατομμύριο άτομα. Η Αμερική και η Ωκεανία ακολουθούν με αρκετή διαφορά, καθώς συγκεντρώνουν η κάθε μία περί το ένα πέμπτο του συνόλου. Οι υπόλοιπες περιοχές του κόσμου μοιράζονται το εναπομένον 10%.

7. Μεταπολεμική μετανάστευση από την Ελλάδα στην Ευρώπη

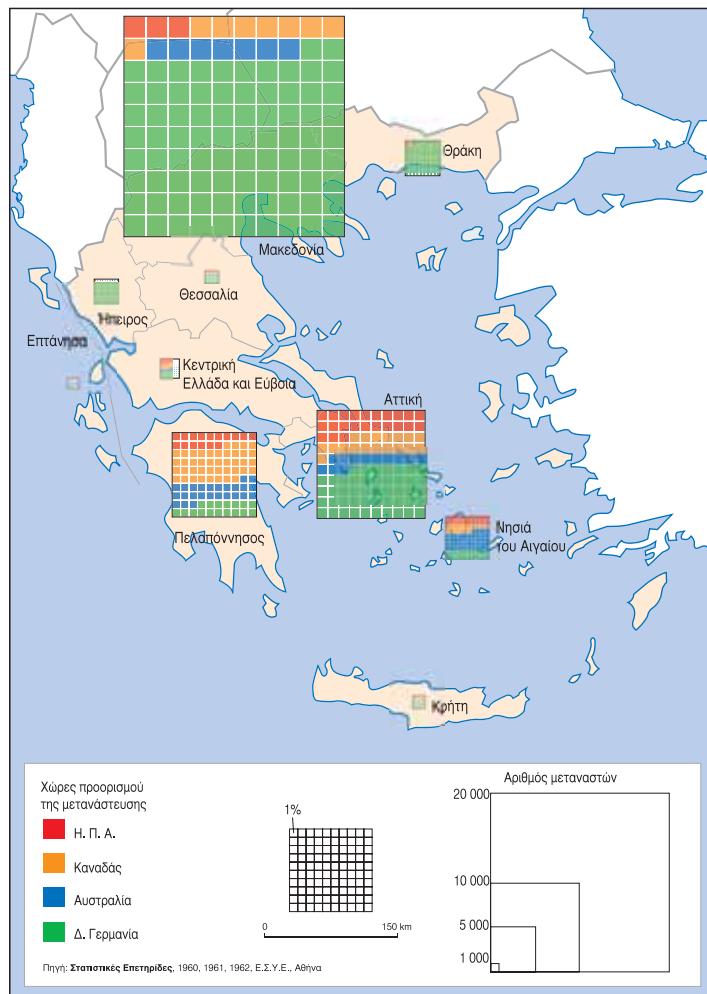
Στον *χάρτη 7* εμφανίζονται οι μεταναστευτικές ροές από την Ελλάδα προς τις ευρωπαϊκές χώρες. Η έντασή τους δηλώνεται με το πάχος των βελών, μπορεί, όμως, να εκτιμηθεί ακριβέστερα με την επιφάνεια των κύκλων. Με την πρώτη ματιά είναι φανερή η σημασία της Δυτικής Γερμανίας (περισσότερα από 450.00 άτομα), σε μεγάλη απόσταση από την επόμενη κατηγορία (20.000-28.000 άτομα) που αντιπροσωπεύεται από το Βέλγιο και την Ιταλία. Το Ηνωμένο Βασίλειο εμφανίζεται στην ίδια κατηγορία με την Ελβετία, όμως η ελληνική παρουσία στην Αγγλία είναι σημαντικότερη, λόγω της κυπριακής μετανάστευσης, η οποία δεν αποτυπώνεται στο χάρτη αυτό, καθώς η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας δεν κατέγραφε τους κυπρίους μετανάστες. Το μεγαλύτερο μέρος της μεταπολεμικής μετανάστευσης τοποθετείται στη δεκαετία του 1960-1970. Κατά την περίοδο αυτή η προσφορά εργασίας στην Ελλάδα εξακολουθούσε να είναι περιορισμένη, ενώ η Δυτική Ευρώπη βρισκόταν στο απόγειο της μεταπολεμικής ανάπτυξης και απεγνωσμένα ζητούσε εργατικά χέρια, για να καλύψει τα δημογραφικά κενά που είχε δημιουργήσει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Πρόκειται, επομένως, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη Δυτική Γερμανία και το Βέλγιο, για μια κατεξοχήν “προλεταριακή” μετανάστευση, η οποία χαρακτηρίζεται από ειδικής φύσης συνθήκες, όπως είναι αυτή που σχετίζεται με τα προβλήματα ταυτότητας της δεύτερης γενιάς αλλά και η σημαντική έκταση των επιστροφών. Υπενθυμίζεται, τέλος, ότι τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν επηρεάζονται από τους ορισμούς, τις μεθόδους και τα μέσα καταγραφής των μεταναστών από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας και επομένως δεν αντανακλούν πάντα με απόλυτη ακρίβεια την πραγματικότητα.

8. Οι παλιννοστήσεις από το 1968 ως το 2000

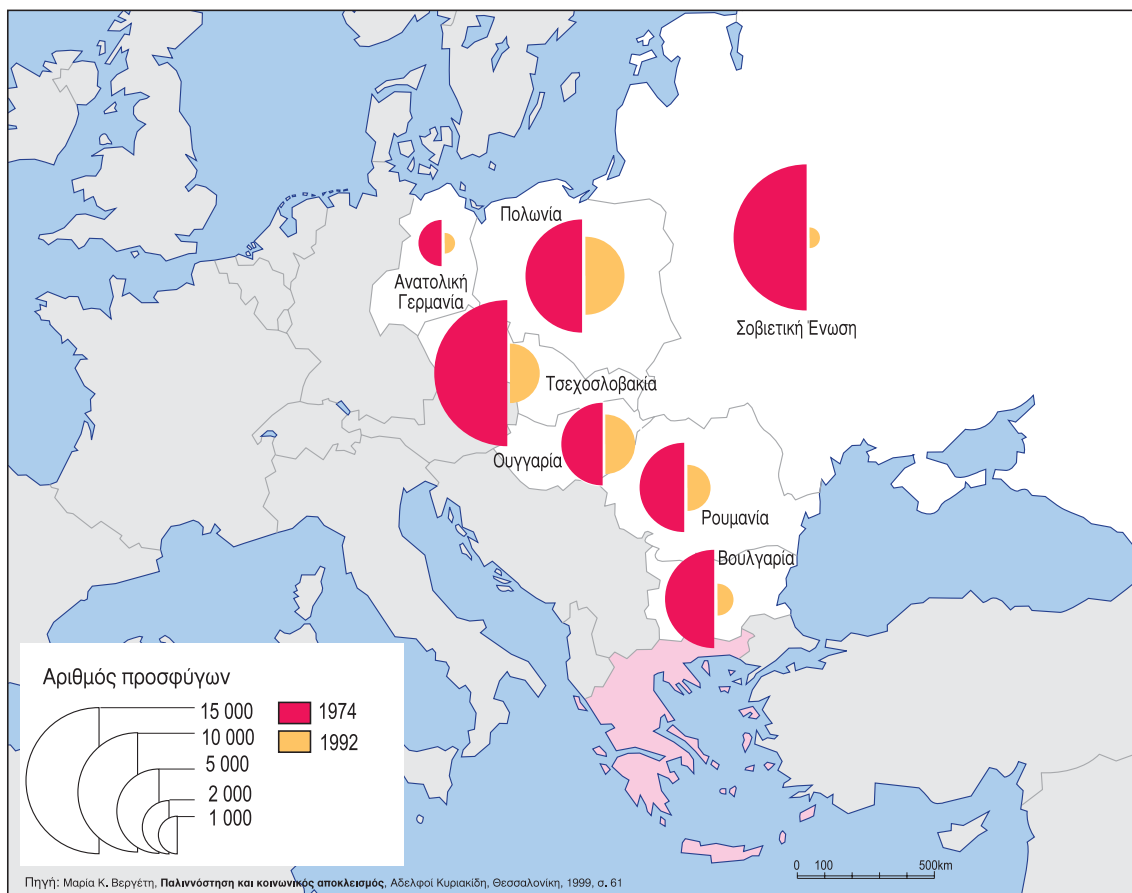
Μόνο μετά το 1971 οι επιστροφές των μεταναστών είναι σημαντικές σε αριθμό. Ο μεγαλύτερος όγκος προέρχεται από τη Δυτική Γερμανία, λόγω του “προλεταριακού” χαρακτήρα της μετανάστευσης στη χώρα αυτή. Από την Αμερική οι επιστροφές παρέμειναν περιορισμένες, ενώ κάπως περισσότερες προήλθαν από την Αυστραλία, η απόσταση της οποίας από την Ελλάδα απετέλεσε σοβαρή πηγή δυσκολιών. Επίσης η Ελλάδα έγινε καταφύγιο για τους Έλληνες της Διασποράς. Έτσι εξηγούνται οι μεταναστεύσεις από την Αφρική (παρακμή παλαιών εστιών, πολιτικά προβλήματα) και η εγκατάσταση ενός μεγάλου αριθμού Ελλήνων από την πρώην ΕΣΣΔ στην Ελλάδα μετά το 1989. Ειδικότερα για τους πολιτικούς πρόσφυγες βλ. *χάρτη 10*.

9. Προορισμοί των μεταναστών ανά περιφέρεια της Ελλάδας

Μόνο για τρία έτη (1959, 1960 και 1961) διαθέτουμε συνδυασμό των στατιστικών στοιχείων της προέλευσης και του προορισμού των μεταναστών. Τα στοιχεία αυτά εμφανίζονται στον *χάρτη 9*. Η Νότια και η Βόρεια Ελλάδα παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές. Παρά την έλξη της Γερμανίας, η υπερπόντια μετανάστευση παρέμενε σημαντική στην “παλαιά” Ελλάδα. Έτσι, περισσότεροι από τους μισούς μετανάστες από την Πελοπόννησο στράφηκαν προς τις Η.Π.Α. και τον Καναδά. Ο λόγος είναι ότι υπήρχαν ήδη στη Βόρεια Αμερική –από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα– πελοποννησιακά οικογενειακά και εθνοτοπικά δίκτυα, τα οποία διευκόλυναν τη μετανάστευση και την εγκατάσταση. Η Βόρεια Ελλάδα, αντίθετα, χαρακτηρίζεται από μαζική ροή προς τη Δυτική Γερμανία. Ιδιαίτερα στη Μακεδονία το μέγεθος της μετανάστευσης δημιουργεί εικόνα φυγής. Στις περιοχές αυτές, στη “νέα Ελλάδα”, είχαν εγκατασταθεί πολλοί πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο. Λιγότερο δεμένοι με τον τόπο, αποφάσιζαν πιο εύκολα το δεύτερο ξεριζωμό. Οι άλλες περιφέρειες τοποθετούνται ανάμεσα στις δύο αυτές ακραίες περιπτώσεις. Η Αττική (δηλαδή, στην πραγματικότητα, το πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας) εκφράζει μια μέση κατάσταση, καθώς λειτουργούσε ως γέφυρα ανάμεσα στην επαρχία και το εξωτερικό: πολλοί εσωτερικοί μετανάστες, μετά από μερικούς μήνες ή χρόνια άκαρπων προσπαθειών στην Αθήνα ή τον Πειραιά, αποφάσιζαν την τελική αποχώρηση.

10. Οι πολιτικοί πρόσφυγες του Εμφυλίου, το 1974 και το 1992

Ανάμεσα στις καταστροφές που προκάλεσε, ο εμφύλιος πόλεμος δημιούργησε και το φαινόμενο των πολιτικών προσφύγων που εγκατέλειψαν την Ελλάδα, ως συνέπεια της ήττας του Δημοκρατικού Στρατού (1949), και κατέφυγαν στην ΕΣΣΔ και τις άλλες κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης, θεωρώντας τη μετανάστευση αυτή προσωρινή. Οι περισσότεροι δεν μπόρεσαν, όμως, να επιστρέψουν, παρά μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, ενώ άλλοι δημιούργησαν αρκετά ισχυρούς δεσμούς με τις νέες πατρίδες τους, ώστε να παραμείνουν εκεί. Ο *χάρτης 10* παρουσιάζει την κατανομή στων πολιτικών προσφύγων σε δύο ημερομηνίες, πριν και μετά το άνοιγμα των ελληνικών συνόρων. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο ημικύκλια δίνει το μέτρο της παλιννόστησης. Από τις πενήντα, περίπου, χιλιάδες πολιτικούς πρόσφυγες, λίγο περισσότεροι από δέκα χιλιάδες έμεναν ακόμα εκτός Ελλάδος το 1992, επέστρεψαν, επομένως, περί τις σαράντα χιλιάδες. Η πιο έντονη ροή παρατηρείται από την τέως ΕΣΣΔ, όπου οι συνθήκες ζωής ήταν ιδιαίτερα δυσμενείς, καθώς το καθεστώς είχε συγκεντρώσει τους έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην Τασκένδη. Αντίθετα, στην Πολωνία και την Ουγγαρία, χώρες που προσπάθησαν να διατηρήσουν κάποιες ελευθερίες, οι έλληνες πρόσφυγες συνάντησαν ευνοϊκότερες συνθήκες. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι δεν εγκατέλειψαν τις χώρες αυτές μαζικά, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Οι διασπορικοί πληθυσμοί δεν κατανέμονται ομοιόμορφα στις χώρες εγκατάστασης, αλλά, αντίθετα, συγκεντρώνονται σε ορισμένες θέσεις. Οι πόλεις, ιδιαίτερα οι μεγάλες, αποτελούν τους κύριους μαγνήτες, λόγω των ευκαιριών απασχόλησης που προσφέρουν. Οι νεοαφικνούμενοι μετανάστες εγκαθίστανται, κατά κανόνα, εκεί όπου υπάρχουν ήδη εγκατεστημένοι συγγενείς ή συντοπίτες τους. Έτσι η συγκέντρωση σε ορισμένα σημεία ενισχύεται ακόμη περισσότερο. Η άνιση αυτή κατανομή στον χώρο δεν είναι ορατή με χάρτες που παρουσιάζουν την κατανομή κατά χώρες, όπως ο *χάρτης 2*. Απαιτούνται άλλοι, λεπτομερειακοί χάρτες, οι οποίοι θα δείχνουν την ακριβή θέση των πληθυσμιακών συγκεντρώσεων των μεταναστών.

Η δεύτερη σημαντική διάσταση είναι η οργάνωση της Διασποράς σε κάθε χώρα. Ο πυρήνας της οργάνωσης είναι η Κοινότητα. Κατά κανόνα οι ελληνικές κοινότητες συνδέονται στενά με την Εκκλησία, καθώς ο χώρος της συνιστά το αρχικό και κύριο σημείο αναφοράς, ένα είδος ελληνικού διασπορικού εδάφους μέσα στην ξένη επικράτεια. Όμως σε χώρες όπου η θρησκεία περιορίζεται αυστηρά στον ιδιωτικό τομέα –όπως στη Γαλλία– υφίστανται και κοινότητες σαφώς διαχωρισμένες από την Εκκλησία. Η χαρτογράφηση των κοινοτήτων αποτελεί, επομένως, τη σαφέστερη ένδειξη της παρουσίας και της οργανωμένης κινητοποίησης της ελληνικής Διασποράς.

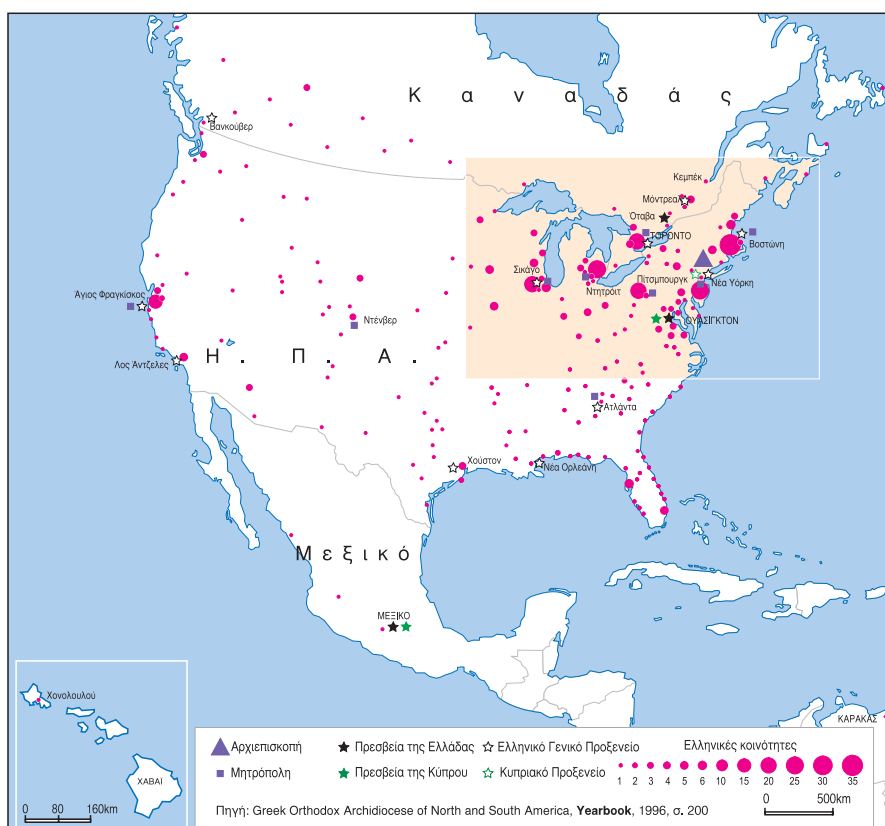
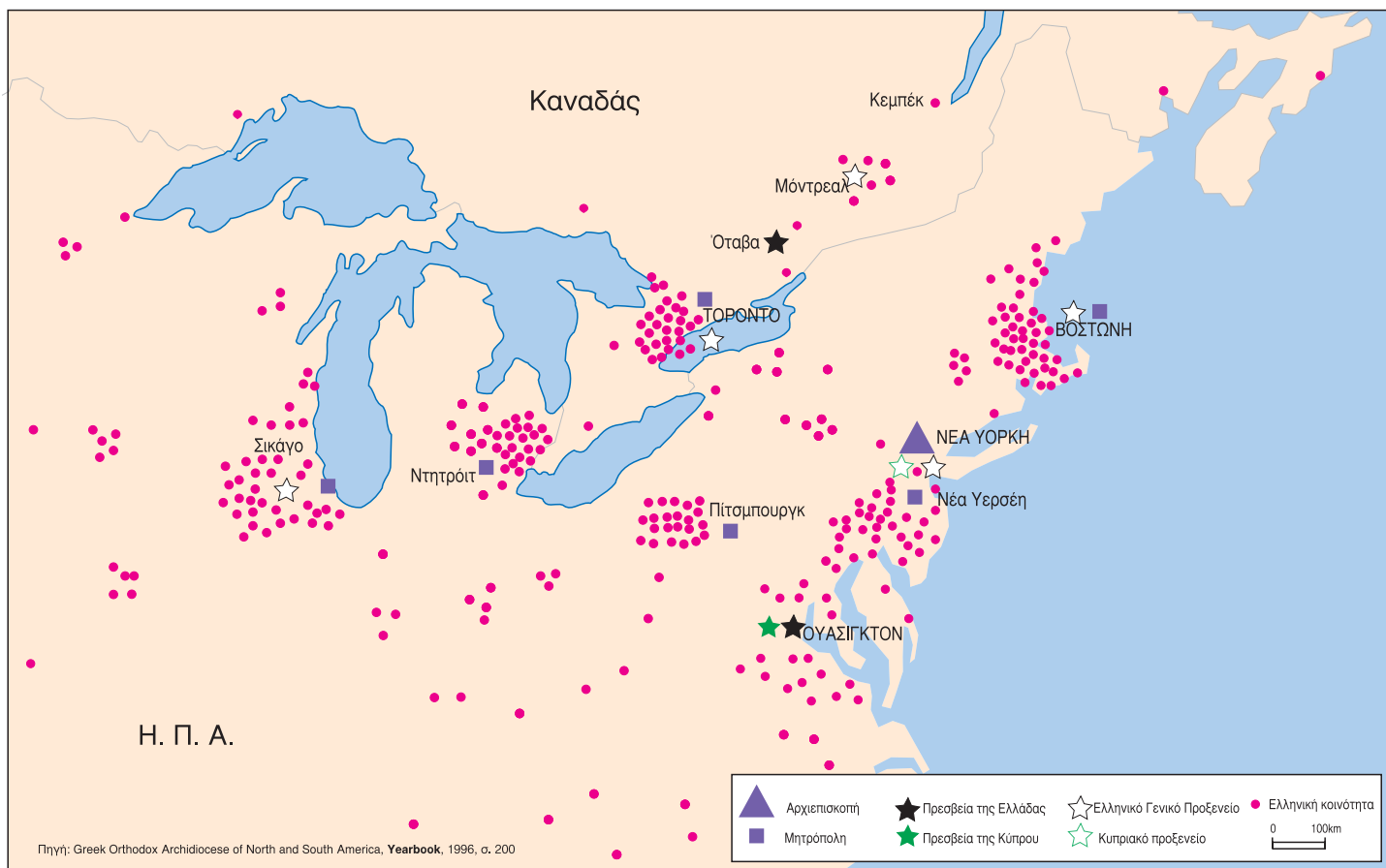
Αν η κοινότητα αποτελεί το κύτταρο της διασπορικής οργάνωσης, υπάρχουν πολλά ακόμη όργανα και επίπεδα. Η Διασπορά δεν συγκροτείται ορθολογικά, όπως μια εθνική κρατική κοινότητα. Αντίθετα, συνυπάρχουν πολλά οργανωτικά σχήματα, τα οποία συμπλέκονται μεταξύ τους σε σχέσεις συνεργασίας, συναγωνισμού ή συνδυασμού των δύο. Μέσα σε αυτά συγκαταλέγονται οι εθνοτοπικοί σύλλογοι (οι Κρήτες, οι Μακεδόνες, οι Πόντιοι κ.λπ.), οι επαγγελματικές συνανοήσεις (π.χ. οι σύλλογοι ελλήνων ιατρών), οι πολιτικού χαρακτήρα οργανώσεις (π.χ. οι σύλλογοι ελληνικής καταγωγής εκλεγμένων πολιτικών), οι οργανώσεις με κοινωνικοπολιτικούς στόχους (π.χ. οι ΑΧΕΠΑΝΣ) κ.ά. Πρέπει, επίσης, να αναφερθεί και η σχετικά πρόσφατη προσπάθεια συντονισμού της Διασποράς, το Συμβούλιο Αποδήμου Ελληνισμού (ΣΑΕ). Από όλα αυτά τα δίκτυα που διατρέχουν και δικτυώνουν την ελληνική Διασπορά, δύο ξεχωρίζουν ως προς τη σημασία, τη συνέχεια και την επιρροή τους: το εκκλησιαστικό και το κρατικό. Έχουν και τα δύο οικουμενική εμβέλεια, διαθέτουν αξιόλογα μέσα, μεγάλη εμπειρία και διεθνή θεσμική αναγνώριση. Για το λόγο αυτόν, στους χάρτες που ακολουθούν, παράλληλα με τις πληθυσμιακές κατανομές και τη χαρτογράφηση των κοινοτήτων, παρουσιάζονται οι κύριοι φορείς με τους οποίους ασκείται η οργανωτική επίδραση της Εκκλησίας και των Κρατών (Ελλάδας και Κύπρου), δηλαδή τα πατριαρχεία, οι μητροπόλεις, οι αρχιεπισκοπές και οι επισκοπές, για την Εκκλησία, και οι πρεσβείες και τα γενικά προξενεία για τα κράτη.

11. Εκκλησιαστική, κοινοτική και κρατική οργάνωση στη Βόρεια Αμερική

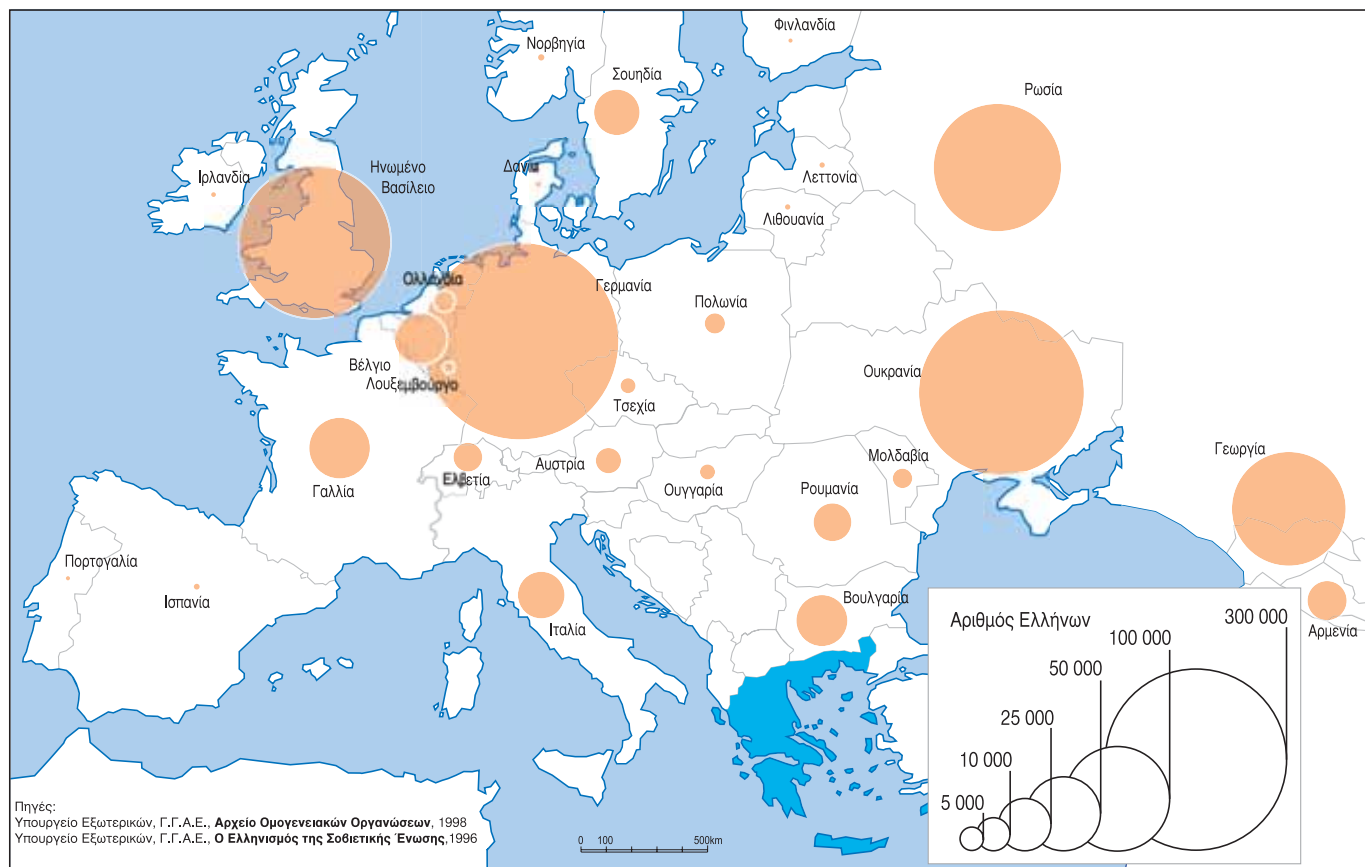
Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής είναι η αφετηρία της αναδημιουργίας της ελληνικής Διασποράς. Η ελληνοαμερικανική κοινότητα διαθέτει, επομένως, τη μακρότερη ιστορία ανάμεσα στις ελληνικές διασπορικές κοινότητες που αναπτύχθηκαν μετά τον 19ο αιώνα. Για το λόγο αυτό είναι ιδιαίτερα πολυσύνθετη κοινωνικά και οργανωτικά. Πρώτη, δεύτερη, τρίτη και τέταρτη γενιά συνυπάρχουν στον ελληνοαμερικανικό χώρο, μολονότι διαφοροποιούνται πολιτισμικά (βαθμός “αμερικανοποίησης”).

Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις παρατηρούνται στις βορειοανατολικές περιοχές των Η.Π.Α., που παρουσιάζονται στο λεπτομερειακό χάρτη της επόμενης σελίδας. Η περιοχή αυτή, η εγγύτερη στην Ευρώπη, ήταν η θύρα εισόδου στις Η.Π.Α. Οι μετανάστες έφταναν στη Νέα Υόρκη και παρέμεναν εκεί ή μετακινούνταν στις σχετικά κοντινές περιοχές. Επίσης η περιοχή αυτή προσέφερε απασχόληση, καθώς αποτελούσε μια από τις κύριες και ταχύτερα αναπτυσσόμενες βιομηχανικές εστίες του κόσμου. Η διαμόρφωση ενός σημαντικού ελληνοαμερικανικού χώρου στη Βορειοανατολική Αμερική κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, καθόρισε τη γεωγραφική κατανομή της ελληνικής Διασποράς και στο μέλλον, καθώς τα νέα κύματα μετανάστευσης εντάσσονταν και ενίσχυαν τις προηγούμενες γεωγραφικές επιλογές. Στις νοτιοανατολικές Η.Π.Α. υπάρχουν παλιές ελληνοαμερικανικές κοινότητες που σχετίζονται με τις θαλασσινές εργασίες (π.χ. σφουγγαράδες στην Φλόριδα), ενώ στις δυτικές Η.Π.Α. η ελληνική παρουσία έχει ως αφετηρία την κατασκευή σιδηροδρομικών δικτύων, η οποία απασχόλησε μεγάλο αριθμό ελλήνων εργατών στις αρχές του 20ού αιώνα. Ο μεταπολεμικός δυναμισμός της Καλιφόρνιας δεν μπορούσε παρά να προσελκύσει και τους Έλληνες, συχνά δεύτερης και τρίτης γενιάς. Έτσι οι μεγάλες πόλεις, κυρίως το Σαν Φρανσίσκο, διαθέτουν δυναμικές και ιδιαίτερα εύπορες ελληνικές κοινότητες. Στον Καναδά η ελληνική μετανάστευση είναι κατά βάση μεταπολεμική και συγκεντρώνεται στις μεγάλες πόλεις: Τορόντο, Μόντρεαλ και Βανκούβερ.

Στις αρχές του 20ού αιώνα ο ρόλος της Εκκλησίας ήταν ακόμη σημαντικότερος, από ό,τι σήμερα, στη Διασπορά. Επίσης οι παραδόσεις των Η.Π.Α. είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές απέναντι στην κοινωνική δραστηριοποίηση των θρησκευτικών θεσμών. Οι δύο αυτοί λόγοι εξηγούν τον καθοριστικό οργανωτικό ρόλο της Εκκλησίας στον ελληνοαμερικανικό χώρο, όπως επίσης το ότι στον γειτονικό Καναδά η Εκκλησία έχει λιγότερη επιρροή. Η Αρχιεπισκοπή της Αμερικής υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, διαθέτει, όμως, σημαντική αυτονομία. Με ιδιαίτερα συγκεντρωτική δομή στο παρελθόν, τελευταία έχει ακολουθήσει αποκεντρωτική πορεία, με την μετατροπή των επισκοπών σε μητροπόλεις. Η Νέα Υόρκη είναι η έδρα της Αρχιεπισκοπής, μοιράζεται, όμως, τρόπον τινά, την πρωτοκαθεδρία με τη Βοστώνη, όπου στεγάζεται η Ορθόδοξος Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού. Λόγω της σημασίας της ελληνοαμερικανικής κοινότητας και της επιρροής της στην εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α., τα προξενία της Ελλάδας, όπως π.χ. το γενικό προξενείο στη Βοστώνη, διαθέτουν ιδιαίτερη αίγλη.

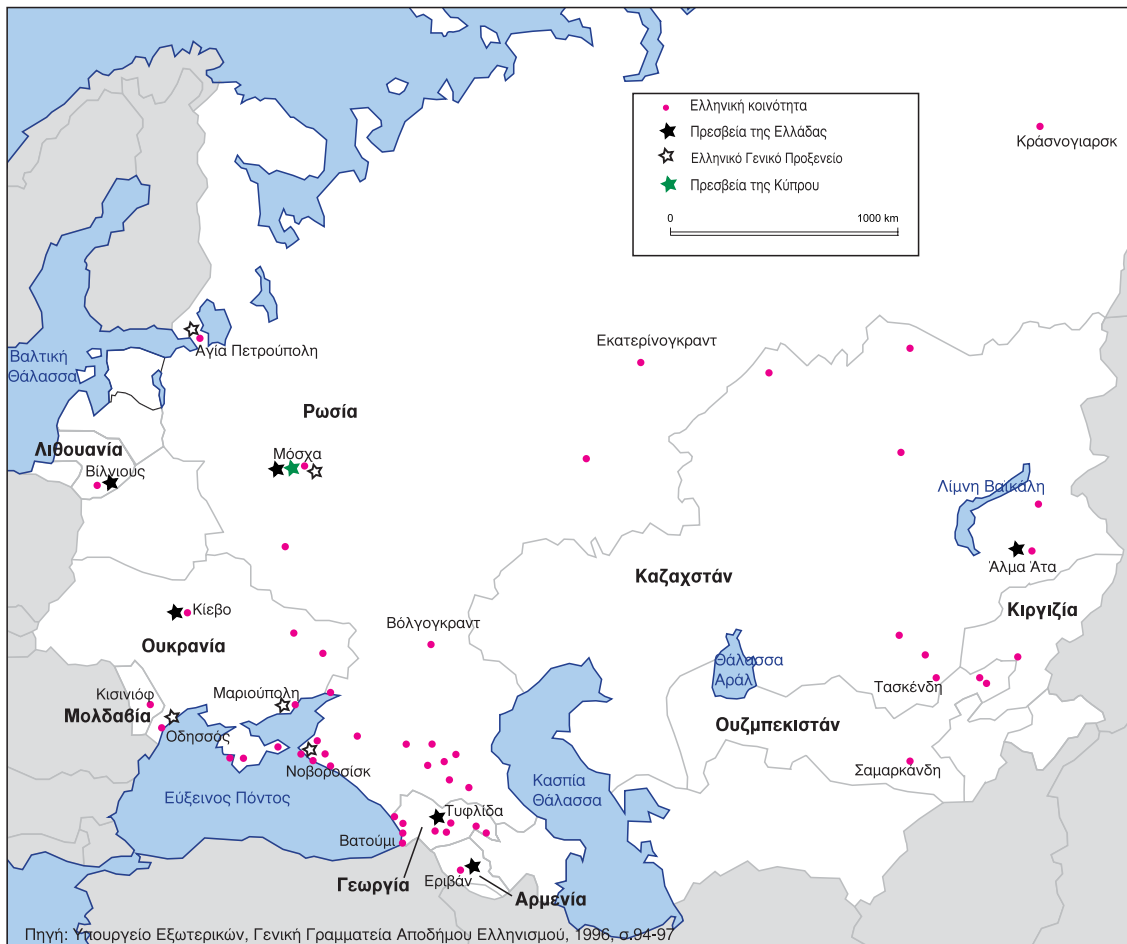

12. Η ελληνική Διασπορά στην Ευρώπη κατά το τέλος του 20ού αιώνα

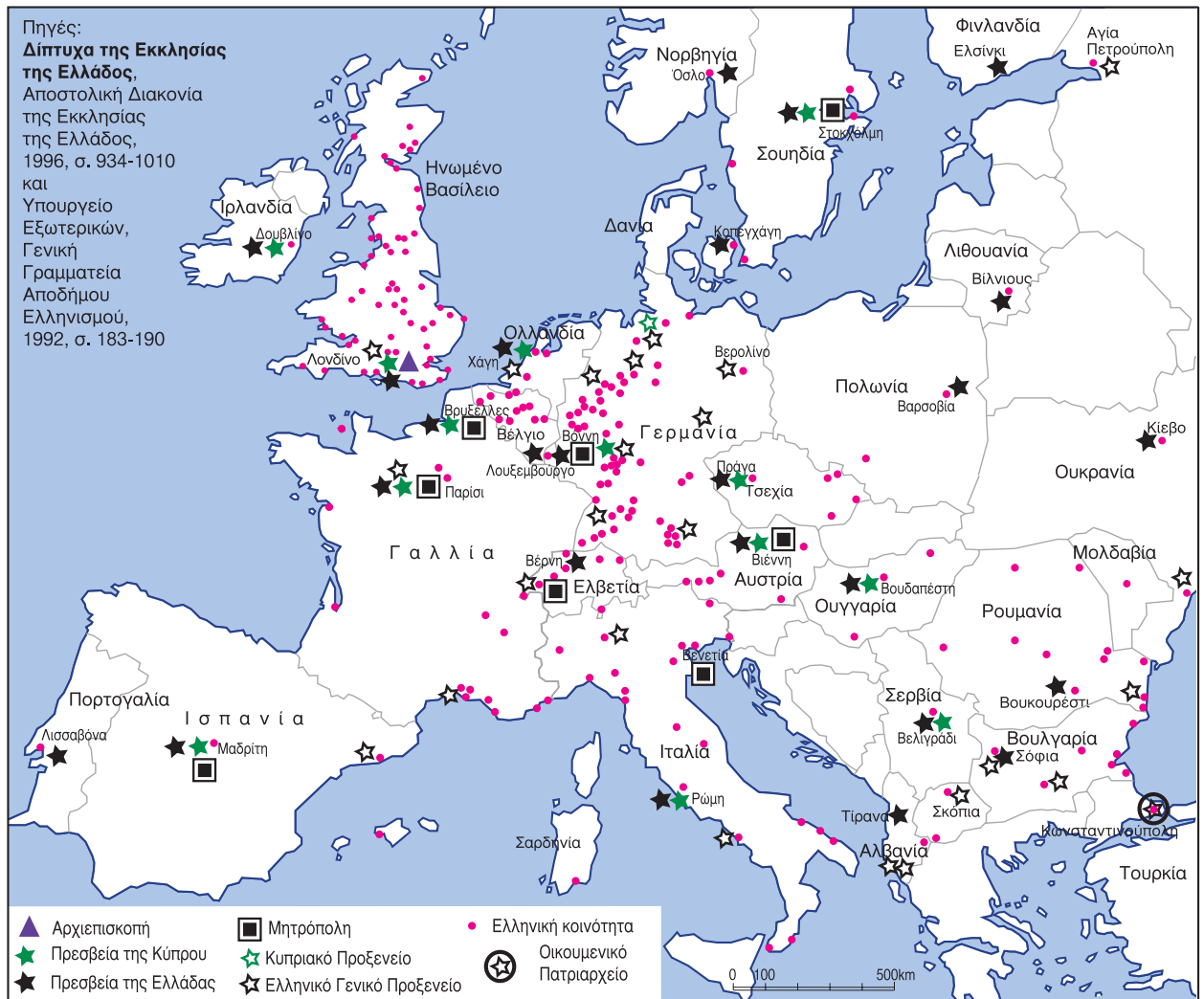
Στην Ευρώπη συναντάται η παλιά και η νέα ελληνική Διασπορά. Η παλιά διασπορά έχει μεγάλο ιστορικό βάθος (15ος-19ος αιώνας) και συνδυάζει πολλές γενιές Ελλήνων. Ορισμένοι έχουν, πλέον, αφομοιωθεί από τις χώρες υποδοχής, και μόνο το οικογενειακό τους όνομα θυμίζει την ελληνική καταγωγή. Άλλοι διατηρούν ως διαφοροποιητικό στοιχείο την ορθόδοξη πίστη. Στο άλλο άκρο βρίσκονται οι πρόσφατοι μετανάστες, πολλοί από τους οποίους σκοπεύουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα όταν συμπληρώσουν τα συντάξιμα χρόνια. Ο ελληνικός διασπορικός χώρος της Ευρώπης αποτελεί, επομένως, ένα “παλίμψηστο”, όπου διακρίνονται –έστω και μισοσβησμένα– τα ίχνη γραφής παλαιών ή και πολύ παλαιών μεταναστευτικών κινήσεων από την Ελλάδα, όπως και από τις “χαμένες πατρίδες” της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Αιγύπτου κ.ά. Παράλληλα νέες μεταναστεύσεις ανανεώνουν την εικόνα και αλλάζουν τους συσχετισμούς. Ο χάρτης των κατανομών (χάρτης 12) αποτυπώνει μια στιγμή της αέναης αυτής κίνησης, μια εικόνα που διαφέρει πολύ από την αντίστοιχη προπολεμική, πριν, δηλαδή, από τη μετανάστευση στη Γερμανία –που αύξησε δραματικά το βάρος της ελληνογερμανικής Διασποράς– ή από τη μαζική αποχώρηση των Ελλήνων από κομμουνιστικές χώρες, όπως η Ρουμανία, στην αρχή, και η ΕΣΣΔ μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο χάρτης αυτός θα γίνει πολύ διαφορετικός μέσα σε λίγες δεκαετίες, όταν θα έχουν λήξει οι παλιννοστήσεις που αντιστοιχούν στο μεταναστευτικό κύμα της περιόδου 1950-1970 και όταν θα έχουν φανεί τα αποτελέσματα από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και το άνοιγμα του ανατολικοευρωπαϊκού χώρου στην ελληνική επιχειρηματικότητα.

13. Κοινοτική και κρατική οργάνωση των Ελλήνων στην πρώην ΕΣΣΔ

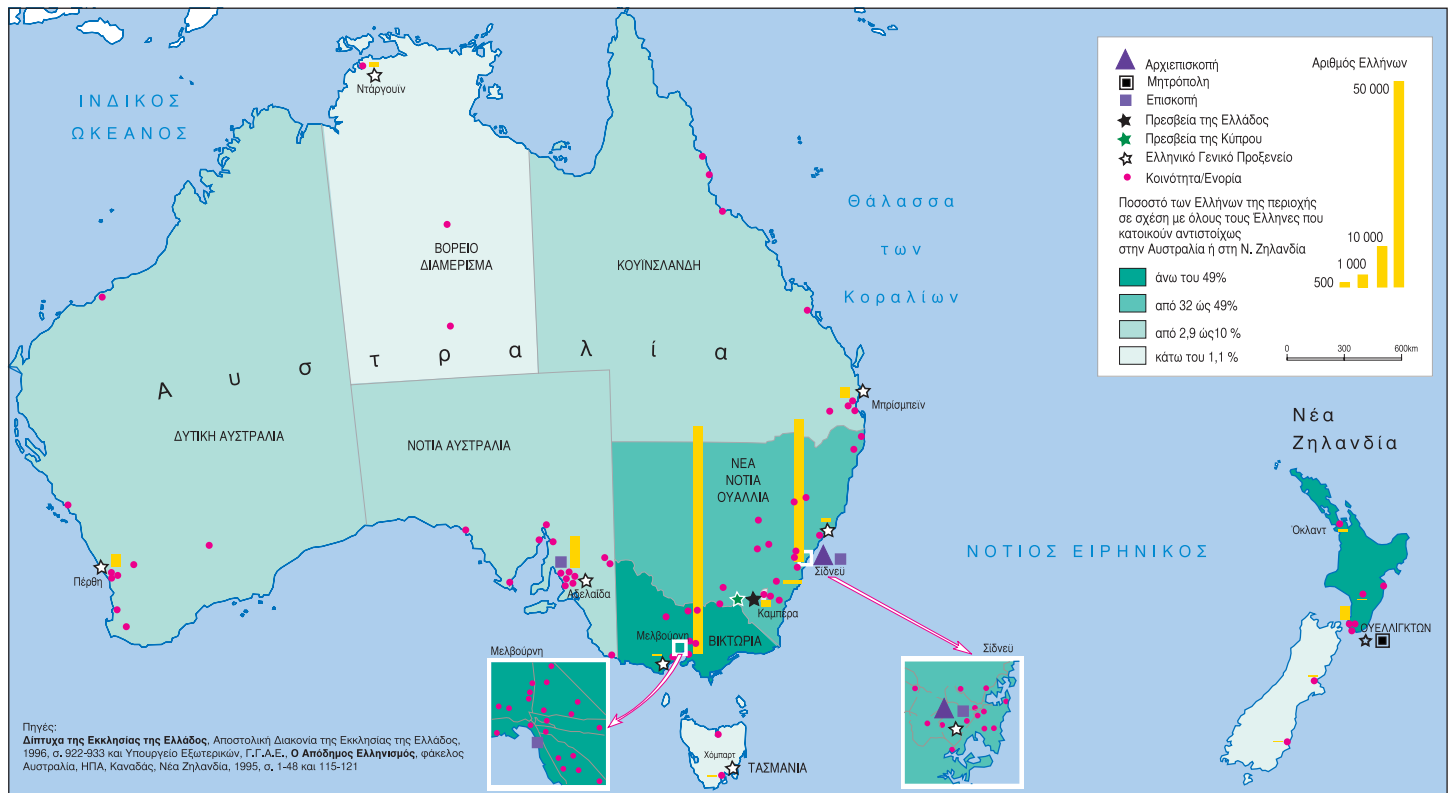
Η παλιά ελληνική Διασπορά είχε ιδιαίτερη παρουσία στον χώρο της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα στον Νότο, γύρω από τη Μαύρη Θάλασσα. Οι πληθυσμοί αυτοί, πολλοί ξεριζωμένοι ήδη μια φορά, καθώς αναζήτησαν καταφύγιο στη Ρωσία μετά τους διωγμούς των Ποντίων στην Τουρκία, υπέφεραν πολύ από το σταλινικό καθεστώς, με εκτοπισμούς στην Κεντρική Ασία, απαγόρευση θρησκείας και γλώσσας κ.ά. Μετά το 1989 παρατηρείται, βέβαια, κάποια αναγέννηση του Ελληνισμού, με την ανάκτηση των εκκλησιών, τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και την ανάπτυξη της πολιτισμικής ζωής. Η εκκλησιαστική οργάνωση παραμένει, όμως, στα χέρια των κατά τόπους εθνικών Εκκλησιών. Ταυτόχρονα, μεγάλο μέρος του πληθυσμού επωφελήθηκε από το άνοιγμα των συνόρων, ώστε να μεταναστεύσει στην Ελλάδα για να ξεφύγει από τις συνέπειες της οικονομικής κατάρρευσης στη Ρωσία ή –ακόμη χειρότερα– από τους εμφυλίους πολέμους, όπως στη Γεωργία. Ο *χάρτης 13* παρουσιάζει, λοιπόν, ότι απέμεινε από μια ελληνορωσική Διασπορά, η οποία είχε κάποτε ιδιαίτερο δυναμισμό, εντασσόταν αρμονικά στην κοινωνία της Ρωσικής Αυτοκρατορίας χάρη στη θρησκευτική εγγύτητα και την οικονομική συμπληρωματικότητα με τους Ρώσους, και αποτελούσε έναν από τους κύριους πόλους του Ελληνισμού.

14. Εκκλησιαστική, κοινοτική και κρατική οργάνωση των Ελλήνων στην Ευρώπη

Για τους λόγους που εξηγήθηκαν στο σχόλιο του *χάρτη 12*, ο καθαντό ευρωπαϊκός διασπορικός χώρος είναι ο περισσότερο πολυσύνθετος. Η ιστορία του αντανακλάται στον χάρτη της σελίδας αυτής, μέσα από τον πλούτο των εκκλησιαστικών και κρατικών εκπροσωπήσεων που πλαισιώνουν ένα πυκνό πλέγμα από κοινότητες. Η παλιά ελληνική Διασπορά υπέφερε, βέβαια, από τον εθνικισμό και το σταλινισμό στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, αλλά λιγότερο από ό,τι στην ΕΣΣΔ, ενώ στη Δυτική Ευρώπη ουδέποτε γνώρισε ανάλογους διωγμούς. Τα διάφορα στρώματα μετανάστευσης συνθέτουν ποικίλους πολιτισμικούς και κοινωνικούς χώρους, φαινόμενο ιδιαίτερα αισθητό στις μεγάλες ευρωπαϊκές μητροπόλεις, όπως το Παρίσι ή το Λονδίνο, όπου οι εφοπλιστές και οι μεγαλοεπιχειρηματίες συνυπάρχουν με τους πανεπιστημιακούς, τους γιατρούς και δικηγόρους, τους εστιάτορες και τους εργάτες. Η ποικιλία του ευρωπαϊκού χώρου αντανακλάται στη Διασπορά, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται μεγάλες διαφορές ανάμεσα στους Ελληνοάγγλους (όπου το κυπριακό στοιχείο κυριαρχεί), τους Ελληνογάλλους ή τους Ελληνογερμανούς. Η Εκκλησία χαρακτηρίζεται από έντονη αποκέντρωση, κάτω, όμως, από την πνευματική ηγεσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

15. Πληθυσμός και οργάνωση της Διασποράς στην Ωκεανία

Η μετανάστευση στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία είναι κατά βάση μεταπολεμική, παρά το γεγονός ότι η πρώτη ελληνική εκκλησία στην Αυστραλία χτίστηκε στη Μελβούρνη, το 1892. Σήμερα κατοικούν στην Αυστραλία περί τους 750.000 Έλληνες και λιγότεροι από 10.000 στη Νέα Ζηλανδία. Ο *χάρτης 15* παρουσιάζει με στήλες τον πληθυσμό ανά περιοχή. Ο χρωματικός τόνος δηλώνει το ποσοστό των Ελλήνων της Αυστραλίας (ή αντίστοιχα, της Νέας Ζηλανδίας), που κατοικεί στην περιφέρεια αυτή. Γίνεται φανερή η συγκέντρωση των Ελλήνων στις παραθαλάσσιες περιοχές με ήπιο κλίμα και ιδιαίτερα στις πόλεις: 300.000 στη Μελβούρνη, 200.000 στο Σίδνεϊ, 80.000 στην Αδελαΐδα. Σε μεγέθυνση παρουσιάζονται στον χάρτη οι δύο μεγαλύτερες πόλεις, ώστε να φανεί η πυκνότητα και η κατανομή των κοινοτήτων. Ένα ξεχωριστό χαρακτηριστικό του Ελληνισμού της Αυστραλίας είναι ότι αποτελεί σχετικά μεγάλο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού (περί το 4%), μεγαλύτερο από ό,τι σε κάθε άλλη χώρα υποδοχής. Αυτό εξηγεί το σημαντικό πολιτικό βάρος του στην Αυστραλία. Κύριο γεωγραφικό χαρακτηριστικό της ελληνοαυστραλιανής Διασποράς είναι η απόσταση από τη Ελλάδα, που καθιστά την επικοινωνία δύσκολη και αραϊή (ιδιαίτερα όταν τα αεροπορικά ταξίδια ήταν αδύνατα ή οικονομικά απρόσιτα). Ίσως η απόσταση αυτή από το “εθνικό κέντρο” εξηγεί τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο τον οποίο διαδραμάτισε η Εκκλησία της Αυστραλίας στην ανάπτυξη του Ελληνισμού και τη διατήρηση της ταυτότητας. Η Εκκλησία της Αυστραλίας οργανώθηκε σύμφωνα με το συγκεντρωτικό πρότυπο της Εκκλησίας της Αμερικής. Ο Αρχιεπίσκοπος Αυστραλίας λειτουργεί ως “εθνάρχης”, στον χώρο της Αυστραλίας, όπως ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής στις Η.Π.Α. Μολονότι αυτό προκάλεσε και προκαλεί κάποιες εντάσεις, εξασφάλισε αποτελεσματικό συντονισμό, οργάνωση και εκπροσώπηση του Ελληνισμού στις δύσκολες συνθήκες της Αυστραλίας.

16. Πληθυσμός και οργάνωση της Διασποράς στην Αφρική

Αφετηρία της ελληνικής Διασποράς στην Αφρική ήταν, κατά βάση, η ελληνική κοινότητα της Αιγύπτου, της οποίας η μέγιστη ακμή τοποθετείται στα τέλη του 19ου αιώνα. Μαζί με την Κωνσταντινούπολη και την Αθήνα, η Αλεξάνδρεια ήταν τότε από τα κύρια κέντρα του Ελληνισμού. Οι Έλληνες της Αιγύπτου, περί τους 100.000 στον Μεσοπόλεμο, άρχισαν να αποχωρούν μαζικά κάτω από την πίεση του αιγυπτιακού εθνικισμού, κατά την δεκαετία του 1950, μετά την άνοδο του Νάσερ στην εξουσία και τις εθνικοποιήσεις που ακολούθησαν. Από την ακμάζουσα ελληνική παρουσία στην Αίγυπτο παραμένει σήμερα, ως ανάμνηση, ένας πληθυσμός δύο χιλιάδων ατόμων, πολλές εκκλησίες και, βέβαια, το Πατριαρχείο της Αλεξανδρείας.

Πολλοί από τους Έλληνες της Αιγύπτου εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα και συνεισέφεραν σημαντικά στην ανάπτυξη της χώρας, χάρη στο υψηλό επίπεδο μόρφωσης και τον κοσμοπολιτισμό τους. Άλλοι μετακινήθηκαν προς τον Νότο και ιδιαίτερα στην άλλη άκρη της ηπείρου, τη Νότια Αφρική, όπου η ελληνική κοινότητα αριθμεί σήμερα περί τα εξήντα πέντε χιλιάδες άτομα. Οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν στη βιομηχανική περιοχή της Πρετόριας/Γιοχάνεσμπουργκ, όπου ίδρυσαν, με ιδιαίτερη επιτυχία, μεσαίου μεγέθους βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις. Ο *χάρτης 16* παρουσιάζει με ημικύκλια τους ελληνικούς πληθυσμούς σε κάθε χώρα, σε δύο διαφορετικές ημερομηνίες (1987 και 1992), επιτρέποντας, έτσι, να διαπιστωθεί το μέγεθος και οι τάσεις αύξησης ή μείωσης του πληθυσμού. Είναι φανερό η αντίθεση ανάμεσα στην Αίγυπτο, όπου ο ήδη δραματικά μειωμένος ελληνικός πληθυσμός εξακολούθησε να παρακάμζει ανάμεσα στις δύο αυτές ημερομηνίες, και τη Νότιο Αφρική, όπου η σημαντική συγκέντρωση Ελλήνων της Αφρικής αυξήθηκε ακόμη περισσότερο.

Οι υπόλοιπες χώρες της Αφρικής δέχθηκαν και αυτές μέρος των Αιγυπτιακών (Ελλήνων της Αιγύπτου), οι οποίοι ασχολήθηκαν με το εμπόριο, τις επιχειρήσεις και τις υπηρεσίες. Διαφέρει, επομένως, η Αφρική από άλλους μεταναστευτικούς προορισμούς της μεταπολεμικής περιόδου, όπως η Γερμανία, ο Καναδάς ή η Αυστραλία όπου οι Έλληνες αναζητούσαν μισθωτές εργασίες χαμηλής εξειδίκευσης (“προλεταριακή” μετανάστευση). Η επιτυχία των Ελλήνων εξηγείται από την καλή σχέση που ανέπτυξαν με τους τοπικούς πληθυσμούς σε μια φάση αποαποικιοποίησης. Ο *χάρτης* μάς δείχνει, επίσης, τη μεγαλύτερη σχέση της ελληνικής Διασποράς με την αγγλόφωνη παρά με τη γαλλόφωνη Αφρική, που δεν είναι άσχετη με το γεγονός ότι αφετηρία της εξόρμησής τους ήταν η Αίγυπτος – για μεγάλο διάστημα υπό βρετανική κυριαρχία.

Γεωγραφικά η ελληνική παρουσία στην Αφρική αναπτύσσεται κατά μήκος ενός άξονα Βορρά-Νότου, από το Κάιρο ως το Κέιπ Τάουν, με ενδιάμεσους σταθμούς σε μια σειρά από χώρες, όπως η Νιγηρία, το Καμερούν, το Κογκό, το Μαλάουι, η Ζιμπάμπουε. Στην Αίγυπτο η ελληνική παρουσία δεν μοιάζει να έχει μέλλον ενώ το αντίθετο ισχύει για τη Νότια Αφρική. Στις υπόλοιπες χώρες οι καταστάσεις είναι αστάθμητες, λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας και ρευστότητας που χαρακτηρίζει μεγάλο μέρος της Αφρικής.

